

บทที่ 4

ดาระอั้งและการปรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

“.....เอปางแดงเหงิงลาว เอตุปัยยอาเส
เราปางแดง เขตเชียงดาว เราไม่ไปรังควานผู้ใดเลย
นังเฮอวดัมเกอ เอรอกนังเฮปีแสงบอด
มีป่าไม้เราไม่ไปทำลาย เรายรักป่าไม้เหมือนเพชรที่ล้ำค่า
นังเฮหมู่ซดุงอิดมาสิม เฮอิมหมู่ซดุงไต้วอิม.....
ป่าไม้เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่าและนกน้อย
ต้นไม้เป็นที่ออกแม่น้ำลำธาร....”

บทเพลงไม่มีชื่อ เขียนโดย กุญโหมมา (ชาวดาระอั้งบ้านปางแดง)

.....

แม้ดาระอั้งบ้านปางแดงในต้องเผชิญกับปัญหาการปิดล้อมในการเข้าถึงทรัพยากร ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเงื่อนไขข้อจำกัดทางพื้นที่ การประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา เงื่อนไขทางเศรษฐกิจในแง่การแข่งขันทรัพยากรระหว่างคนเมืองและกลุ่มชาติพันธุ์เผ่าต่างๆ หรือเงื่อนไขทางสังคม-การเมือง เช่น การเป็นคนไร้สัญชาติ(ไทย) การเป็นผู้อพยพเข้ามาใหม่ การถูกมองว่าเป็นชาวเขาไร้ความรู้ และเงื่อนไขอื่นๆอีกมากมายดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมา แต่ชาวดาระอั้งก็ไม่ได้ยู่หนึ่ง เป็นฝ่ายถูกระทำเพียงอย่างเดียว หากแต่พยายามดิ้นรนต่อสู้เพื่อความอยู่รอดท่ามกลางการปิดล้อมที่ผ่านเข้ามาในช่วงเวลาต่างๆ

การนำเสนอประเด็นการเข้าถึงและการจัดการทรัพยากรป่าไม้และที่ดิน รวมถึงการเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพด้วยวิธีการอื่นๆ ดังเช่น การรับจ้าง และการผูกสัมพันธ์กับบริษัททัวร์เพื่อดำเนินกิจการบ้านพักฝรั่ง เหล่านี้ล้วนสะท้อนนัยการเลือก กำหนดและจัดการชีวิตของตนเอง

ดังนั้น เนื้อหาในบทที่ 4 นี้ จึงเป็นการพยายามแยกย่อย-จัดลำดับและวิเคราะห์ปฏิบัติการต่างๆของชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน ในการปรับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับการดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้เกิดการเข้าถึงและได้มาซึ่งทรัพยากรและความอยู่รอดมั่นคงภายใต้ภาวะกดดันต่างๆ โดยเนื้อหาในบทแบ่งเป็นหัวข้อย่อยๆ ดังนี้ 1. ดาระอั้งกับป่า 2. ดาระอั้งกับระบบการผลิตและการจัดการที่ดิน 3. ดาระอั้งกับการปรับวิถีชีวิต 4. สิทธิและพื้นที่ทางสังคมของคนชายขอบ และ 5. สรุป

4.1 ดาระอั้งกับป่า

วิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวดาระอั้ง มีความสัมพันธ์กับป่ามานาน เมื่อครั้งที่ชาวดาระอั้งดำรงชีวิตอยู่ในประเทศพม่า พวกเขาเป็นชุมชนชาวดอยในแถบรัฐฉาน ซึ่งสมความรู้เกี่ยวกับป่า และการทำกิน ล่าสัตว์ หาของป่า สมุนไพร ในเขตป่าแถบเทือกดอยลาย มีความเชื่อ ประเพณีและข้อห้ามต่างๆ มากมายและยาวนานเกี่ยวกับป่า จักรวาลวิทยาของชาวดาระอั้งสัมพันธ์อย่างแนบแน่นระหว่างโลก ชีวิต และธรรมชาติ รวมทั้งเพราะความเป็นชาวพุทธที่เคร่งครัดในหลักธรรม ทำให้ข้อห้ามและพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับชีวิตและธรรมชาติยังคงถูกสืบทอด แม้จะเปลี่ยนผืนดินที่อยู่อาศัยมาในประเทศไทยแล้วก็ตาม อย่างไรก็ตาม ความรู้เกี่ยวกับป่าเหล่านี้ ไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว หากแต่ได้มีการพยายามปรับตัว ปรับวิธีการจัดการต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบาย กฎระเบียบ และระบบการจัดการรูปแบบอื่นที่ได้เรียนรู้จากโลกสมัยใหม่

4.1.1 ป่าในจักรวาลวิทยาของดาระอั้ง

ชาวดาระอั้งมีความเชื่อว่า มนุษย์ สัตว์ สิ่งแวดล้อม และธรรมชาตินั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน และเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิตล้วนมีเจ้าของ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองอยู่ มนุษย์เป็นเพียงส่วนประกอบหนึ่งของธรรมชาติ ดังนั้น การใช้ทรัพยากรทุกอย่างต้องมีการขอจากเจ้าของ ซึ่งหมายถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็น แต่เชื่อว่ามีอยู่จริง และสำหรับ “ป่า” ในวิถีคิดของชาวบ้านนั้น เชื่อว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ไม่สามารถปลูกสร้างได้ ป่าธรรมชาติจะมีลักษณะที่มีความหลากหลายสูง ชาวบ้านบอกว่า หากป่ามีต้นไม้เพียงอย่างเดียว อย่างเช่น การปลูกป่าสัก อย่างนี้ไม่เรียกว่าป่า หากแต่เป็น “สวน” มากกว่า การหากินในป่าก็เช่นกัน ชาวบ้านเชื่อว่า แม้จะขออนุญาตจากเจ้าป่าเจ้าเขาเพื่อล่าสัตว์ หรือเก็บพืชผัก เก็บไม้ไปใช้ประโยชน์ แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ควรเก็บออกมาใช้เกินความจำเป็น เพราะหากใช้เหลือทิ้งเหลือขว้าง เจ้าของจะไม่พอใจและจะทำให้เกิดเหตุร้ายกับตนได้ เช่น ชาวดาระอั้งจะสอนลูกหลานว่า หากต้องการตัดไม้ไปใช้ในการสร้างบ้าน ไม่ควรตัดไม้เกินสองต้น เพราะเชื่อว่า ไม้เพียงสองต้นก็สามารถนำมาปลูกสร้างบ้านได้เพียงพอแล้ว

เมื่อชาวดาระอั้งเชื่อว่า ป่าเกิดจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงจำเป็นที่จะต้องให้ความเคารพ และทำพิธีบูชาขอคุณไปใช้ประโยชน์จากป่า หรือทำพิธีขอขมา หากเจ็บป่วยหรือมีเหตุที่ทำให้เชื่อว่าเกิดจากการล่วงเกินป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ การอธิบายเรื่องราวของชีวิตและธรรมชาตินั้น

ชาวदारะฮ์จะอ้างอิงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสมอ เช่น “ป่า คืออะไรก็อธิบายไม่ถูก รู้แต่ว่า เราเชื่อและเข้าใจแบบธรรมชาติ อย่างเราถือป่า ถือไม้ใหญ่ (ไม้หลวง) น้ำใช้ก็มีผี ทั้งห้วยน้ำ ลำธาร เจ้าที่เจ้าทาง ตอนนีเรากียังนับถืออยู่”

หลักเกณฑ์ในการดูแลควบคุมคนกับป่า เกิดขึ้นเพื่อที่จะควบคุมการใช้ทรัพยากร ผูกโยงแนบแน่นกับความเชื่อเรื่องผีและสิ่งที่อยู่เหนือกว่ามนุษย์ซึ่งคอยควบคุมความเป็นไปของโลกและชีวิต ผีในความคิดของชาวदारะฮ์ ประกอบไปด้วย “กะหย้า” ซึ่งหมายถึง ผีในแง่ให้คุณ คอยดูแลปกป้องรักษา และช่วยเหลือคน เช่น ผีไม้ หรือ กะหย้าแปร์ เป็นผีที่อยู่ในต้นไม้ ต้องเคารพ ศรัทธาและไม่ล่วงเกิน ส่วนผีอีกประเภทหนึ่ง คือ “กะหน้ำ” เป็นผีที่มักจะให้โทษ ต้องคอยระวังอย่าล่วงเกิน กะหน้ำมีลักษณะเป็นตัวแทนของผีร้าย อย่างไรก็ตาม กะหน้ำดี ก็มีปรากฏอยู่ด้วยเช่นกัน แต่ไม่ว่าจะเป็นผีร้าย หรือผีดี ชาวदारะฮ์จะสั่งสอนและอบรมลูกหลานไม่ให้ล่วงเกิน เพราะเราผู้เป็นคน มองไม่เห็นผี แต่ผีมีอำนาจเหนือคน จึงสามารถมองเห็นคนได้ ดังนั้น ชาวदारะฮ์จึงมีข้อห้ามและกฎเกณฑ์ต่างๆมากมายในการดำเนินชีวิตที่ผูกพันอยู่กับป่าและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นเกี่ยวกับป่า ซึ่งได้แก่

- กรณีเข้าป่าตัดไม้เพื่อใช้ประโยชน์ ชาวदारะฮ์จะไม่ตัดไม้ใหญ่ๆ เพราะเชื่อว่า ไม้ที่ใหญ่มาก เจ้าของคุ่มครองจะอยู่นาน และศักดิ์สิทธิ์มาก ซึ่งกรณีนี้ ชาวบ้านได้เปรียบเทียบเรื่องต้นไม้ใหญ่กับคนได้อย่างน่าฟังว่า คนเราเปรียบเสมือนคนตาบอด ไม่เห็นผี อาจทำอะไรไม่ดี ไม่ถูกใจผี เช่นไม่รู้ว่ามีผีดูแล คุ่มครอง รักษาอยู่ พอเราไม่เห็นผี เราไปตัดก็เท่ากับเราทำผิด ต้องขอขมา เพราะอาจเกิดเรื่องไม่ดีได้ แม้แต่ถนนหนทางก็ตาม ถ้าจะหยุดพัก ก็ต้องขออนุญาตด้วย

สำหรับกรณีไม้ใหญ่นั้น ชาวदारะฮ์ค่อนข้างจะให้ความเคารพนับถือมาก เพราะเชื่อว่า ไม้ใหญ่เป็นไม้ที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์มีความสำคัญ บ่อยครั้งพบว่า หากคนในชุมชนไม่สบาย ทางรักษาหนึ่งคือ ไปที่ไม้ใหญ่ที่สุดของป่าใกล้หมู่บ้าน เพื่อขอขมาและขอให้หายป่วย

- หากเข้าป่า ห้ามตะโกน ต่ำทอลเสียงดัง เพราะถือว่าการไม่เคารพผีป่า และผีต้นไม้

- เวลาเมื่อเหตุจำเป็นต้องค้างแรมในป่า หากจะทำอะไรต้องทำทีละอย่าง เช่น ถ้าจะตักน้ำมาใช้ในที่พักแรม ต้องตักน้ำอย่างเดียว แล้วค่อยทำอย่างอื่นต่อ จะตักน้ำและเก็บผลไม้พร้อมๆกันไม่ได้ ถือว่าไม่เคารพผีป่า และผีต้นไม้ รวมทั้งผีน้ำด้วย และหากไม่เชื่อฟัง คิมนั้นจะนอนไม่สงบ หรืออาจมีสัตว์ร้ายมารบกวน

- ต้นโพธิ์ ต้นไทรห้ามตัด ถ้าเห็นต้นกล้าจะเอามาปลูก ถ้าปลูกจะมีบุญแท้ ถือว่าเป็นไม้สกุลใหญ่ ปลูกใกล้วัด ห้ามปลูกในบ้าน

- ชาวदारะอั้งจะไม่ทำงาน ไม่เข้าไร่ เข้าสวน หรือทำงานหนัก ในวันศีล (วันพระ) เพราะเชื่อว่า เป็นวันที่ผีทำงาน ผีจะเข้าไปตรวจตราป่า สวน ไร่ นา ดูแลความสงบเรียบร้อย หากใครทำงานในวันนั้น เช่น เข้าป่าไปตัดไม้ เท่ากับไปรบกวนการทำงานของผี จะถูกลงโทษ ส่วนคนให้อยู่บ้านพักผ่อน และหากเป็นคนเฒ่าคนแก่ ให้รักษาศีลอยู่กับวัด ความเชื่อดังกล่าวยังต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน เพราะชาวบ้านเล่าว่า เคยเกิดเรื่องเมื่อครั้งหนึ่ง คนในหมู่บ้าน ชื่อ กุงหมา ต่าข้าวใต้ถุนบ้านเพื่อเลี้ยงญาติที่มาเยี่ยมจากดอยอ่างขาง เสียงต่าข้าวดัง รบกวนผี แต่กุงหมาคิดว่า ไม่ได้ทำงานหนักแค่ต่าข้าวเพียงนิดหน่อย และทำงานที่ได้ถุนบ้านของตัวเองด้วย คงไม่ผิดผีอย่างไร ผลปรากฏว่า รุงเข้า หมูที่เลี้ยงไว้ ตายโดยไม่ทราบสาเหตุ ซึ่งทำให้เขาอธิบายว่า เพียงงานเล็กน้อย ผีโกรธไม่มาก ก็เลยให้หมูตาย แต่หากผิดผีมากกว่านี้ อาจเป็นคนที่ได้รับโทษ

- เวลาคนเข้าป่าเพื่อหาของป่า สัตว์ หรือตัดไม้ มักจะไม่ชวนคนที่เมียดตั้งท้องไปด้วย เพราะคนदारะอั้งเชื่อว่า คนตั้งท้อง หรือเรียกว่า คนสีตา(สองตาของแม่และอีกสองตาของลูก) เป็นคนไม่ปกติ-ผีไม่ค่อยชอบ ซึ่งสามีของคนตั้งท้องก็จะเรียกเป็น คนสีตาด้วย ข้อห้ามนั้นเชื่อว่า หากละเมิดชวนคนสีตาเข้าไปด้วย จะทำให้หาสัตว์ป่า หาของกินยาก แต่มีทางแก้ คือ ขณะเดินเข้าป่า ให้หาทางเอาหินใส่ในกระเป๋าย่ามของคนสีตาโดยที่เขาไม่รู้ตัว จะทำให้เขาเป็นคนปกติ ผีไม่รู้ว่าเป็นคนสีตา

ดูเหมือนชาวदारะอั้งจะเข้าใจถึงความสำคัญของข้อห้าม และกฎเกณฑ์ทางสังคมของตนเองเป็นอย่างดี ในแง่ที่ว่า ข้อห้ามในเรื่องผี นับเป็นเครื่องมือในการควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่า และทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้อยู่ในความสมดุล ซึ่งความเข้าใจดังกล่าว สะท้อนออกมาในคำอธิบายถึงการมีกฎเกณฑ์ข้อห้ามมากมายว่า "เพราะที่นั่นมันไม่มีกฎหมาย มันต้องถือผี แล้วก็ต้องถือดี๗(หมายถึงถือกฎเกณฑ์อย่างเคร่งครัด)" อย่างไรก็ตาม เพราะจักรวาลวิทยาเกี่ยวกับป่า เป็นเหมือนระบบคุณค่า ระบบความคิด ความเชื่อที่คอยกำกับการใช้และจัดการป่าของชาวदारะอั้ง จึงทุกวันนี้ แม้สภาพป่าแตกต่างจากที่เคยอยู่อาศัย มีข้อห้ามทางกฎหมายและนโยบายเป็นตัวควบคุม แต่วิถีคิดต่อป่าจากการสั่งสมสร้างเป็นระบบความเชื่อยังคงถูกถ่ายทอดสู่รุ่นหลัง

4.1.2 แบบแผนการใช้ป่าแบบดั้งเดิมและการผสมผสานความรู้ดั้งเดิมกับความรู้นใหม่

ช่วงเวลาในการทำงานวิจัย เก็บข้อมูล และใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับชาวบ้านนั้น ในบางวันได้เห็นผู้ชายเดินเข้าป่าไปแบกไม้ไผ่กลับมาเพื่อซ่อมแซมฝายบ้าน หรือในช่วงใกล้มีงานบุญ ต้องทำตุง ชาวบ้านผู้ชายกลุ่มหนึ่ง จะเข้าป่าห้วยหก เพื่อตัดไม้ไผ่ขนาดใหญ่ แล้วช่วยกันแบกมาทำเสาดุง ขณะที่

ผู้ชายและผู้หญิงบางส่วน ช่วยกันเตรียมเครื่องแต่งตุ่ง ซึ่งทำจากตอก(ไม้ไผ่ที่เหลาเล็กๆแล้ว) ไหมพรม กระดาษเงิน กระดาษทอง และหากเป็นช่วงฤดูฝน ได้ตามผู้หญิงและเด็กสาวเข้าไปเก็บ หน่อไม้ในเขตห้วยทก ขณะเดินตามพวกเขาเข้าไป ภาพของการเก็บหน่อ รวดเร็ว และแม่นยำ มีเสียงดังตะโกนถามกันว่า หน่อชนิดไหนกินอร่อย ชนิดไหนเริ่มออกหน่อแล้ว เด็กผู้หญิงตัวเล็กๆ บางคนเพิ่งหัดเข้าป่าเก็บหน่อได้ไม่นาน ก็จะเรื่องซ้า และไม่คอยทันเพื่อนผู้ใหญ่ จะได้ความรู้จากการสั่งสอน บอกเล่า เข้าเหยยในระหว่างการเก็บ บ่อยครั้งเด็กผู้หญิงจะเก็บได้น้อยกว่าเพื่อน แต่ทำที่สุด พวกเขาก็จะแบ่งปันให้กับคนที่ได้น้อยเกินไป และบางคนที่ตาไว และชำนาญพื้นที่กว่า นอกจากจะได้หน่อไม้กลับบ้านแล้ว ยังได้ผักกูดติดไม้ติดมือกลับบ้านเป็นของแถมอีกด้วย

บางครั้งหากโชคดี เราได้เข้าไปเก็บข้อมูลในช่วงที่มีหญิงเพิ่งคลอด ก็จะได้โอกาสตามสามีของนางเข้าป่าใกล้บ้าน เพื่อหาไม้แห้งบางประเภท ที่ชาวदारะอั้งเรียกว่า "ไฮ้มะคูล่วง" (ไฮ้ หมายถึง ไม้) หรือที่คำไทยใหญ่เรียก "ไม้กูด"(ไม่ทราบชื่อภาษาไทย) เอามาเป็นฟืน(หิ้ว) เพื่ออยู่ไฟให้หญิงแรกคลอด ซึ่งชาวदारะอั้งเชื่อกันว่า เป็นไม้เนื้อแข็งที่เหมาะสมกับการอยู่ไฟ ไล่เลือดลมคั่งค้าง ล้างน้ำคาวปลาได้ดี การอยู่ไฟเป็นเรื่องสำคัญ ต้องใช้เฉพาะเนื้อไม้บางชนิดเท่านั้น ส่วนใหญ่คนเป็นสามีจะต้องเรียนรู้และเลือกใช้ไม้เป็น นอกจากนั้น ต้องเข้มงวดในการใช้ไม้ดังกล่าว ห้ามใช้ไม้ อย่างอื่นปะปน เพราะจะทำให้ผิดไฟ ผิดขวัญ เป็นอันตรายกับผู้หญิง

ข้อมูลในเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากป่านี้ ล้วนเป็นสิ่งยืนยันให้เห็นความรู้หรือภูมิปัญญาในการใช้ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ชาวบ้านเรียนรู้ สืบทอดต่อกันมา แม้สภาพป่าจากถิ่นเดิมที่ค่อยคลาย จะแตกต่างกันกับป่าที่บ้านปางแดงอยู่บ้างก็ไม่ใช่ว่าจะทำให้ความรู้ดั้งเดิมสูญสิ้นไป เพราะสิ่งสำคัญอย่างยิ่งสำหรับคนที่ดำรงชีวิตอยู่กับป่า และใช้ป่าเพื่อการยังชีพ นั้น ความรู้ไม่ได้ถูกจำกัดเฉพาะเจาะจงอยู่กับป่าเพียงประเภทใดประเภทหนึ่งใกล้บ้านเท่านั้น และความรู้ไม่ได้ถูกจำกัดอยู่แค่เพียงเรื่องของต้นไม้ในป่า หากแต่เชื่อมโยงถึงระดับความสูง สภาพอากาศ ดิน น้ำ ฟ้า กว้างไกลกว่าถิ่นที่อยู่อาศัย และชาวบ้านได้สร้างพื้นที่ของการเรียนรู้จากธรรมชาติได้ไม่มีวันจบสิ้น ดังนั้น แม้จะย้ายถิ่นที่อยู่แล้วก็ตาม ชาวบ้านสามารถเข้าใจและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ใหม่ๆ ได้ เมื่อพวกเขาได้ทำความรู้จักสภาพพื้นที่ใหม่ที่ตนเองอยู่ เขาสามารถคาดเดาได้ว่า ป่าใกล้ลำห้วยจะมีผัก มีหน่อไม้ มีต้นไม้ประเภทอะไรที่ใช้ได้บ้าง ป่าดิบมีสภาพอย่างไร ป่าเต็ง ป่าเหียง หรือป่าผลัดใบนั้น มีพรรณพืช หรือสัตว์ อะไรให้เลือกใช้ได้บ้าง

อย่างไรก็ตาม สภาพนิเวศวิทยาและข้อจำกัดทางพื้นที่ที่ต่างกัน ทำให้ความรู้ ความเข้าใจในการจำแนกพื้นที่ป่า หรือแบบแผนการจัดการป่าของชาวदारะอั้งในปัจจุบัน แตกต่างไปบ้างจากเมื่อครั้งอยู่ที่ดอยลาย ประเทศพม่า ซึ่งหนึ่งบทบันทึกขณะอยู่ในหมู่บ้านผู้วิจัยได้เคยเขียนไว้ว่า

(27 พฤศจิกายน 2543)

“วันนี้คุยกับชาวบ้านเรื่องป่าในความทรงจำ...ก็ที่เมืองพม่า ที่ดอยหลาย
ที่เขาเคยอยู่กับที่นี่นะ มันต่างกันมาก ที่โน้น พื้นที่มีอยู่มากมาย ไม่จำกัดจำ
เขี่ย จะใช้อย่างไรก็ได้ แต่ที่นี่ ไม่ได้นะสิ! ที่โน้นจะมีป่ารอบบ้าน-รอบหมู่บ้าน
จะเป็นป่าเรียก “ป่าเร่งเร่า” เป็นไม้ใหญ่ห้ามตัดโค่น ปล่อยให้ควาย ปล่อยให้กินหญ้า
หญ้าก็จะเตียนโล่ง ไม่ต้องห่วงเรื่องไฟป่า-ไปรง ไม่ต้องกลัวเสือ สัตว์ป่า มีที่
เลี้ยงวัว ม้า ควาย...ส่วนอะไรก็จะอยู่ห่างออกไปอีก การทำไร่ ก็จะทำ swidden
ทิ้งระยะ 3 ปีก็จะเวียนมา เพราะมันกำลังจะฟื้นตัวพอดี เขาบอกว่า ต้นไม้ใหญ่
กินไปก็ไม่ไหว โคนยาก เล็กเกินไป ดินก็ยังไม่ฟื้น แต่เมื่อมาอยู่ ณ ที่นี้ ไม่ได้
แล้ว ไม่มีที่ให้ทำขนาดนั้น ทำได้แต่ที่เดิมๆ ที่ซื้อคนเมืองหรือกะเหรี่ยง หรือลี้ซอ
มาแบบไม่มีหลักประกันใดๆ ทำซ้ำๆ ย่ำที่เดิม จนต้องใช้ปุ๋ย ใช้ยา ใช้
ฮอร์โมน”

แบบแผนการใช้และจัดการพื้นที่ป่าแบบดั้งเดิม

ในวิถีคิดของชาวดาระอั้งนั้น ป่าแบ่งออกเป็นหลายระดับ โดยอาศัยลักษณะการใช้พื้นที่
และระบบการผลิต ซึ่งสัมพันธ์กับการตั้งของชุมชนเป็นเกณฑ์ในการแบ่ง กล่าวคือ ชุมชนจะตั้งอยู่
ในพื้นที่ที่เหมาะสม บริเวณที่ราบใกล้ลำห้วย ในแบบแผนการจัดการพื้นที่ของชาวดาระอั้งนั้น ชุมชน
จะวางตัวอยู่ตรงกลางรายรอบด้วยป่าใกล้บ้าน ซึ่งเรียกในภาษาดาระอั้งว่า “แปรโคเปรี๊รา” แปลว่า
ป่าใกล้บ้าน สามารถใช้ประโยชน์ในการตัดไม้ หาเห็ด หาหน่อได้ ติดกับป่าใกล้บ้าน จะเป็น “แปร
ป่าเร่งเร่า” ซึ่งทำหน้าที่คล้ายๆ กับป่าใกล้บ้าน บางครั้ง แปรโคเปรี๊ราและแปรป่าเร่งเร่า ก็จะเรียก
รวมกันว่า แปรป่าเร่งเร่า อย่างเดียวกันได้

ลักษณะของป่าป่าเร่งเร่านี้ จะประกอบไปด้วยที่มีต้นไม้ใหญ่หลากหลายชนิด เป็นเสมือน
ป่าใช้สอยของหมู่บ้าน ทุกคนจะรู้จักกฎเกณฑ์การใช้ สามารถปล่อยให้ควาย ม้า เพื่อกินหญ้าในพื้นที่
ที่ป่ารอบบ้านนี้ได้ ดังนั้น พื้นที่ในป่านี้นี้จะไม่มีหญ้า หรือพืชเดี่ยว ขึ้นรกเร็ว ซึ่งนับเป็นวิธีการจัดการ
พื้นที่ป่าได้แยบยลมาก เพราะนอกจากจะใช้ป่าในการเลี้ยงสัตว์ หาผัก หาเห็ด สมุนไพร และไม้ใช้
สอยแล้ว ความโปร่ง โล่งเตียนของพื้นที่ป่า ยังช่วยในการป้องกันไฟป่าได้ดี และป้องกันเสือและสัตว์
ป่าที่จะแอบซุ่มเพื่อจะเข้ามาในหมู่บ้านด้วย ป่าใช้สอยรอบหมู่บ้านนี้ มีกฎเกณฑ์ที่รู้จักกันโดยทั่วไป
คือ ห้ามตัดโค่นต้นไม้ใหญ่ แต่ถ้าจำเป็นจริงๆ จึงตัดมาใช้ได้ และห้ามตัด เผา เพื่อทำเป็นไร่ข้าว
เพราะอาจจะทำให้เกิดไฟป่าและสัตว์ป่าเข้าหมู่บ้านได้ หากไม่เชื่อฟังหรือทำตามกฎเกณฑ์ของ

หมู่บ้าน จะถูกปรับจากชาวบ้าน เพื่อนำเงินเข้าส่วนรวม แต่ชาวบ้านเล่าว่า ไม่เคยเกิดกรณีละเมิด ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์เลย เพราะ “ทุกคนรู้จักป่า เข้าใจ ไม่ต้องบอกก็ได้”

แปร์ป่าเร่งเร้านี้ นอกจากจะเป็นป่าใช้สอยแล้ว ยังมีหน้าที่เสมือนป่ากันชนของหมู่บ้านอีก ทางหนึ่งด้วย นอกจากนี้ ในส่วนทิศเหนือของแปร์ป่าเร่งเร้านี้ ยังแบ่งพื้นที่ป่า เพื่อทำหน้าที่สำคัญ ทางด้านจิตใจ เพื่อตั้งหอเจ้าเมือง และป่าช้าของหมู่บ้านด้วย

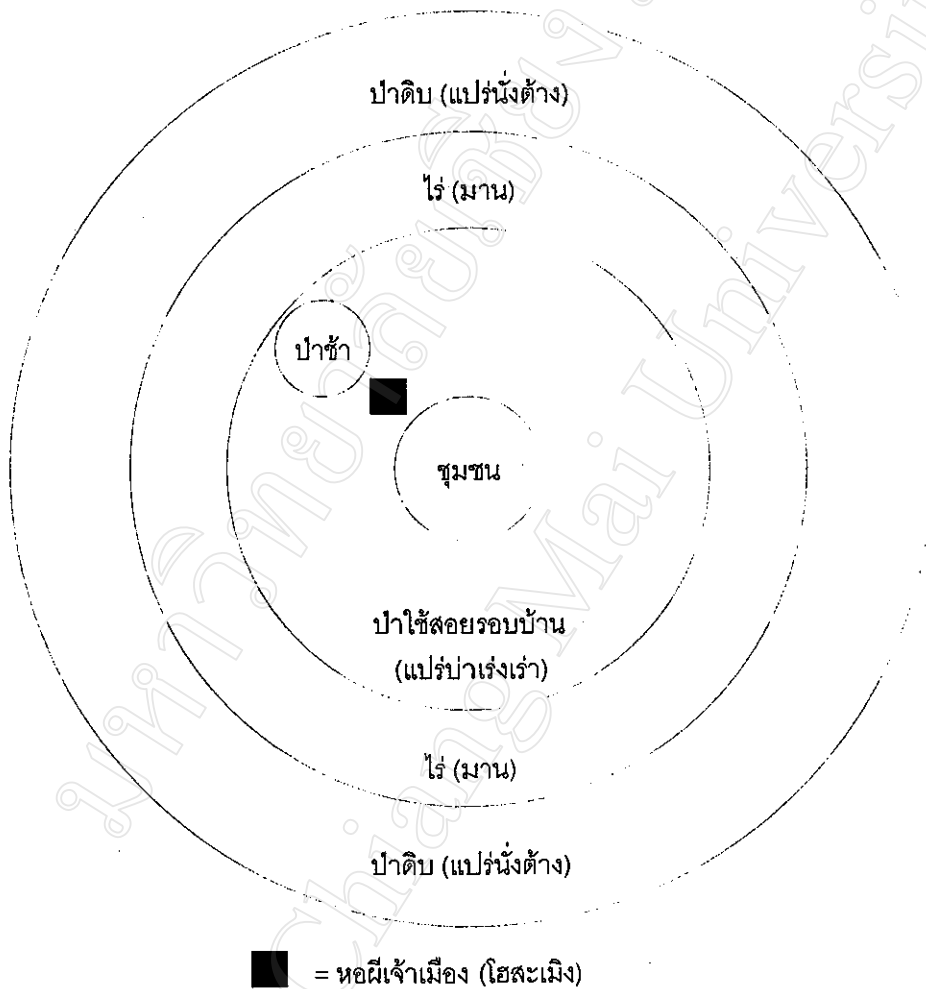
หอเจ้าเมืองหรือ ไฮสะเมิง หรือ ไฮเยาเมิง เป็นที่ตั้งของบ้านเจ้าเมืองที่ดูแล ให้ความคุ้มครองคนในหมู่บ้าน เมื่อครั้งมีงานพิธีกรรมสำคัญๆ ในหมู่บ้าน ชาวदारะอั้งก็จะมารวมตัวกัน และทำพิธีที่ไฮสะเมิงนี้เอง เช่น งานพิธีกรรมก่อนเข้าพรรษา (กะบีโค่บัก หรือ พิธีปิดประตูผี-ดูราย ละเอียดใน หัวข้อ พิธีกรรมกับระบบการผลิต) ในการตั้งไฮสะเมิงนั้น ชาวบ้านมีความเชื่อว่า บริเวณที่ตั้งไฮสะเมิง ควรเป็นบริเวณที่มีต้นไม้หลัก คือ ไม้เปา(ชื่อตามภาษาดาร์อั้ง-ไม้ทราบชื่อ ภาษาไทย-ผู้เขียน) เพราะชาวदारะอั้งถือว่า ไม้เปาเป็นไม้ที่ดี เป็นไม้ที่มีความหมายมาก เป็นไม้ที่มีความช่วยเหลือ เมตตา และหากบริเวณที่ตั้งไฮสะเมิงตั้งอยู่ในจุดที่มีไม้เปา แสดงว่า มีหลัก คุ้มครอง มีผีคอยเฝ้าดู ช่วยเหลือชาวบ้าน

ถัดไฮสะเมิงออกไป จะเป็นบริเวณที่ตั้งของ ป่าช้า หรือ “แปร์ป่าเรี่ยว” การตั้งป่าช้านั้น มีกฎเกณฑ์หรือหลักปฏิบัติที่ว่า ป่าช้าควรตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก แต่ต้องเลือกมุมที่ดีและห้ามตั้งอยู่บนดอยที่สูงกว่าหมู่บ้าน เพราะการตั้งบริเวณดอยสูง จะทำให้เงาป่าช้าทอดลงทับหมู่บ้าน ซึ่งเป็นเรื่องไม่ดีมาก จะทำให้คนในหมู่บ้านอยู่อย่างไม่สงบสุข และมักประสบปัญหาต่างๆ ในการดำรงชีวิต นอกจากนั้น ระหว่างหมู่บ้านกับป่าช้า ต้องมีวัดคั่นอยู่ตรงกลาง เพราะชาวदारะอั้งเชื่อว่า ผีหรือคนที่ตายไปแล้ว ยังคงต้องการเข้าวัด จึงควรสร้างวัดให้ผีเดินทางไปถึงได้โดยสะดวก ไม่ต้องผ่านหมู่บ้าน ป่าช้า ใช้เป็นที่ฝังศพของคนทั่วไป ส่วนคนแก่ พระ และเณร จะเผาที่ป่าช้านั้นเอง ป่าช้ายังคงเป็นส่วนหนึ่งของแปร์ป่าเร่งเร้า

พ้นจากบริเวณป่ารอบบ้านหรือ แปร์ป่าเร่งเร้าแล้ว จะถือเป็นบริเวณทำกินของชาวบ้าน ซึ่งเรียกว่า “มาน” หรือ ไร่ ชาวदारะอั้ง มีวิถีการผลิตแบบ ไร่หมุนเวียน โดยแต่ละครอบครัวจะมีไร่เพื่อปลูกข้าวครอบครัวละ 3-5 ไร่ และจะหมุนเวียนไปทุกๆ ปี คล้ายระบบการผลิตของลัวะ และปกากะญอ ไร่เหล่าที่ทิ้งไว้ จะใช้เก็บหาอาหารได้ และเนื่องจากไร่เหล่ามีลักษณะเป็นป่าพื้นด้วง จึงมีคำเรียกในภาษาดาร์อั้งว่า “แปร์เหี้ยะ”

เลยพื้นที่ทำกินหรือไร่ของชาวบ้านออกไปอีกไกล จะเป็นป่าดิบ หรือป่าลึกที่ไม่ค่อยมีการเข้าถึง เรียกว่า “แปร์นั้งต่าง” หรือ ป่าดิบ ป่าลักษณะนี้มีความสลบซับซ้อน และอยู่ไกลเกินกว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านจะได้ใช้ประโยชน์ ชาวदारะอั้งเชื่อกันว่า แปร์นั้งต่าง มีผีมาก และผีดุ เพราะชาว

บ้านไม่เคยทำความรู้จัก คู่คนเคย ปกติชาวบ้านทั่วไปจะไม่ค่อยกล้าเข้าใช้ประโยชน์ นอกจากจะเข้าร่วมกันเป็นกลุ่มเพื่อหาสัตว์ป่าบางประเภทที่สำคัญ เช่น ล่าเสือ หรือ หมอเมือง(หมอยาหรือหมอผี-เป็นคนคนเดียว) จะเข้าไปหายาสมุนไพร หาสัตว์ป่า ในป่าดิบนี้ จะมีบริเวณที่เป็นต้นน้ำ เรียกว่า “แปรงจิ้งจ่อม” หรือป่าต้นน้ำ (ภาพที่ 4.1)

ภาพที่ 4.1 แสดงแบบแผนการใช้และจัดการพื้นที่ป่าแบบดั้งเดิมของชาวดาระอั้ง

อย่างไรก็ตาม ขณะคุยกับชาวบ้านและลองเขียนแผนผังคร่าวๆ ของแบบแผนการใช้พื้นที่ป่าของชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ประกอบกับภาพที่เห็นจริงของไร่ข้าว ไร่ข้าวโพดที่ บ้านปางแดงในในปัจจุบัน ทำให้ค่อนข้างยากต่อการจินตนาการ ต่อเรื่องพื้นที่ทำกินในสมัยก่อน เพราะมักจะนึกไปว่า ที่ทำกินหรือไร่ นั้น คงไม่ห่างจากบ้านหรือหมู่บ้านมากนัก ซึ่งเมื่อพูดถึงความคิดเห็นไปเช่นนี้ ชาวบ้านที่ให้ข้อมูลต่างหัวเราะด้วยความเอ็นดู และบอกว่า ป่ารอบบ้าน หรือ แปลป่าเร่งเร้านั้น กินอาณาบริเวณกว้างขวางมาก ไม่ใช่เพียงมองจากหมู่บ้านก็สามารถเห็นทะลุถึงไร้ได้เลย เพราะไร้ซึ่งเป็นที่ปลูกข้าว นั้นอยู่ห่างไกลมาก ในแต่ละวัน ต้องตื่นแต่เช้ามีด และต้องออกจากบ้านตั้งแต่ฟ้ายังไม่สว่าง เพื่อขี่ม้าออกไปทำงานในไร่ ใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 ชั่วโมงกว่าจึงถึงไร้ ส่วนป่าดิบหรือแปลงข้างนั้น ยิ่งไกลจากหมู่บ้านมาก มากขนาดที่ว่า บางคนไม่เคยเดินทางไปไกลถึงป่าดิบเลยด้วยซ้ำไป เรื่องราวของการใช้พื้นที่กับวิถีชีวิตเหล่านี้ ทำให้เราตระหนักได้ว่าท่ามกลางสภาพพื้นที่ที่กว้างใหญ่ ชาวตาระอั้งได้เรียนรู้ สังคม เลือกใช้กฎเกณฑ์ จารีตประเพณีในการจัดการป่า ที่ดิน และระบบการผลิต โดยมีกลไกสำคัญในการควบคุมสังคม ด้วยการผูกโยงข้อห้าม กฎเกณฑ์ต่างๆ กับผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ ทั้งนี้เพื่อธำรงความอยู่รอด มั่นคง และสมดุลระหว่างชุมชน คน และทรัพยากรนั่นเอง

จากคำบอกเล่าในเรื่องการใช้กฎเกณฑ์ และแบบแผนการจัดการป่าแบบดั้งเดิม จึงทำให้เข้าใจได้ว่า เหตุใดเมื่อแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านในเรื่องป่าชุมชน ป่าอนุรักษ์ที่มีอยู่ในบ้านปางแดงในปัจจุบัน จึงต้องใช้เวลามากกว่าจะเข้าใจซึ่งกันและกัน ทั้งนี้เพราะวิถีชีวิตต่อเรื่องพื้นที่ทางกายภาพนั้นแตกต่างกันอย่างมาก ประกอบกับพื้นที่ที่ชาวบ้านเคยเข้าถึงและครอบครองนั้น กว้างใหญ่ไพศาล อีกทั้งความเข้าใจในเรื่องป่าเป็นเรื่องละเอียดอ่อนผูกติดอยู่กับสภาพพื้นที่ อาณาเขต และวิถีการดำรงชีวิตเป็นสำคัญ นอกจากนี้ ภาษาที่ใช้สื่อความหมายที่สะท้อนนัยของป่าและการใช้ ก็ค่อนข้างยากแก่การทำความเข้าใจ อย่างไรก็ตาม เมื่อได้พยายามเก็บข้อมูล แลกเปลี่ยนวิถีชีวิต และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน ระบบการผลิตในปัจจุบัน พบว่า ชาวตาระอั้ง ยังคงความเชื่อโลกทัศน์ และวิถีชีวิตต่อป่าในแบบดั้งเดิมไว้ อาจมีปรับเปลี่ยนบ้าง หากนั่นคือการปรับตัวให้เข้ากับเงื่อนไขที่เข้ามาในชีวิต

การผสมผสานความรู้ดั้งเดิมกับความรู้ใหม่

ชาวตาระอั้งบ้านปางแดงในปัจจุบัน ยังคงเชื่อในโลกทัศน์หรือจักรวาลวิทยาเกี่ยวกับป่าอย่างเดิมที่ว่า ป่า คน สัตว์ และธรรมชาติผูกโยงกันอย่างแนบแน่น ทุกสิ่งมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่ไม่มองเห็นปกปักรักษาอยู่ การใช้ทรัพยากรใดๆ ไม่ว่าจะป็นป่า สัตว์ ต้นไม้ หรือแม้แต่ถ่านหิน

ทาง จำเป็นต้องขออนุญาตจากเจ้าของที่เรามองไม่เห็นก่อนที่จะใช้พักพิงหรือเพื่อปิดถนนจัดงานในหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นชัดเจนอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านเล่าให้ฟังคือ สภาพพื้นที่อันจำกัดของทรัพยากรป่าไม้และที่ดินในประเทศไทยมีน้อยมากถ้าเทียบกับที่ดอยหลายประเทศพม่า ดังนั้น ความลึกกลับนากลัวของป่าดิบทึบ จึงมีน้อยกว่า บ่อยครั้งชาวบ้านจึงมักอธิบายว่า “ที่เมืองไทยมีผืนน้อยกว่าที่พม่า” หรือ “ผืนที่น้อยกว่าที่โนน” เป็นต้น กระนั้นก็ตาม การใช้ประโยชน์ในป่า ยังคงมีความเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีผีคุ้มครอง จะใช้ต้องขออนุญาตก่อนและต้องใช้แต่พอเหมาะเท่านั้น เช่น ตอนสร้างหมู่บ้าน ตัดไม้ในป่าใกล้บริเวณห้วยหูกใช้ปลูกสร้างบ้าน ใช้ไม้ใหญ่เป็นเสา บางทีถ้ามีไม้เหลือก็ใช้ทำฝ้ายบ้าน ส่วนผนังและพื้นบ้าน ใช้ไม้ไผ่ ไม่ตัดมามากเกินไป ความจำเป็น

การแพทย์สมัยใหม่และการขอขมาผีต้นไม้ : การปรับตัวในโลกของคนเจ็บป่วย

ในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2543 ลูกของนางอ่อนที่ชื่อ ด.ญ.พัช จงตาล อายุ 2 ปี ไม่สบายมีไข้ขึ้นสูง และท้องเสีย นางอ่อนได้พาลูกไปหาหมอที่คลินิกในเมือง แต่อาการก็ไม่ดีขึ้นอีกสองวันถัดมา ยังคงตัวร้อน นางอ่อนและแม่ของนางอ่อน(ยายของ ด.ญ.พัช) จึงได้ช่วยกันเตรียมของไหว้ “กะหย่าแปร”(ผีต้นไม้) โดยเลือกต้นไม้ใหญ่ในป่าข้างบ้าน โดยเลือกต้นไม้ใหญ่ได้ที่เป็นไม้ใหญ่ อายุยืน จากนั้นได้ขอร้องให้ผู้เฒ่า-ผู้ชายในหมู่บ้านเป็นคนไปไหว้ (ถ้าจะให้ถูกพิธีกรรม ควรขอให้หมอยาเป็นคนไปไหว้ขอขมา หากแต่ในวันนั้นหมอยาไม่ว่าง จึงขอให้คนเฒ่าในหมู่บ้านเป็นคนทำพิธีแทน)

ของเซ่นไหว้ในพิธีกรรมนั้น ประกอบ ใบชา(อะเยอก หรือ เน่ง ในคำภาษาไทยใหญ่) เกลืออย่างละ 2 ชูด ดอกไม้(เบีระ) ใส่กรวยเล็กๆ 8 กรวย แยกใส่ใน กรวยใหญ่ 2 กรวย(กรวยละ 4 อันเล็ก) โดยมีวิธีวางเกลืออยู่ด้านล่างกรวย และใส่ชาไว้ด้านบน ตามคำสอนที่ว่า “เน่งอยู่เหนือ เกลืออยู่ใต้” จากนั้นจึงใส่กรวยดอกไม้ลงไป

พิธีขอขมาจะทำขึ้นตอนบ่าย โดยคนเฒ่าหรือหมอยาจะเป็นคนเข้าไปในป่าแต่เพียงผู้เดียว ชาวบ้านอธิบายว่า ผีต้นไม้ไม่ต้องการให้คนมารบกวนมาก ดังนั้น คนอื่นๆ จึงห้ามตามไป โดยเฉพาะผู้หญิง เพราะผู้หญิงกับผีไม่สามารถติดต่อกันได้ “ผีปะหล่องดุมมาก (ชวกขนาด) ถ้าแม่หญิงเข้าไป ผิดผี เตี้ยผีมาหักคอเอา” นางอ่อนอธิบายในตอนหลัง

เย็นวันนั้น ด.ญ.พัช อาการดีขึ้น ไข้ลดลง และในวันถัดมาปรากฏว่า หายจากการเจ็บป่วยเป็นปกติ

กรณีดังกล่าว สามารถมองได้ว่า ภายใต้เงื่อนไขการปิดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม ที่เข้ามาเบียดขับวิถีการพึ่งพาตัวเองของชาวบ้าน ทำให้ต้องพึ่งพาตลาดและการดำเนินชีวิตต้องขึ้นกับสังคมภายนอกมากขึ้น ดังเช่น การรักษาพยาบาลนั้น หลังจากที่หมอยาถูกจับเข้าคุกพร้อมกับผู้ขายคนอื่น ๆ อีก 29 คน เมื่อ พ.ศ.2532 ทำให้ชาวบ้านต้องเริ่มหันไปรักษาตัวด้วยการหาหมอในเมือง ต้องใช้ยารักษาหรือการรักษาด้วยวิธีระบบการแพทย์แผนใหม่มากขึ้น (Johnson, 1992; 38) แต่ชาวบ้านก็ยังคงมีวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ ผี และสิ่งเหนือธรรมชาติ จึงเห็นได้ว่าทุกวันนี้ แม้เมื่อมีคนไม่สบาย ป่วยไข้ ชาวบ้านจะใช้วิธีรักษาด้วยการหาหมอที่คลินิก หรือโรงพยาบาลเชียงใหม่แล้วก็ตาม แต่ชาวตาระอังกี้ไม่ได้ละทิ้งความเชื่อที่ว่า การเจ็บป่วยนั้น เป็นการกระทำของผี ชาวบ้านจึงยังคงไว้ซึ่งพิธีกรรมการขอขมาผีต้นไม้ ควบคู่ไปกับการหาหมอในเมือง

ป่าช้า พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ : การยืนยันวิถีผู้นุรักษ์ป่าของชาวตาระอังกี้

คำบอกเล่าของชาวบ้านต่อการตั้งหมู่บ้านตาระอังกี้ นั่นคือ ก่อนการตั้งหมู่บ้านสิ่งสำคัญที่ต้องพิจารณาเลือกเป็นอันดับแรก คือ ที่ตั้งของป่าช้า หรือ "แปร่น่าเรียว" ป่าช้า ควรตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก และห้ามตั้งบนดอยที่สูงกว่าหมู่บ้าน และพื้นที่นั้น ควรเป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้อุดมสมบูรณ์ รมเย็น ป่าช้าเป็นพื้นที่สำคัญ เสมือนที่รวมบรรพบุรุษและที่มาของชาวตาระอังกี้ ดังนั้น ชาวตาระอังกี้จะมีกฎเกณฑ์และถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดว่า ห้ามเอาไม้มาใช้ เพราะไม้เหล่านี้มีความสำคัญ ใช้ได้เฉพาะการเผาศพเท่านั้น และเพราะป่าช้าถือเป็นบริเวณที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ จึงห้ามเก็บเห็ด หน่อ หรือหาอาหารในบริเวณดังกล่าวอีกด้วย

ด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ เนื่องจากทิศตะวันตกของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ไร่และเป็นดอยสูงกว่าที่ตั้งหมู่บ้าน ป่าช้าของบ้านปางแดงใน จึงมีการปรับเปลี่ยนที่ตั้ง มาอยู่ในทิศเหนือของหมู่บ้าน และไม่ได้ห่างจากหมู่บ้านอย่างที่เคยเป็น ตั้งแต่ตั้งหมู่บ้านมา ยังไม่มีการฝังศพ หากแต่เคยเผาศพคนเฒ่าที่มาเสียชีวิตลงเมื่อครั้งตั้งหมู่บ้านได้ไม่นาน อย่างไรก็ตาม พื้นที่ดังกล่าว เมื่อถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ป่าช้าแล้ว ชาวบ้านจะให้ความยำเกรง เคารพและเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ ไม่มีการตัดไม้หาเห็ด หาหน่อ หรือใช้ประโยชน์ใดๆ ซึ่งชาวบ้านเคยอธิบายให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เข้ามาอบรมให้ความรู้เรื่องการจัดการป่า(แบบรัฐ) เมื่อช่วงกลางปี พ.ศ.2542 ฟังว่า ตนเองมีพื้นที่ป่าที่ไม่เคยตัดไม้ทำลายและดูแลเป็นอย่างดีใกล้บ้าน คือ ป่าช้า ซึ่งถือเป็นป่าศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านกล่าวพร้อมกับยืนยันรับรองว่า ไม่มีการตัดไม้ในบริเวณป่าช้าแน่นอน "อย่างนี้ก็เป็นป่าอนุรักษ์แม่นัก"

การที่ชาวตาระอังกี้พูดถึงพื้นที่ป่าช้า ความหมาย การดูแลและข้อห้าม ให้กับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพื่อนบ้าน เจ้าหน้าที่จากองค์กรพัฒนาเอกชน หรือแม้แต่ตัวนักวิจัยที่เข้าไปเก็บข้อมูลก็ตาม

เท่ากับเป็นการยืนยันการดูแลรักษาป่า ซึ่งแสดงนัยว่า พวกเขามีความสามารถในการดูแลทรัพยากรในพื้นที่ ไม่ใช่เพียงผู้บุกรุกทำลายเท่านั้น นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาในอีกด้านหนึ่งพบว่า การยืนยันพื้นที่ป่าใกล้บ้าน เป็น "ป่าช้า" ที่มีความศักดิ์สิทธิ์และมีความหมายทางสังคมต่อกลุ่มชาติพันธุ์ตนเองนั้น นับเป็นการเข้าถึงพื้นที่ป่าด้วยการใช้ความศักดิ์สิทธิ์ อ้างอิงพิธีกรรมและสิ่งเหนือธรรมชาติมาใช้ และเท่ากับเป็นเทคนิควิธีการในการกำหนดพื้นที่เพื่อกีดกันคนอื่น ดังที่ไชยรัตน์ (2543) ได้กล่าวไว้ว่า "การสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพื้นที่ ด้วยการระบุ/กำหนด บทบาท/หน้าที่ที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่นั้นๆ เพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงล้ำ/ละเมิดได้" (ไชยรัตน์, 2543; 184) หรือที่เรียกว่า การทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ผุดผ่องน่ายกย่องบูชา (the purification of space) นั้นเอง (Sibley, 1988 อ้างในไชยรัตน์, 2543; 184)

จากข้อมูลการปรับตัวในเรื่องการใช้พื้นที่ป่า ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านดังตัวอย่างที่ยกมา ในเรื่องของการปรับตัวต่อการพึ่งพาสมุนไพรเปลี่ยนไปเป็นการแพทย์สมัยใหม่ หากแต่ยังคงต้องทำพิธีขอมาต่อผีต้นไม้หรือกะหย่าแปร และการอ้างอิงพื้นที่ป่าช้าเป็นป่าอนุรักษ์ ทำให้เราสามารถเข้าใจได้ว่า ภายใต้การปิดล้อมที่กระทำต่อชาวบ้านนั้น ชาวบ้านสามารถเรียนรู้และปรับตัว ซึ่งในสองกรณีดังกล่าวพบว่า การปรับตัวของชาวดาระอั้งนั้นเกิดขึ้นเฉพาะในระดับปฏิบัติการ หากแต่วิธีคิดและความเข้าใจในเรื่องป่าของชาวดาระอั้งยังคงผูกโยงแนบแน่นอยู่กับความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การกระทำใดๆของมนุษย์ยังคงเป็นการกระทำที่เชื่อมต่อกับการกระทำของผี มนุษย์จึงยังคงต้องให้ความเคารพและปฏิบัติตัวให้เหมาะสมให้ควร

นอกจากนั้น หลังจากที่ชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน ต้องเผชิญกับการปิดล้อมพื้นที่ป่าจากอำนาจรัฐ ในการประกาศพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา และการปิดล้อมในกระบวนการทางเศรษฐกิจด้วยการประกาศเขตปฏิรูปที่ดินซึ่งทำให้เกิดการแย่งชิงการเข้ามาครอบครองพื้นที่เข้มข้นขึ้น ชาวบ้านจึงต้องกลายเป็นผู้บุกรุก และถูกกีดกันการเข้าถึงทรัพยากรมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านเรียนรู้และปรับตัว จากการเข้ามาช่วยเหลือ ให้ความรู้และรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของกลุ่มชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชนต่างๆโดยเฉพาะในเรื่องป่า ทั้งนี้ ในงานศึกษา พบว่า "ป่าชุมชน" เป็นเสมือนภาพตัวแทนของความรู้ชุดใหม่ในการจัดการป่า ที่ชาวดาระอั้งรับมาใช้ เรียนรู้และปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับแบบแผนการจัดการพื้นที่ป่าแบบดั้งเดิมได้อย่างมีความหมาย และไม่ขัดต่อหลักการจัดการป่าในระบบคิดของชาวดาระอั้งแต่อย่างใด

4.1.3 ป่าชุมชน : การปรับเปลี่ยนแบบแผนการใช้พื้นที่ป่า

ป่าชุมชนบ้านปางแดง

ช่วงต้นปี พ.ศ.2541 สมาคม YMCA ได้เข้ามาในหมู่บ้านปางแดงใน เพื่อดำเนินงาน ภายใต้โครงการของสมาคมที่ต้องการสนับสนุนและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการดูแลจัดการป่าด้วยตนเอง เจ้าหน้าที่โครงการ ได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรื่องความรู้ในการจัดการป่า และได้พาตัวแทนชาวบ้าน ซึ่งคือหัวหน้าบ้านแต่ละบ้านในเขตลุ่มน้ำแม่เตาะ-ห้วยอีโก้ ไปศึกษาดูงานเรื่อง การจัดการพื้นที่ป่าและป่าชุมชนในเขตจังหวัดอื่นๆ 5 จังหวัด เช่น ที่น่าน และฉะเชิงเทรา เป็นต้น ชาวบ้านเล่าว่า เจ้าหน้าที่โครงการได้เข้ามาอบรมให้ชาวบ้าน รับทราบถึงสถานการณ์ป่าไม้ในประเทศ และย้ำให้ชาวบ้านตระหนักถึงที่ตั้งของหมู่บ้านว่า เป็นเขตต้นน้ำของแม่น้ำปิง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องดูแลอนุรักษ์ไว้ นอกจากนี้ ยังได้บอกถึงข้อดีของการมีป่าชุมชน นอกจากจะช่วยให้ป่ามีความสมบูรณ์ สวยงาม มีน้ำใช้ได้ตลอดปี และทำให้ชาวบ้านมีกฎระเบียบที่ดีในการอนุรักษ์ป่าด้วย

การให้ข้อมูล และการผลักดันให้เกิดพื้นที่ป่าชุมชนในช่วงต้นนั้น ชาวบ้านไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของคำว่าป่าชุมชน หากแต่เพราะเห็นข้อดีของการมีป่าชุมชน ซึ่งจะทำให้ได้รับการยอมรับจากคนทั่วไป องค์กรพัฒนาเอกชน รวมถึงรัฐ ป่าชุมชนในช่วงต้นของชาวบ้าน จึงมีเพียงภาพของป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์เท่านั้น

"ไม่เข้าใจคำว่า ป่าชุมชน แต่คิดว่าก็ดี เพราะจะได้อนุรักษ์ไว้ ให้มีน้ำใช้ มีป่า เป็นป่าที่จำกัดการ เป็นป่าอนุรักษ์ป่าตาย ห้ามทำลาย ให้ชาวบ้านมีกฎระเบียบ" (สัมภาษณ์ชาวบ้าน, 15 สิงหาคม 2541)

ช่วงเวลาถัดมา องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ทั้ง สมาคม YMCA และโครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชฯ ได้ตกลงกับชาวบ้านทำการสำรวจพื้นที่ป่าใกล้หมู่บ้าน เพื่อกำหนดเป็นพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ และได้ยื่นเรื่องการจัดการป่าชุมชนในเขตพื้นที่เชียงดาวให้กับหน่วยงานป่าไม้เขตเชียงดาว เพื่อปักป้ายประกาศเขตป่าอนุรักษ์ในพื้นที่ต่างๆ ซึ่งต่อมา ในวันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2541 จึงมีการจัดงานประกาศพื้นที่ป่าชุมชนขึ้นในบริเวณพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา โดยการปักป้ายป่าชุมชนของชุมชนดาระอั้ง บ้านปางแดงใน และชุมชนปกากะญอบ้านผาหลาย ในงานดังกล่าว ถูกจัดขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยมีนายอำเภอเชียงดาว นายบรรลือศักดิ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา เป็นประธานในงาน และมีการอบรมชาวบ้านในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ด้วย(ที่โรงเรียนปางแดง) คนร่วมงานส่วนใหญ่ คือชาว

บ้านในเขตลุ่มน้ำแม่เตาะ-ห้วยอีโก้ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เจ้าหน้าที่อำเภอ และองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสิ้นประมาณ 100 กว่าคน

ป่าชุมชนของชาวบ้านในครั้งนั้น เกิดขึ้นจากการสำรวจร่วมกับเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และได้กำหนดเขตป่าทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา จำนวน 1,800 ไร่ ให้เป็นป่าชุมชนอนุรักษ์ การปักป้าย "ป่าชุมชนบ้านปางแดง" ในวันนั้น จึงเสมือนการประกาศต่อสาธารณชนให้รับทราบ และยอมรับถึงการมีอยู่ของชุมชน และสิทธิในการดูแลพื้นที่ป่า เพราะแม้ชาวบ้านจะได้อธิบายในภายหลังว่า ป่าชุมชนนี้ห้ามเข้าไปตัดไม้ ห้ามเข้าไปหาเห็ดหาหน่อ มีไว้เพื่อการดูแลอนุรักษ์เพียงเท่านั้น แต่ชาวบ้านก็พูดด้วยน้ำเสียงที่แสดงความพึงพอใจที่ส่วนหนึ่งในพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา ถูกแบ่งออกมาเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของชาวบ้าน

ในช่วงเริ่มต้นของการประกาศพื้นที่ป่า ปักป้ายประกาศเขตแดนป่าชุมชนนั้น หน้าที่ของชาวบ้านที่ต้องทำคือ การทำแนวป่ากันชนในเขตอุทยานแห่งชาติ เพื่อให้ให้ป่าชุมชนอยู่ในเฉพาะพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้ และได้ตกลงกับชาวบ้านที่มีไร่ในเขตป่าชุมชนอนุรักษ์ว่า ให้หาพื้นที่อื่นเพื่อทำกินต่อไป พื้นที่ป่าส่วนนี้ต้องกันไว้เป็นของส่วนรวม ซึ่งหัวหน้าหมู่บ้านบอกว่า ชาวบ้านเข้าใจและยอมย้ายออกในปีถัดไป

"ป่าชุมชนเป็นเขตที่อยู่ในอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา เป็นเขตหัวน้ำลำธาร ต้องดูแลรักษาไว้ ถ้าป่ามันแห้งมันจะกระทบหลายที่ น้ำประปาที่บ้านเขาใช้อยู่นี้ก็มาจากป่าชุมชน คนที่เคยทำไร่ในเขตป่าชุมชนปัจจุบันไม่ได้ทำแล้ว เพราะเข้าใจแล้วว่าทำไม่ได้ มันกระทบกับคนอื่น เดียวนี้ใช้วิธีหาที่ทำกินใหม่ เช่าที่คนเมือง เช่าที่คนลี้ๆ

ไม่มีปัญหาตอนบอกให้คนในหมู่บ้านย้ายออก เพราะเข้าใจกันดี เมื่อไม่มีใครทำ จะมีคนทำไร่คนเดียวในบริเวณป่าก็ยาก เพราะคนคอยทำไร่ข้าวอย่างนี้ ถ้าปลูกคนเดียวใกล้กับเขตป่ามันจะลำบากขนาด เพราะไม่มีใครช่วยดูแล นก หนูก็จะมากัดกินข้าวเราได้ง่าย

นอกจากนั้นเขาก็บอกความเข้าใจด้วยว่า มันกระทบเขตป่าชุมชนด้วย มันเป็นเขตที่ต้องรักษาทุกคน เป็นชีวิตเขา ต้องช่วยกันดูแล ป่าจะได้สมบูรณ์ดี จะรักษาไว้ให้ถึงลูกถึงหลาน" (คำจอตาล, 7 กรกฎาคม 2543)

หลังจากป่าชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ปิงหลายพื้นที่ได้ถูกก่อตั้งขึ้นแล้ว องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่ ซึ่งมีด้วยกัน 5 องค์กร ได้แก่ สมาคม IMPECT, สมาคม YMCA, เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ (คกน.), โครงการวนศาสตร์ชุมชนพื้นที่สูง และโครงการจัดการลุ่มน้ำตอนบน

ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ได้ร่วมประชุมหารือ และท้ายที่สุดมีการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้ง “เครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิง อำเภอเชียงดาว” โดยในช่วงเริ่มต้น มีหมู่บ้านที่เข้าร่วมเป็นเครือข่ายทั้งสิ้น 17 หมู่บ้าน และมีการจัดตั้งคณะกรรมการของหมู่บ้านที่มีป่าชุมชนในอำเภอเชียงดาว โดยตัวแทนชาวบ้านจากหมู่บ้านต่างๆ รวมทั้งสิ้น 24 คน ซึ่งมีนายตีบ ศรีบุญยัง เป็นประธานเครือข่ายฯ ทั้งนี้ นายคำ จงตาล ตัวแทนชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน ก็เป็นหนึ่งในคณะกรรมการด้วย

ในช่วงแรกของการประชุม ส่วนใหญ่เป็นเรื่อง การกำหนดแนวเขตป่าชุมชน และการสร้างความเข้มแข็งให้เครือข่ายฯ รวมทั้งการจัดตั้งเขตป่าชุมชนเพิ่มเติมในหมู่บ้านที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะตั้งป่าชุมชน ในการดำเนินงานของเครือข่ายป่าชุมชนนั้น ชาวบ้านได้ตกลงร่วมมือกันจัดงานสมัชชาป่าชุมชนขึ้นที่อำเภอเชียงดาว ในวันที่ 26-28 ธันวาคม พ.ศ.2541 เพื่อเป็นการประกาศให้ทราบโดยทั่วกันว่า ได้มีการสร้างองค์กรองค์กรหนึ่งขึ้น เพื่อทำหน้าที่ดูแลจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ พร้อมทั้งในงาน ได้มีการยื่นหนังสือให้กับอำเภอเพื่อสนับสนุน พรบ.ป่าชุมชน และเรียกร้องให้มีการตรวจสอบการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐในการจับกุมชาวบ้านปางแดงนอก เมื่อครั้งเดือนมีนาคม พ.ศ.2541 ที่ผ่านมาด้วย

เครือข่ายป่าชุมชนฯ นับเป็นหน่วยงานหนึ่ง ที่มีหน้าที่ช่วยเหลือดูแลปัญหาป่าไม้ โดยมีองค์กรพัฒนาเอกชนเป็นที่ปรึกษา ช่วยสนับสนุนการดูงาน ให้ความรู้ และเสนอแนะการเขียนโครงการต่างๆ นอกจากนั้น เครือข่ายฯ ยังได้ทำงานร่วมหน่วยงานรัฐ เช่น การเชิญเจ้าหน้าที่ป่าไม้มาอบรมเรื่องป่าให้กับคณะกรรมการเครือข่ายฯ หรือการเดินทางทอดพระเกียรติ 72 พรรษา ที่หน้าอำเภอเมื่อ 3 ธันวาคม 2542 เป็นต้น ในตอนหลังของการดำเนินงานเครือข่ายฯ เครือข่ายฯ ได้รับการสนับสนุนด้านนโยบายการเงินจาก กองทุนเงินเพื่อพัฒนาสังคม (SIF) โดยได้ให้เงินสนับสนุนโครงการเครือข่ายเมื่อปี พ.ศ.2543 ประธานเครือข่ายบอกว่า สามารถทำให้ดำเนินงานได้สะดวก และได้มีงานมากขึ้น และเป้าหมายป่าชุมชนทั้งหมดในพื้นที่อำเภอเชียงดาว คือ 54 แห่ง ปัจจุบันมี 38 แห่ง (โครงการจัดการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน, 2544)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในช่วงแรก ชาวบ้านปางแดงในจะได้มีพื้นที่ป่าชุมชนแล้วก็ตาม แต่ป่าชุมชนดังกล่าว เป็นพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ ทำให้การใช้ทรัพยากรในป่าถูกจำกัดและเป็นข้อห้ามชาวบ้านจึงได้มีการประชุมถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และได้ตกลงกันในหมู่บ้านว่าจำเป็นต้องมีเขตป่าใช้สอยด้วย ดังนั้น ในช่วงกลางปี พ.ศ.2542 ชาวบ้านจึงได้ติดต่อหัวหน้าป่าไม้ เพื่อขอเขตแดน ป่าชุมชนให้สอยจากป่าไม้ จากนั้นได้มีการติดป้ายรอบๆ ป่าใช้สอยนั้น ซึ่งตามตัวเลขกำหนดพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านได้รับให้กันเป็นเขตป่าชุมชนใช้สอย มี 800 ไร่

"เราติดป้ายให้คนอื่น ๆ ได้รู้ ห้ามคนอื่นนอกหมู่บ้านมาใช้ ถ้าเขาจะมาใช้ต้องไปบอกว่าเป็นของเรา แต่ถ้าพูดกันไม่รู้เรื่องต้องไปหาป่าไม้เป็นพยาน แต่ยังไม่เคยเกิดเรื่องจริงจิงอะไร เพราะลีสอ อีก็อก็มีป่าใช้สอยของตนเองเหมือนกัน แต่อยู่ในพื้นที่อื่นๆ"

ชาวบ้านเล่าว่า นอกจากจะมีป่าชุมชนเกิดขึ้นแล้ว ชาวบ้านต้องเลือกตั้งคณะกรรมการเพื่อรับผิดชอบดูแลป่าชุมชน ซึ่งมีนายนำแดง ลุงเม็งเป็นหัวหน้าคณะกรรมการป่าชุมชนของบ้านปางแดงใน ซึ่งหน้าที่รับผิดชอบคือ จัดสรรคนไปดูแลป่า จัดเวรยามเฝ้าป่าในช่วงฤดูร้อนแล้ง และต้องดูแลเวลายามงานสำคัญ เช่น การเกี่ยวป่า การทำแนวกันไฟ และต้องไปเสริมป่า ปลูกต้นไม้เพิ่ม ในพื้นที่ป่าชุมชนใช้สอย โดยการไปขอกกล้าไม้จากสวนป่า กรมป่าไม้

"ป่าชุมชน ในส่วนป่าใช้สอย เป็นป่าเต็ง ป่าเหียง ใช้เก็บหัว ห่าไม้เสา(ไม้ล้ม) ห่าเห็ด ส่วนไม้ไผ่ ห่าเอามาจากเขตห้วยหก แต่เขตป่าอนุรักษ์ไม่ได้เข้าไปหาอะไร และป้องกันการบุกรุกตัดไม้เพิ่มเติม"

หลังจากบ้านปางแดงในมีการปักป้ายป่าชุมชนอนุรักษ์และป่าชุมชนใช้สอย และเข้าร่วมเป็นสมาชิกในเครือข่ายป่าชุมชนแล้ว หน้าที่หนึ่งที่ตัวแทนชาวตาระอั้งบ้านปางแดงในต้องทำคือ การเข้าร่วมประชุม ซึ่งมีทั้งประชุมกันเองในเครือข่าย ประชุมโดยกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ดังเช่นเมื่อกลางเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2543 หัวหน้าเขตป่าไม้เชียงใหม่ ได้เข้ามาในหมู่บ้าน และเข้ามาคุย อบรมเรื่องชาวบ้านมีป่าใช้สอย และป่าชุมชน ดังนั้นต้องช่วยกันดูแล

"หัวหน้าเขตบอกหมู่บ้านว่า เดียวนี้มีป่าชุมชนแล้ว ต้องดูแลรักษาป่าดีๆ ถ้าไม่มีปัญหาอะไร เขาก็จะอนุญาตให้เขาอยู่ในป่าต่อไปได้"

ทุกวันนี้ แม้ชาวบ้านจะยังไม่มีความรู้ชัดเจนในเรื่องป่าชุมชน แต่การอธิบายและความเข้าใจโดยรวมคือ การมีป่าชุมชนเป็นสิ่งดี ทำให้พวกเขาได้รับการยอมรับในการอยู่ในพื้นที่ป่า สามารถให้ประโยชน์จากป่าเพื่อการยังชีพได้ นอกจากนั้น การมีเขตป่าชุมชนอนุรักษ์ ยังเป็นเครื่องยืนยันว่าพวกเขาไม่ใช่เพียงผู้บุกรุก เป็นศัตรูของป่า(enemies of the forest ใน Anan, 1996)เท่านั้น หากแต่ยังมีความสามารถในการดูแลรักษาป่าได้ด้วยเช่นกัน และการปักป้ายบอกเขต ทั้งเขตป่าใช้สอยและเขตป่าอนุรักษ์ ยังเป็นเครื่องมือในการอ้างสิทธิ์ในการดูแล ครอบครอง และใช้ประโยชน์ รับผิดชอบต่อพื้นที่ป่าในเขตอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา เขตที่มีการแย่งชิงในการเข้าถึงป่าสูง ทั้งจากรัฐ คนเมือง และชุมชนในพื้นที่ การรวมตัวของชาวบ้านในการสร้างเครือข่ายป่าชุมชนฯ จึงเท่ากับเป็นการเพิ่มอำนาจต่อรองในการดูแลจัดการทรัพยากรท้องถิ่นโดยชุมชนท้องถิ่น ดังที่เสนห์และยศ(2536; 161-162) ได้สรุปความถึงขบวนการป่าชุมชนไว้ว่า ป่าชุมชน เป็นขบวนการสังคมซึ่งอาจเกิดจากการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีในการรักษาป่าที่เคยมีมาแล้วเนิ่นนาน หรือ

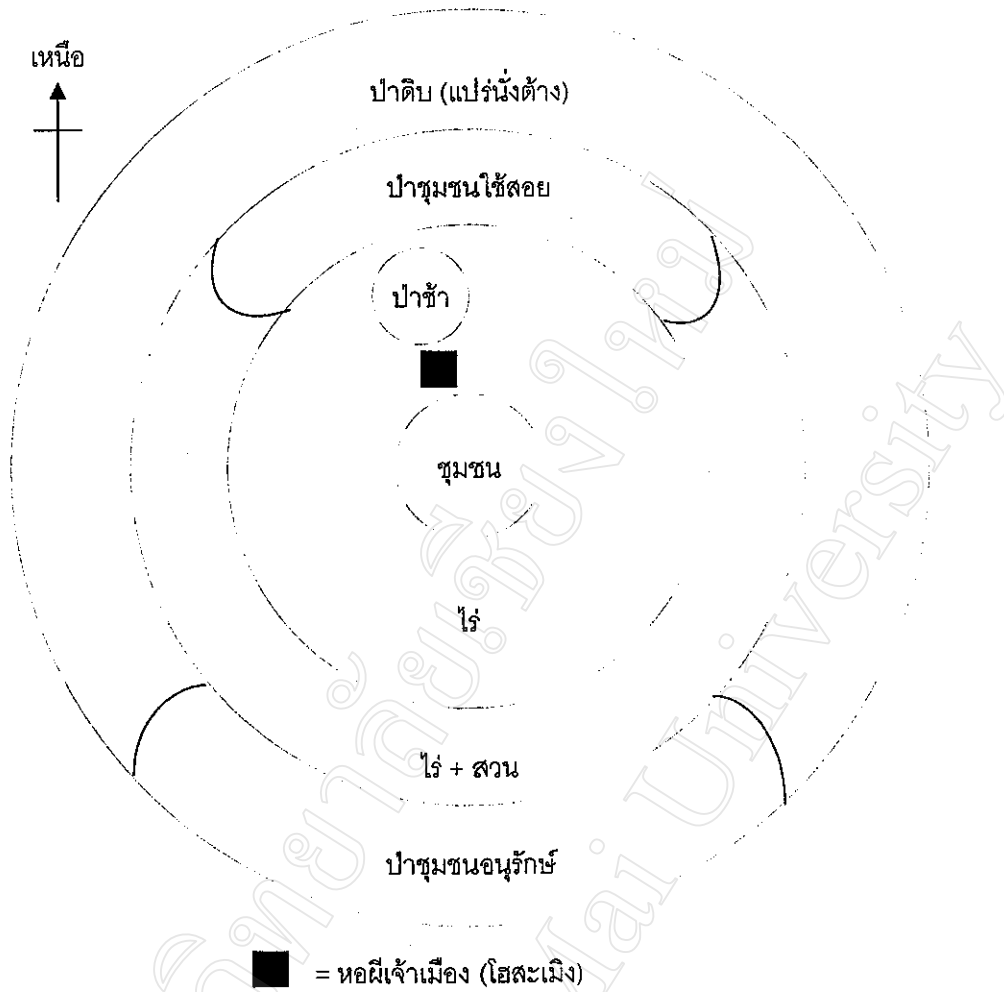

อาจเป็นขบวนการที่เกิดขึ้นใหม่หลังจากที่ได้เรียนรู้และพบเห็นตัวอย่างจากชุมชนอื่นๆ (ดังเช่นกรณีป่าชุมชนปางแดงใน) แต่ไม่ว่ากรณีใดก็ตาม ขบวนการเหล่านี้มีองค์ประกอบสำคัญร่วมกันอยู่หลายอย่าง เช่น การมีจิตสำนึกร่วมกันในการพิทักษ์ป้องกันธรรมชาติในลักษณะทรัพย์สินร่วมของชุมชน การมีองค์การชุมชนที่เข้มแข็งทำหน้าที่บริหารจัดการดูแลทรัพยากร ควบคุมกฎระเบียบ ทำหน้าที่แก้ปัญหาคความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของชุมชน ตลอดจนความขัดแย้งกับรัฐหรือนายทุนจากภายนอก เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น การเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนของชาวดาระอั้งบ้านปางแดงในจึงเป็นการพยายามที่จะปฏิเสธการปิดล้อม และเป็นความพยายามในการปรับตัวของชุมชนภายในบริบทและสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป(ยศ, 2539; 65)

แบบแผนการใช้พื้นที่ป่าในปัจจุบัน

เมื่อวิถีชีวิตของคนที่อยู่กับป่าต้องเปลี่ยนแปลงไป ข้อจำกัดของพื้นที่ และข้อห้ามกฎเกณฑ์ทางกฎหมาย นับเป็นสิ่งที่สำคัญ ที่ชาวบ้านต้องเรียนรู้และปรับตัว และแม้ทุกวันนี้แบบแผนการจัดการพื้นที่ป่าแบบดั้งเดิมที่ชาวบ้านคุ้นเคย จะไม่สามารถใช้ได้อย่างตายตัวแบบเดิมแล้วก็ตาม แต่เมื่อลองพิจารณาเปรียบเทียบความคิดในการใช้พื้นที่ป่าจากข้อมูลที่ได้มาพบว่า ชาวดาระอั้ง ได้ปรับการวางแผนผังการใช้พื้นที่ป่า และพื้นที่ทำกินหรือไร่ ได้ค่อนข้างใกล้เคียงกับแบบเดิมมาก กล่าวคือ ชาวบ้านอธิบายเขตพื้นที่ป่าชุมชนอนุรักษ์ว่าเป็นเขตป่าที่ห้ามเข้าไปใช้ประโยชน์ต้องเก็บไว้เพื่อต้นน้ำ เปรียบเทียบได้กับพื้นที่ป่าดิบ ซึ่งมีป่าต้นน้ำในนั้น หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แปร่กริ่งอุ้ม” ส่วนป่าชุมชนใช้สอยนั้น เปรียบหน้าที่ได้กับป่ารอบบ้าน หรือ “แปร่บ่าเร่งเร่า” เพียงแต่ สภาพพื้นที่ป่า ไม่ได้ตั้งอยู่รอบชุมชนเหมือนที่เคยเป็นมา และพื้นที่ป่าช้า และสะเมิงแม้ไม่ได้อยู่ในเขตป่ารอบบ้านแล้วก็ตาม แต่ก็ยังคงมีอยู่และใช้ประโยชน์ได้ไม่ต่างจากเดิม ส่วนพื้นที่ทำไร่ ไม่ได้มีการทำกินแบบไร่หมุนเวียน หากแต่เป็นไร่ถาวร และอยู่ใกล้บ้าน ดังนั้น จึงสามารถเขียนแบบแผนการจัดการพื้นที่ป่าในปัจจุบันได้ดังนี้ (ภาพ 4.2)

ภาพที่ 4.2 แสดงแบบแผนการจัดการพื้นที่ป่าที่ปรับเปลี่ยนไป

4.2 ดาระอั้งกับระบบการผลิตและการจัดการที่ดิน

ครั้งเมื่อดำรงชีวิตอยู่ในประเทศพม่า ชาวดาระอั้งยังชีพด้วยการผลิตข้าวแบบไร่หมุนเวียน แต่ละครั่วเรือนครอบครองที่ดินประมาณ 3-5 แปลง จากนั้นจะหมุนเวียนไปแต่ละแปลงในแต่ละปี ไร่ข้าวที่ปล่อยทิ้งไว้จะกลับฟื้นอุดมสมบูรณ์ขึ้นตามการฟื้นตัวของต้นไม้ในไร่เหล่า ซึ่งจะเวียนกลับมาใช้ใหม่ภายใน 3-5 ปี ไร่ข้าวและป่าใช้สอยรอบบ้านจะเป็นพื้นที่ต่อเนื่อง และสามารถใช้ประโยชน์ในการยังชีพได้

การเข้าถึงพื้นที่ในสมัยก่อน ชาวดาระอั้งเล่าว่า เป็นไร่เหล่าของพ่อแม่ที่ทำไว้ แต่หากทำแล้วไม่ได้ผลดี สามารถบุกเบิกพื้นที่ป่าที่อื่นๆ ได้อีก แต่ห้ามบุกเบิกแปรป่าเร่งเร้าหรือป่าใช้สอยรอบหมู่บ้าน เพราะเป็นที่ใช้สอยส่วนรวม หรือกรรมสิทธิ์ส่วนรวมของหมู่บ้าน และหากไปเจอไร่

เหล่าเก่าก่อนจะบุกเบิก ต้องถามไถ่ ตรวจสอบให้ดีว่าเป็นของใคร ห้ามบุกเบิกโดยพลการ และหากเจ้าของเก่าไม่ใช่แล้ว มีสิทธิที่จะใช้ต่อได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อถามถึงการให้มรดก ชาวดาระอั้งอธิบายว่า พื้นที่ในประเทศพม่าตอนที่ตัวเองทำไถ่นั้น มีมากมาย ไม่มีการแย่งกัน และส่วนใหญ่ที่ดินของพ่อแม่จะยกให้ลูกชายคนเล็กและครอบครัว

สำหรับวิธีการผลิต ฤดูของข้าวไร่จะเริ่มต้นในตั้งแต่ช่วงเดือนมกราคม โดยทำการเผาไร่เหล่าหรือแปรให้ยะ เมื่อควบคุมไฟเรียบร้อยแล้ว จากนั้นจะปล่อยให้เผาไว้ตลอดเดือนร้อนของเมษายน จนเมื่อฝนแรกในเดือนพฤษภาคมตกลงมาสู่ดิน ก็คือช่วงฤดูกาลหยุดเมล็ดข้าวไร่ และพันธุ์พืชอื่นๆ ปะปนลงไปพร้อมกันในแปลงข้าว วิธีการปลูกข้าวของชาวดาระอั้งในไร่หมุนเวียนนั้นในไร่ข้าวหนึ่งๆ จะแบ่งพื้นที่เป็นหลายแปลง และจะปลูกข้าวต่างพันธุ์ในพื้นที่ที่ห่างกัน ฤดูกาลเก็บเกี่ยวต่างกัน ชาวบ้านเล่าว่า เพราะข้าวแต่ละพันธุ์มีรสชาติต่างกัน คนในครอบครัวชอบไม่เหมือนกัน จึงมีการปลูกหลายๆ พันธุ์ไว้กิน และเพื่อเก็บพันธุ์ให้ไม่สูญหายไป ในการหยุดข้าวหนึ่งแปลง จะมีพันธุ์พืชที่หยุดเมล็ดลงไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ ข้าวโพด แดง พริก มะเขือ มัน ละเอียด และทานตะวัน ซึ่งปลูกไว้กินเมล็ดและใช้ดอกในพิธีกรรมต่างๆ (บางครั้งใช้ดอกดาวเรืองหรือดอกไม้อื่นๆ ก็ได้) นอกจากนี้ ยังปลูกขิง ตามช่องว่างในแปลง ปลูกพริกแก้วริมไร่ริมสวน โดยสวนของชาวบ้าน มีความหมายถึงพื้นที่ปลูกพืชผลที่ปลูกซ้ำในที่เดิมในระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งปลูกผักกาด ผักป้อม กะหล่ำปลี เป็นต้น

ก่อนการปลูกข้าว จะมีพิธีเลี้ยงเซ่นไหว้ “นายพันข้าว” หรือ “ปู่พันข้าว” ชาวบ้านอธิบายว่าเป็นผู้คุ้มครองผลผลิตในไร่ข้าว โดยสมัยอยู่ในดอยหลาย การทำพิธีในไร่จะมีสัญลักษณ์ เป็นรูปปั้นซึ่งถือเป็นตัวแทนของนายพันข้าว ลักษณะคล้ายพระพุทธรูป ที่ทำขึ้นจากทอง รูปคนแบกรวงข้าวปกติจะเก็บไว้ที่บ้านบนหิ้งพระ เวลาทำพิธีกรรมจะนำไปที่ไร่ แต่หากบางบ้านไม่มี ก็สามารถทำพิธีไหว้ บอกกล่าวธรรมดาก็ได้ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันที่บ้านดาระอั้งปางแดงในไม่ปรากฏว่ามีใครมีครอบครองแล้ว เนื่องจากช่วงอพยพหนีสงคราม หลายคนไม่ได้นำติดตัวมาด้วย ขณะที่บางคนนำติดตัวมา ก็ขายเอาเงินในระหว่างการเดินทาง

หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จ ก็ต้องทำพิธีขอบคุณนายพันข้าวในไร่ และเป็นการขอเชิญให้นายพันข้าวไปสถิตอยู่ที่ยลองข้าวเพื่อดูแลข้าวต่อไป ในปัจจุบันชาวดาระอั้งยังคงทำพิธีกรรมให้นายพันข้าวทั้งก่อนการปลูกและหลังเก็บเกี่ยวข้าวไร่ (แม้จะไม่มีการทำไร่หมุนเวียนแล้วก็ตาม)

นอกจากนี้ ชาวบ้านได้เล่าอ้างอิงถึงการเลือกพื้นที่ก่อนการปลูกข้าวในสมัยก่อนว่า ก่อนทำไร่ ไปหาที่ดิน ดูนดิน ดูหญ้า (ถ้าเป็นหญ้ายับเยียน หรือบดอุ๊ก-หญ้าเหม็น จะไม่ค่อยดี ไม่ควรใช้ที่ดินนั้นปลูก) แต่ถ้าดูแล้ว ที่ดินใช้ได้ ก็จะตัดไม้จากต้นไม้ในที่ที่จะเข้าไปใช้ ยาว 1 วา มาอธิษฐาน

ว่าจะมาขอปลูกข้าว ขอให้ได้ผลผลิตดี จากนั้นจะดีไม่ลงดิน ด้านละ 7 ครั้ง แล้วเอามาวัดใหม่ ถ้ายาวกว่า 1 วา แปลว่าเขาอนุญาต และจะได้ผลดี ถ้าเสมอกาก็ได้ แต่ผลผลิตจะไม่ค่อยดี และเคยมีที่ไม่หดสั้นลงด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ด้วยข้อจำกัดในการเข้าถึงที่ดิน ทำให้ทุกวันนี้ชาวดาระอั้งไม่สามารถสืบทอดวิธีการผลิตแบบไร่ข้าวหมุนเวียนอีกต่อไป แม้งานศึกษาที่ผ่านๆ มา เช่น งานศึกษาของปีนแก้ว (2534) งานศึกษาของเจษฎา (2542) เป็นต้น ได้แสดงให้เห็นว่า วิธีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนของกลุ่มชาติพันธุ์มีระบบคิด ภูมิปัญญาในการผลิตที่เหมาะสม มีระบบการจัดการป่า ที่ดิน ความหลากหลายทางชีวภาพที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ รวมทั้งมีพลวัตในการจัดการที่เหมาะสมต่อเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตาม แต่ทั้งนี้ ชุมชนเหล่านั้น ล้วนเป็นชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่ ซึ่งมีที่ดินทำกินสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ไม่ได้เผชิญปัญหาการโยกย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยมาสู่ดินแดนใหม่ที่มิใช่ถือครองที่ดินอยู่ก่อนแล้วดังที่ชาวดาระอั้งบ้านปางแดงต้องประสบ ดังนั้น จึงเป็นการยากลำบากมากต่อการที่ชาวดาระอั้งจะนำระบบการผลิตแบบไร่หมุนเวียนมาปรับใช้ในพื้นที่แห่งใหม่นี้ได้

ระบบการผลิตในบ้านปางแดงใน จึงเป็นการผลิตในรูปแบบใหม่ที่ชาวบ้านต้องเรียนรู้และปรับตัวในรูปของระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ และมีการทำไร่ซ้ำในพื้นที่เดิมอันจำกัด ซึ่งได้มาจากการต่อรองหยิบยืม เซ่า และซื้อจากคนที่อยู่มาก่อน โดยในระยะแรกของการตั้งหมู่บ้าน เป็นการปลูกข้าวเพื่อกิน ต่อมาในช่วงเวลาที่ผู้ชายถูกจับเข้าคุกในระยะเวลา 3 ปีกว่า ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านส่วนใหญ่ คือผู้หญิงและคนแก่ ก็ยังคงปลูกข้าวเพื่อกิน แต่ได้ขยับขยายตัวไปสู่การผลิตข้าวโพดเพื่อขาย และเมื่อเข้าสู่ยุคที่สามของหมู่บ้าน หลังจากที่ผู้ชายถูกปล่อยตัว ระบบการผลิตของชาวบ้านจึงมีความสลับซับซ้อนขึ้น กล่าวคือ ชาวบ้านต้องตัดสินใจเลือกปลูกพืชพันธุ์ ด้วยการคำนึงถึงปัจจัยหลายด้านด้วยกัน ทั้งจำนวนที่ดินในการถือครอง ระบบตลาด และทุนสะสมในครัวเรือน

4.2.1 การถือครองที่ดิน

จากการสำรวจข้อมูลการถือครองที่ดิน เมื่อวันที่ 6 มิถุนายน พ.ศ.2542 พบว่า ชาวบ้านทั้งหมด 47 ครอบครัว มีการถือครองที่ดินแตกต่างกันไป ดังรายละเอียดที่แสดงไว้ในตารางที่ 4.1

ตาราง 4.1 แสดงการถือครองที่ดินของชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน (สำรวจเมื่อ 6 มิ.ย. 2542)

จำนวนที่ดิน (การถือครอง)	จำนวนผู้ถือครอง (ครอบครัว)	ร้อยละของผู้ถือครอง
0-10 ไร่ (น้อย)	16 (มี 2 รายที่ไม่มีที่ดินเลย)	34.04
11-20 (ปานกลาง)	22	46.81
มากกว่า 21 ไร่ (มาก)	9	19.15
รวม	47	100

จากข้อมูลดังกล่าว พบว่า ผู้ที่มีการถือครองที่ดินน้อยที่สุด คือ ไม่มีที่ดินในการถือครองเลย มีจำนวน 2 คน และผู้ที่มีการถือครองที่ดินมากที่สุดในพื้นที่ มีอยู่ 1 คน ซึ่งถือครองพื้นที่ทั้งหมด จำนวน 37 ไร่ 3 งาน 50 ตารางวา

ผู้ที่ถือครองที่ดินน้อยที่สุดทั้งสองรายนั้น รายหนึ่งเป็นครอบครัวที่แยกมาจากครอบครัวที่มีที่ดินน้อยที่สุดหนึ่งครอบครัว และอีกครอบครัวหนึ่ง เป็นครอบครัวที่เข้ามาอยู่อาศัยในหมู่บ้านหลังจากที่มีการตั้งหมู่บ้านแล้ว อย่างไรก็ตาม พบว่า ปัจจุบันครอบครัวที่ไร้ที่ดิน ยังคงทำการผลิต ด้วยการยืมที่ดินของญาติของตนมาปลูกข้าวโพดเพื่อขาย และเป็นแรงงานรับจ้างในหมู่บ้านทุ่งลูกเพื่อเลี้ยงชีพ

ในกรณีของคนที่มีการครอบครองที่ดินน้อยๆ นั้น พบว่า การตัดสินใจเลือกผลิต จะเป็นลักษณะการเลือกปลูกข้าวโพดและถั่วเพื่อขาย แล้วซื้อข้าวกิน มากกว่าปลูกข้าวเพื่อยังชีพเพียงอย่างเดียว (ดูรายละเอียดในประเด็น “แบบแผนการผลิตและการปรับตัว” ในหัวข้อถัดไป)

ส่วนผู้ที่ถือครองที่ดินมากที่สุด ได้อธิบายให้ฟังว่า มีทั้งหมด 7 แปลง แต่ละแปลงมีขนาดเล็ก ซึ่งค่อยๆ ได้มา จากการซื้อทั้งหมด โดยเขาได้แจกแจงถึงที่มาของที่ดินว่า

ในช่วงก่อนติดคุก คือ ช่วงแรกของการตั้งหมู่บ้าน ได้ซื้อที่ดิน 2 แปลง ราคา 500 บาท และ 300 บาท บริเวณห้วยหก ซึ่งเป็นไร่เหล่าของปกากะญอนบ้านผาตาย และบริเวณห้วยโป่งก้าง ซึ่งเป็นไร่เหล่าของชาวปกากะญอนบ้านท่าซี้เหล็ก เมื่อซื้อมาในช่วงแรก ปลูกข้าวเพื่อกินอย่างเดียว และได้ลงมะม่วงไว้ด้วย เพราะชาวบ้านคนเมืองแถวนั้น แนะนำว่า ให้ปลูกมะม่วง ไม้ต้นโตไว้เป็นจุดๆ เพื่อจะได้บอกกับคนอื่นได้ว่านี่เป็นที่ดินที่เราทำกิน เป็นหลักฐานอ้างอิงให้กับที่ดินซึ่งไม่มีใบหลักฐานใดๆ

ในยุคที่สองที่ตนเองถูกจับ ที่บ้านเหลือเพียงเมีย ลูกชายคนโตอายุ 12 ปี และลูกสาวอายุ 5 ปี ได้ปลูกข้าวต่อในที่ดินสองแปลงนั้น แต่ไม่ค่อยได้ผลผลิต เพราะแรงงานน้อย ประกอบกับต้อง

พยายามหาเลี้ยงชีพด้วยการทอผ้าขายด้วย หลังจากที่ตนเองออกจากคุก ได้กลับมาทำกินในที่ดินสองแปลงนั้นต่อ โดยในช่วงแรก แบ่งที่ดินปลูกข้าว 1 แปลง และอีกหนึ่งแปลง ปลูกข้าวโพดและถั่วเพื่อขาย และเป็นแรงงานรับจ้างให้คนเมืองในตำบลเชียงดาวที่ขึ้นมาหาแรงงานไปทำงานในไร่ของตน

ประมาณปี พ.ศ.2539 ได้ซื้อที่ดินเพิ่มจากคนเมือง บริเวณบ้านมูเซอปางแดงนอก และค่อยๆซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งจากคนเมืองและคนลี้ซู่ เขาบอกว่า ที่ดินบางแปลง ซื้อซื้อก่อน แล้วค่อยจ่ายเงินทีหลัง เช่น ที่ดินแปลงล่าสุด ซื้อจากคนลี้ซู่ใกล้บริเวณห้วยหก 2 แปลง เป็นเงิน 5,000 บาท ยังไม่ได้จ่ายเงิน ตกอยู่กับเจ้าของที่ดินไว้ว่า อีกสองปีจึงจ่าย

ในที่ดินทั้งหมด 7 แปลงนี้ มีที่ดินแปลงหนึ่ง ซึ่งอยู่ใกล้บริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน ชาวบ้านได้มาในช่วงที่ผู้ชายติดคุก ซึ่งที่ดินแปลงดังกล่าวเป็นผืนใหญ่ 14 ไร่ เดิมเป็นของลี้ซู่ แต่ถูกเจ้าหน้าที่ป่าไม้ยึดไว้ปลูกกล้าไม้สัก เมื่อครั้งผู้ชายถูกจับกุม พ.ศ.2532 ชาวบ้านเล่าว่า ในช่วงที่ผู้ชายติดคุก ผู้หญิงและคนแก่ได้เป็นแรงงานรับจ้างให้เจ้าหน้าที่ป่าไม้ เพื่อปลูกสวนป่าสัก ที่ดินทำกินรอบบ้าน ได้ถูกยึดไปปลูกป่าสัก รวมทั้งที่ดินที่ถัดออกไปจากปากทางเข้าหมู่บ้านซึ่งเป็นที่ดินของชาวลี้ซู่บางคนที่ถูกจับ ก็ถูกยึดไปทำแปลงเพาะกล้าสักด้วย หลังจากเอากล้าไม้สักออกแล้ว เจ้าหน้าที่ป่าไม้บางคนได้ใช้ที่ดินแปลงนั้น ปลูกข้าวโพดและถั่วเพื่อขาย ขายผลผลิตได้เพียงปีเดียวก็เลิกปลูก และได้บอกกับชาวบ้านปางแดงในว่า ให้เอาที่บริเวณนี้แบ่งกันทำกิน เพราะสงสารชาวบ้าน เห็นว่าเป็นคนดี ตั้งใจทำงาน และยากจนมาก ให้ทำกินจนกว่าป่าไม้จะเรียกคืน "ถ้าต้องการที่ดินหว่านกล้าอีกจะเอาคืน" ชาวบ้านจึงได้แบ่งที่ดินเป็นแปลงย่อยๆ ปลูกข้าวไว้กินและปลูกข้าวโพดไว้ขาย จนถึงทุกวันนี้ ที่ดินแปลงนี้ประมาณ 14 ไร่ ได้แบ่งการครอบครองออกเป็น 8 แปลง 8 เจ้าของ เพื่อทำกิน ซึ่งหนึ่งในเจ้าของทั้งหมด รวมไปถึงผู้ที่มีที่ดินมากที่สุดในปัจจุบันด้วย

ในประเด็นเรื่องที่ดินทำกิน ซึ่งเดิมเป็นของชาวลี้ซู่ ปัจจุบันยังคงมีปัญหาต่อเนื่องมาโดยตลอด ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่า หลังจากออกจากคุก เจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้พูดคุยกับชาวบ้านและบอกว่าให้ทำกินในที่ดินชาวลี้ซู่ต่อไปได้ เพราะเจ้าของที่ดินคือชาวลี้ซู่ได้หนีการจับกุม ในเมื่อชาวบ้านปางแดงในถูกจับกุมไปแล้ว ก็ถือว่าขาดใช้ความผิดแทนคนลี้ซู่ ดังนั้น จึงมีสิทธิทำกินในพื้นที่ดังกล่าว

"ป่าไม้เคยพูดกับลี้ซู่ว่า ถ้าเป็นไร่ซู่ สูต้องรับคดีมัน หมู่นี้รับคดีมา 3 ปีกว่าแล้ว ที่นี้ก็เป็นของเขาไป ลี้ซู่จึงไม่กล้ากลับมาเอา เพราะป่าไม้บอกลี้ซู่แบบนั้น และป่าไม้ก็พูดกับเราว่า ไม่ต้องกลัว ทำไปเถอะ ที่เก่าเป็น เราไม่ได้ไปล้ม อยากรักษาทำไปเถอะ"

อย่างไรก็ตาม เมื่อปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2543) ชาวลี้ซู่ชื่อ "ลุงไหม" ซึ่งไปทำงานที่แม่ตะมานได้กลับมาที่บ้านห้วยอีโก้ และกลับมาพบกับชาวคาระอั้งที่ทำกินในที่ดินนี้ว่า ที่ดินบริเวณนี้เป็นของ

ตัวเอง เมื่อดาระอั้งทำกิน ก็ขอให้จ่ายเงินค่าที่ดินด้วย โดยในครั้งแรก เขาเรียกร้องค่าที่ดินทั้งหมด 250,000 บาท และหลังจากพูดคุยกันอยู่นาน ก็ได้ตกลงกันในราคา 60,000 บาท ชาวดาระอั้งที่เป็นเจ้าของที่ดินในแปลงนี้ทั้งหมด ได้มีการพูดคุยและตกลงว่าจะจ่ายเงิน โดยค่อยๆ ททยอยจ่าย

ชาวดาระอั้ง กล่าวถึงเหตุผลในการยอมจ่ายค่าที่ดินว่า

"เรามีหลักฐานคือสัมโณและลำไย เจ้าของกลับมาเรียกร้องสิทธิคืนหลายครั้ง ในความเป็นจริงไม่ต้องให้ก็ได้ เพราะที่ดินบริเวณนี้ไม่มีเอกสารสิทธิอะไร ที่ตรงนี้เจ้าของเขามาถาม ถ้าไม่จ่ายจะเอาคืน จริงๆเราไม่ให้สักบาทก็ได้ เพราะตามกฎหมาย เขาบอกกันว่าครอบครองนานเกิน 10 ปี ก็ได้เป็นเจ้าของ แต่เพราะประชุมกันแล้ว รู้สึกว่า คนมันเคยกัน ก็ตกลงกันว่าจ่ายไปดีกว่า จะได้ไม่มีปัญหา"

"ไปปรึกษาป่าไม้แล้วเรื่องที่ดินเงิน 60,000 บาท ป่าไม้บอกว่า ที่นี้ไม่มีเอกสารสิทธิ ใครทำอะไรก็ได้ แต่เพื่อความเพื่อความสบายใจ คนเคยกัน ก็ให้ทุนคืนไปเถอะ"

นอกจากนี้ ในประเด็นเรื่องที่ดิน ชาวบ้านยังได้เพิ่มเติมว่า

"ที่เก่าที่ซื้อมาแล้วไม่มีปัญหาอะไร แต่เราไม่มีสิทธิ ถ้าป่าไม้จะเอา ก็จำเป็นต้องให้"

"มาอยู่ที่นี้ ไม่ใช่อยากจะกลับพม่า อยากอยู่ที่นี้ ดายที่นี้" เป็นคำพูดที่บอกเล่า เพื่อจะยืนยันว่า ไม่มีทางบุกรุกป่า ทำผิดกฎหมายใดๆ เพราะหากไม่มีป่า ไม่มีที่อยู่ก็จะถูกไล่ออกไป ซึ่งพวกเขาไม่รู้จะทำอย่างนั้นไปทำไม "จะฆ่าตัวเองไปทำไม" ในเมื่อหาที่ทางให้กับตัวเองได้แล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเหตุการณ์กรณีที่ดินที่เกิดขึ้น จะดูเหมือนว่า ชาวดาระอั้งเป็นฝ่ายยอมเสียเปรียบก็ตาม แต่ระหว่างเก็บข้อมูล ได้พบข้อขัดแย้งเกี่ยวกับที่ดินอีกครั้งหนึ่ง เมื่อคนเมืองรายหนึ่งได้ขายที่ดินให้กับดาระอั้งเมื่อ 3 ปีที่แล้ว และเมื่อปีที่ผ่านมาได้ขายที่ดินใกล้กับบริเวณเดิม(กินอาณาเขตเข้ามาในที่ดินที่ขายไปแล้ว) ให้กับคนสัญบ้านห้วยอีโก๋ จึงเกิดข้อขัดแย้งเรื่องที่ดินขึ้นเมื่อถึงฤดูปลูกในปีถัดไป

ชาวสัญยืนยันว่าที่ดินเป็นของตนเอง ขณะที่ชาวดาระอั้งก็ไม่ยอมเพราะทำกินมา 3 ปีแล้ว และมีต้นมะม่วงปลูกไว้เป็นการบอกเขต แต่ชาวสัญยืนยันจะเอาที่ดินทั้งหมด เพราะเพิ่งจ่ายเงินไป เมื่อปีที่ผ่านมา ส่วนคนเมืองที่ขายก็ไม่สามารถหาตัวเจอได้(เป็นคนติดยา) ทำยี่สุดการพูดคุยตกลงยืดเยื้อกินเวลา 1 เดือน จึงตกลงกันว่า ที่ดินที่ทับซ้อนกันให้แบ่งครึ่ง อย่างไรก็ตามที่ดินผืนของสัญไม่ได้มีการทำกิน และได้บอกขายต่อ แต่ไม่มีการตกลงใดๆ เพราะชาวดาระอั้งอธิบายว่า ไม่มีเงินซื้อนอกจากชาวสัญจะยกที่ให้ฟรีจึงจะเอา

กรณีเรื่องการเช่าที่ดินในเขตบ้านปางแดงใน นับเป็นประเด็นน่าสนใจอีกประเด็นหนึ่ง กล่าวคือ แต่เดิม มีการหยาบยืมใช้โดยการขอยืมเป็นปี โดยไม่ต้องเสียค่าเช่า เพราะเป็นที่ดินที่ปลูก

มะม่วงอยู่ห่างๆ กัน และในที่ดินมีที่ว่างพอปลูกข้าว ข้าวโพดได้ แต่มีการตอบแทนด้วยการดูแลผลผลิตให้ ตัวอย่างของกรณีการเช่าที่ดินโดยไม่เสียค่าเช่านี้ ได้แก่ ที่ดินแปลงหนึ่งใกล้ถนน ประมาณ 20 ไร่ ซึ่งเป็นที่ดินของคนเมือง ชาวदारะฮ์ได้รวมตัวกันขอยืมที่ดินนี้ทำกินมา 10 กว่าปีแล้ว แต่เมื่อ 4 ปีที่ผ่านมา ที่ดินแปลงดังกล่าว ได้เอกสารสิทธิ์ สปก. เจ้าของที่ดิน จึงได้เข้ามาตกลงกับผู้เช่าทั้งหมดว่า ให้มีการจ่ายค่าเช่าในการทำกินในที่ดินแปลงนี้ด้วย โดยคิดค่าเช่าร่วมกันทั้งหมด 2,000-5,000 บาท แล้วแต่ผลผลิตที่ได้ในแต่ละปี

โดยสรุป จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาทั้งหมดในประเด็นเรื่องที่ดิน ทำให้เข้าใจได้ว่า เมื่อที่ดินถูกทำให้เป็นทรัพย์สิน และชาวบ้านเองก็ได้เผชิญกับเงื่อนไขการทำกินในที่ดินแล้ว จึงไม่น่าแปลกใจที่เราจะพบว่า ปัจจุบันชาวบ้านเลือกที่จะปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต โดยในกรณีของคนที่ครอบครองที่ดินน้อยๆ นั้นจะเลือกที่จะปลูกข้าวโพด และถั่วหรือผลผลิตที่เป็นที่ต้องการทางตลาด เพื่อขายมากกว่าปลูกข้าวเพื่อกินเพียงอย่างเดียว และขณะเดียวกันชาวบ้านก็ออกไปเป็นแรงงานรับจ้างมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อรวบรวมเงินและซื้อที่ดินมาเป็นทรัพย์สินส่วนตัวในการทำกินต่อไป

“คนเรา อยู่ที่ไหนก็ต้องมีที่ทำกิน เพราะมันคือชีวิตจิตใจ” (นำแสง ลุงเม็ง, 9 กรกฎาคม 2543)

เมื่อการเข้าถึงที่ดินในปัจจุบัน ต้องผ่านกระบวนการซื้อขายแลกเปลี่ยน ทำให้ชาวदारะฮ์ซึ่งมีฐานะยากจนสามารถครอบครองที่ดินได้อย่างจำกัด ประกอบกับการไม่มีสิทธิในการครอบครองได้ ดังนั้น จึงเป็นที่เข้าใจได้ในกรณีที่ชาวบ้านไม่นำวิธีการผลิตแบบไร่หมุนเวียนกลับมาใช้อีกต่อไป

4.2.2 แบบแผนการผลิตและการปรับตัว

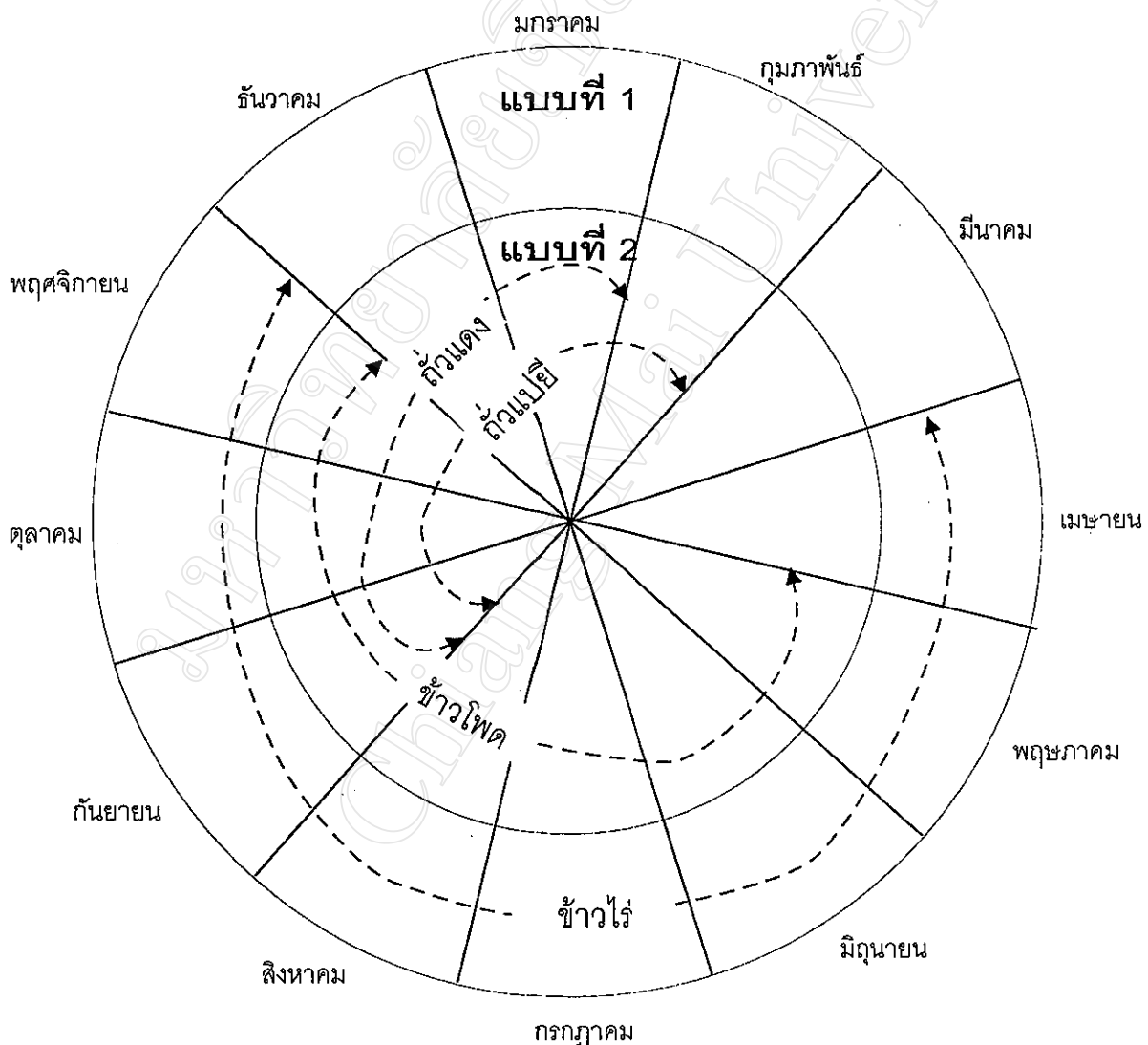
ดังที่ได้กล่าวไปบ้างแล้วว่า ในปัจจุบันชาวदारะฮ์บ้านปางแดงในที่มีที่ดินในครอบครองมีจำนวนไม่มาก มีการตัดสินใจเลือกการผลิตเพื่อขายมากกว่าปลูกข้าวเพื่อกินเพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เหตุผลสำคัญต่อการปรับตัว การตัดสินใจเลือกดังกล่าวนี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขต่างๆ 5 ประการด้วยกัน

ประการแรก เนื่องจากที่ดินมีจำกัด ต้องปลูกซ้ำในพื้นที่เดิม ทำให้ปลูกข้าวได้ผลผลิตไม่ดี ชาวบ้านอธิบายว่า “มันทำยากขึ้น ต้องใช้ยา ใช้ปุ๋ยมาก ฉียดยาไม่รู้เรื่อง ข้าวก็ตายได้ง่ายๆ”

ประการที่สอง ด้วยเงื่อนไขที่ดินมีจำกัดอีกเช่นกัน เมื่อพิจารณาจากตารางการผลิตในรอบปี (ตารางที่ 4.3) พบว่า หากเลือกที่จะปลูกข้าว จะใช้เวลาปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยววน ตั้งแต่เดือนเมษายน จนถึงเดือนกันยายนหรือเดือนตุลาคม ทำให้สามารถปลูกข้าวได้เพียงอย่างเดียว ขณะที่หากปลูกข้าวโพด จะสามารถปลูกถั่วแดง ถั่วดำ หรือถั่วแป๋ในแปลงข้าวโพดได้ด้วย โดยในขณะที่รอผลผลิตข้าวโพด ในช่วงเดือนกันยายนสามารถลงพันธุ์ถั่วในแปลงข้าวโพดได้เลย และหลังจากข้าวโพดเก็บเกี่ยวเรียบร้อยแล้ว ก็ปล่อยให้ถั่วโตคลุมแปลง และเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ในช่วงต่อมา

ชาวบ้านอธิบายว่า "เดี๋ยวนี้อำเภอทำข้าวโพดกันเยอะ เพราะถ้าทำไร่ข้าวก็ได้แต่ข้าวอย่างเดียว แต่ทำข้าวโพด ทำให้ได้ทั้งข้าวโพดได้ทั้งถั่ว"

ภาพ 4.3 แสดงการผลิตในรอบปี

(แบบที่ 1 ปลูกข้าวอย่างเดียว แบบที่ 2 ปลูกข้าวโพดและถั่วในแปลงเดียวกัน)

ประการที่สาม งานปลูกข้าวเป็นงานหนัก ต้องใช้แรงงานมากในการผลิต ตั้งแต่ขั้นตอนการปลูก และการเก็บเกี่ยว ในขณะที่แรงงานในปัจจุบันจำเป็นต้องแบ่งไปใช้ในการหาทางเลี้ยงชีพ ด้วยการรับจ้าง

ประการที่สี่ เพื่อประกันความเสี่ยง ชาวบ้านที่มีที่ดินน้อย จึงเลือกปลูกข้าวโพดเพื่อขายซึ่งได้เงินมากกว่า ชาวบ้านอธิบายว่า ปลูกข้าวต้องอาศัยสภาพอากาศมาก หากปีไหนฝนตกไม่ดี ข้าวจะได้ผลผลิตน้อย แต่ข้าวโพดไม่กระทบกระเทือนมากเท่าข้าว

และประการสุดท้าย เนื่องจากชีวิตของชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน ถูกผนวกกรมเข้าไปในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้ต้องพึ่งพาดตลาดภายนอกมากขึ้น ระบบเงินตรากลายเป็นสิ่งสำคัญ และรวมถึงความหมายของที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตเปลี่ยนไป กลายเป็นทรัพย์สิน ที่ได้มาจากการซื้อ ไม่สามารถบุกเบิกได้เหมือนเมื่อครั้งทำไร่หมุนเวียนได้อีกต่อไป แต่ในขณะเดียวกันที่ดิน ก็ยังคงเป็นหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิต ทำให้ต้องมีการแสวงหาทางเพื่อถือครองที่ดินให้มากขึ้น ซึ่งวิธีการได้มาซึ่งที่ดินนั้นมีเพียงประการเดียวคือ "การซื้อ"

การปลูกข้าวเพื่อกิน ไม่สามารถทำให้เขาสะสมเงินหรือส่วนเกินเพื่อซื้อที่ดินได้ ตรงข้ามขณะที่ครัวเรือนที่เลือกปลูกข้าวโพด และถั่ว จะสามารถหาตัวเงิน และเข้าใกล้กับระบบเงินตราได้มากกว่า ทำให้การต่อรองซื้อขาย และได้มาซึ่งที่ดินเป็นไปได้ง่ายขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในการเก็บข้อมูล พบว่า เมื่อครัวเรือนมีการถือครองที่ดินในจำนวนหนึ่ง (ระดับกลางขึ้นไป คือ 10 ไร่ขึ้นไป) มักจะเลือกแบ่งที่ดิน เพื่อปลูกข้าวเพื่อการยังชีพให้เพียงพอ ก่อน แล้วจึงจัดสรรที่ดินเพื่อปลูกข้าวโพดไว้ขาย

สำหรับการขายผลผลิตนั้น ชาวบ้านอธิบายว่า จะขายให้กับพ่อค้าคนเมือง ซึ่งมาซื้อถึงหมู่บ้าน และส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าคนเดิมที่ติดต่อซื้อขายกันตั้งแต่ครั้งที่ผู้ขายอยู่ในคุก ในการปลูกข้าวโพดเพื่อขายนั้น มีหลักฐานสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เข้าใจได้ว่า เหตุใดชาวบ้านยากจนจึงเลือกปลูกและขายข้าวโพด นั่นคือ ระบบการกั๊ยมเมล็ดพันธุ์ข้าวโพด หรือเชื้อข้าวโพด ชาวบ้านอธิบายว่า ก่อนฤดูปลูก จะไปเอาเชื้อจากพ่อค้า โดยค้างชำระค่าเมล็ดพันธุ์ไว้ก่อน หลังจากเก็บเกี่ยวได้ผลผลิตแล้ว ต้องเอามาขายให้กับพ่อค้าคนเดิม ซึ่งจะหักค่าเมล็ดพันธุ์หลังจากคำนวณผลผลิตแล้ว และด้วยวิธีการค้างชำระค่าเมล็ดพันธุ์นี้เอง ครัวเรือนที่ครอบครองที่ดินมาก ก็ยังคงใช้วิธีการกั๊ยมเมล็ดพันธุ์ดังกล่าวอยู่ ทั้งนี้ เขาอธิบายว่า จะได้เอาเงินไปใช้อย่างอื่นก่อน

แม้ชาวดาระอั้งจะมีวิถีการผลิตที่ปรับเปลี่ยนไปจากเดิมมาก นั่นคือ จากไร่หมุนเวียนเพื่อการยังชีพ มาสู่การผลิตเพื่อการค้าในที่ดินอันจำกัด กระนั้นก็ตาม ในระหว่างการเก็บข้อมูล พบว่า

ชาวดาระอังกยังได้ปรับวิธีการผลิตหลายอย่างมาใช้ ได้แก่ การปลูกข้าวฟ่างพร้อมกับการปลูกข้าว เพราะข้าวฟ่างมีต้นที่สูงกว่าต้นข้าว เป็นการล่อให้นกมาจิกกินข้าวฟ่างแทน หรือ การปลูกถั่วแปยี สลับกับการเลือกปลูกถั่วดำ ถั่วแดง เพราะแม้ราคาถั่วแปยีจะไม่สูงเท่าราคาถั่วดำหรือถั่วแดง แต่ถั่วแปยีเป็นพืชที่สามารถพลิกฟื้น หรือปรับคุณภาพดินได้ดีกว่า ซึ่งในประเด็นถั่วแปยีนี้ พบว่า แม้แต่เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน โครงการพัฒนาที่สูง (UHDP) ซึ่งเป็นโครงการ ภายใต้มูลนิธิ คริสเตียนบริการ ของ Baptist ซึ่งเข้ามาเมื่อ 7 ปีที่แล้ว ได้ให้ความคิดเห็นที่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2539 ซึ่งเป็นปีแรกที่โครงการได้เข้ามาทำงานกับชาวบ้าน (เน้นเรื่องการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน) ก็ได้เห็นชาวบ้านรู้จักการใช้ถั่วแปยีบำรุงดินอยู่แล้ว เคยถามชาวบ้าน ชาวบ้านบอกว่าเคยทำมาก่อน ตอนอยู่พม่า (สัมภาษณ์ Richard Burnette ผู้ประสานงานโครงการ UHDP, 10 กุมภาพันธ์ 2544)

นอกจากนี้แล้ว ยังพบว่า ระบบการผลิตของชาวดาระอังกบ้านปางแดงในในปัจจุบันยังคงอิงอยู่กับอุดมการณ์ความเชื่อในเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่เช่นเดิม ในระดับชุมชน ก่อนเข้าสู่ฤดูกาลเพาะปลูกเต็มตัว คือช่วงต้นเดือนกรกฎาคม (ช่วงฤดูฝน) ชาวดาระอังกจะมีพิธีกรรมส่วนรวมที่ไฮสะเมิง เป็นพิธีกรรมที่หัวหน้าเมืองเพื่อขอให้ช่วยดูแลผลผลิตที่จะเกิดขึ้นในฤดูกาลเพาะปลูกนี้ ให้ได้ผลดี ซึ่งเรียกว่า “กะบิไค่บิวก” และในระดับครัวเรือน ก่อนการผลิตแต่ละบ้านจะทำพิธีไหว้ผีตระกูล และผีบ้านให้ช่วยดูแลผลผลิตในไร่ด้วย

พิธีกรรมกับระบบการผลิต

“กะบิไค่บิวก” หรือ งานวันปิดประตูผี จะมีการทำพิธีในช่วงก่อนฝนมาชุก การเลือกวันทำพิธีนั้น หมอผีหรือหมอเมืองจะเป็นคนดูวัน โดยการติดต่อคุยกับผีเจ้าเมืองว่าวันใดสะดวก และต้องดูด้วยว่า วันสะดวกนั้นตรงกับวันผีกินอะไร เช่น วันผีกินไก่ ก็ต้องเลี้ยงไก่ วันผีกินหมู ก็ต้องเลี้ยงหมู เป็นต้น

เป้าหมายของการทำพิธีนั้นชาวบ้านบอกว่า ก่อนจะเข้าหน้าฝน ได้ลงเชื้อไว้แล้ว แต่กำลังรอฝนลง จึงได้ทำพิธีกรรมขอให้เจ้าเมือง(สะเมิง)ส่งลูกน้องไปดูไร่นาให้ เป็นพิธี “บอกผี” วิธีหนึ่ง ในพิธี จะมีเครื่องเซ่นมาก มีการสานตัวตะขาบ “แมงจะร่วง” ตัดกระดาษแทนรูปงูเล็ก งูใหญ่ เพื่อเอาไว้ให้ดูแลพื้นที่ป่าให้ ให้เจ้าป่าใช้ ดูแลป่า และให้เจ้าเมืองใช้ดูแลไร่นา บ้านเรือนที่อยู่อาศัย และจะมีเชือกม้า วัว ให้เจ้าเมืองใช้ด้วย ในพิธีจะใช้ใบตอง รองข้าว พันเสา แสดงให้รู้ว่าเป็นเสาใหม่ เช่นเดียวกับผ้าแดงพันเสา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนเมือง

ก่อนออกไปทำพิธีที่หอสะเมิง แต่ละบ้าน จะทำพิธีไหว้ผีที่บ้านของตัวเองก่อน “กะหย่าว่า” ซึ่งจะเป็นการบอกผีบ้านว่า วันนี้ถึงวันไหว้ผีเจ้าเมืองแล้ว ขอให้ผีบ้านเป็นสื่อนำไปให้เจ้าเมืองรู้

ก่อน ชาวบ้านอธิบายเปรียบเทียบง่าย ๆ ว่า คนคู้เคยกับผีบ้านมากกว่าผีเจ้าเมือง ผีเจ้าเมืองถือเป็นของสูง เป็นผู้ใหญ่ คนจึงต้องอาศัยลูกน้องของเจ้าเมืองซึ่งคือผีบ้านนำคนเข้าไปหาได้

ในตอนเริ่มพิธีกรรม แจกซาให้คนมาร่วมพิธีกรรมคนละนิดคนละหน่อย เสมือนการยอมรับว่า ทุกคนตกลงร่วมใจกันให้คนๆ นี้(หมอผี) เป็นคนคุยกับเจ้าเมือง เพื่อให้ช่วยดูแลผลผลิตในสวนไร่นา ของตนในปีนี้ จากนั้นจะมีการทำความสะอาด ไข้ไปไม้จุ่มน้ำสะบัด ให้ทั่ว เพื่อลบรอยนิ้วมือคนออกไปให้หมด ต่อมา หมอผีจะสวดที่บริเวณพิธี ตรงหอเจ้าเมือง แล้วจะโยนข้าว อาหาร เล็กน้อย เป็นการเชิญชวนให้ผีลงมากินอาหารที่ไหว้

ใกล้ๆ กัน หมอผีจะเลือกต้นไม้ใหญ่เพื่อทำพิธีเลี้ยงอาหาร เรียกว่า “ไหว้ผีไม้หรือกะหย้าแปร์” ถือเป็นผีศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลป่าเขา

ในช่วงเตรียมงานคนแก่ คนหนุ่มจะช่วยกัน และคุยกันไป ในการคุยก็จะเล่าถึงพิธีกรรมสมัยก่อน ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการต่อยอดความเชื่อและพิธีกรรม ผู้หญิงจะเตรียมข้าวเพียงอย่างเดียว ผู้ชายจะเป็นคนเตรียมอาหารด้วย เพราะเขาถือว่าพิธีนี้ศักดิ์สิทธิ์ ผู้หญิงให้อยู่เฉยๆ เพราะสถานภาพผู้หญิงในสังคมดาระอั้งค่อนข้างต่ำ

เสร็จพิธี จะมีการกินข้าวในบริเวณรอบๆ หอเจ้าเมือง ชาวบ้านเชื่อว่า ถ้ามีคนไปร่วมงานกันมากๆ ช่วยกันกินข้าวมากๆ เจ้าเมืองจะชอบใจ และจะยังผลให้ช่วยดูแลไร่ สวนอย่างเต็มที่

หลังจากทำพิธีกะปิไค่บักแล้ว ห้ามออกไปไร่ไปสวน และรวมถึงวันรุ่งขึ้นด้วย จะไม่มีการออกไปทำไร่ เพราะเป็นวันที่เจ้าเมืองปล่อยให้ลูกน้องไปดูแลสวน ไร่ นา และป่าเขา พิธีปิดประตูผีนี้จะทำการปิดต่อไปจนถึงวันออกพรรษา ช่วง ขึ้น 3 ค่ำ หรือ 13 ค่ำ เดือน 12 จึงจะทำพิธีเปิดประตูผี (เว็กไค่บัก) ในช่วงปิดประตูผี ห้ามแต่งงาน และต้องถือศีลอย่างเคร่งครัด

ในช่วงระหว่างปิดประตูผีนี้ จะมีงานพิธีกรรมอีกหลายงาน แล้วแต่ความสะดวกของบ้านด้วย แต่งานหนึ่งที่มีเป็นประจำคือ งานพิธีหัวศีล หรือ สะด้างเคี้ยะ ทำพิธีขอบคุณผี ซึ่งงานสะด้างเคี้ยะจะเป็นงานบุญใหญ่ในช่วงเข้าพรรษา ที่มีพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับความสำคัญทางศาสนาด้วย และสำหรับงานเปิดประตูผี เว็กไค่บักนั้น ลักษณะงานจะไม่ใหญ่เท่างานปิดประตูผี เป็นพิธีขอเปิดประตู ขอบคุณเจ้าเมือง ผีป่าผีต้นไม้ ที่ช่วยดูแลผลผลิต และขอให้หนุ่มสาวได้แต่งงานกัน

ตลอดระยะเวลา 3 เดือนของการปิดประตูผีนั้น จะไม่มีพิธีแต่งงานในหมู่บ้าน หนุ่มสาวสามารถเที่ยวหา พุดคุยกันได้ เว้นเพียงแต่การแต่งงานเท่านั้น ซึ่งข้อห้ามนี้เป็นไปเพื่อตอบสนองต่อความต้องการแรงงานในการผลิต การห้ามหญิงสาวออกเรือน เท่ากับเป็นการจัดการแรงงานในการผลิตไว้กับครัวเรือนตนตลอดระยะเวลาการผลิต จนกระทั่งผลผลิตแล้วเสร็จ ซึ่งก็คือช่วงเวลา

ของการเปิดประตูผี ตามจารีตประเพณี ชุมชนจึงยินยอมให้ชายหนุ่มหญิงสาวที่มีความชอบพอกัน ได้ตกลงปลงใจแต่งงานกันนั่นเอง

4.2.3 การจัดการแรงงาน

“กะเวน” : การแลกเปลี่ยนแรงงาน

ชาวดาระอั้งเล่าว่า ในสมัยก่อน แรงงานในพื้นที่ปลูก จะใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก ทำไร่ครั้งละหลายร้อยไร่เพื่อให้พอกิน และพอแบ่งให้กับทหารพม่าที่มารีดไถ ดังนั้น เมื่อก่อนจึงมีลูกมากเพื่อให้สามารถทำการผลิตได้มาก และรวมทั้งมีการเอามือแลกเปลี่ยนแรงงานในทุกขั้นตอนการผลิตด้วย ตั้งแต่การเตรียมที่ ปลูก และเกี่ยวข้าว

ปัจจุบัน ชาวดาระอั้งยังคงแลกเปลี่ยนแรงงาน เอามือหรือ “กะเวน” กันอยู่ ซึ่งชาวบ้านอธิบายว่า “เอาแบบเสมอๆ กัน เช่น เราไป 2 คน 1 วัน เขามาใช้คืนคนเดียว ก็ต้องมา สองวัน” โดยช่วงที่เอามือกันหนักที่สุด สำหรับคนปลูกข้าวคือ ช่วงการปลูก

ในช่วงการผลิต จึงมักเห็นชาวบ้านออกจากบ้านแต่เช้ามืด “ไปเป็นหมู่ๆ มั่นม่วน ทุกวัน เอามือกัน” แต่อย่างไรก็ตาม การเอามือนี้นี้จะมีกลุ่มที่แลกเปลี่ยนกันประจำ ซึ่งจะรวมกลุ่มกันเฉพาะพวกที่มีบ้านใกล้กันเป็นสำคัญ มากกว่าจะเอามือกับคนที่มีส่วนหรือไร่ใกล้กัน

หากมีการแลกเปลี่ยนแรงงานแล้ว ยังไม่จำเป็นต้องทดแทนคืนทันทีก็ได้

“เอามือกันนี้ บางทีห่างกันเป็นเดือน แปะไว้ได้ แต่ยังไงก็จำเป็นต้องใช้ เพราะถ้าเราไม่ไปเอามือ ไปรับจ้างก็ได้เงิน”

นอกจากนั้น หากคนในครอบครัวออกเรือนแยกออกไปแล้ว เช่น ลูกชายที่แยกบ้านไปแล้ว ถ้าไปช่วยปลูก หรือช่วยงานในไร่นับเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงาน ซึ่งจำเป็นต้องใช้คืนด้วยเช่นกัน

สำหรับการแลกเปลี่ยนแรงงานนอกไร่หรือนอกกระบวนการผลิต เช่น การสร้างบ้านอยู่อาศัย จำเป็นต้องใช้คนจำนวนมาก โดยส่วนใหญ่จะใช้แรงงานผู้ชาย ช่วยกันทำโครงสร้างและงานใหญ่ ให้เสร็จภายในวันเดียว งานเล็กๆ อื่นๆ เจ้าของบ้านจะทำเองในวันถัดๆ ไป และในวันที่คนมาช่วยสร้างบ้าน เจ้าของบ้านต้องล้มหมูและเลี้ยงอาหารกลางวันด้วย (แต่ละบ้านจึงต้องเลี้ยงหมูไว้เลี้ยงแขกจัดงาน หรือเอาไว้ขาย)

ลักษณะงานแบบนี้ถือว่าเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานเช่นกัน แม้ไม่ต้องตอบแทนทันที แต่ต้องจำเอาไว้ และการแลกเปลี่ยนก็จะแลกเปลี่ยนเป็นงานในลักษณะเดียวกัน ไม่ใช่ปะปนกับการแลกเปลี่ยนแรงงานในไร่

การเอามือหรือแลกเปลี่ยนแรงงานนั้น ส่วนใหญ่เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานในกิจกรรมเพื่อการยังชีพ เช่น การทำไร่ หรือการสร้างบ้าน ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว แต่หากเป็นการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการหารายได้ เช่น การสร้างบ้านพักนักท่องเที่ยว ลักษณะการแลกเปลี่ยนแรงงาน และการตอบแทนก็จะเปลี่ยนรูปแบบไป กล่าวคือ การใช้แรงงานสร้างบ้าน จะเป็นวิธีการจ้างแรงงานโดยคิดค่าแรงต่ำกว่าการออกไปรับจ้างข้างนอก เช่น วันละ 60-80 บาท (รับจ้างนอกหมู่บ้าน วันละ 100-120 บาท) แล้วแต่ตกลง และแล้วแต่ลักษณะงานด้วย หรือ หากสนิทสนมกันหรือเป็นเครือญาติใกล้ชิดกันบางคน ก็อาจใช้วิธีเอามือ และแลกเปลี่ยนเป็นการทำงานในไร่แทนก็ได้

ชาวบ้านอธิบายเพิ่มเติมว่า สมัยเมื่อครั้งอยู่ประเทศพม่า ไม่เคยเอามือแล้วแลกเปลี่ยนเป็นเงินเลย แต่ทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลง มีระบบเงินตราเข้ามามากขึ้น จึงพบว่า บางคนที่ยากจน หรือไม่มีที่ดิน อาจไปขอใช้แรงงานในไร่แล้วขอค่าตอบแทนเป็นเงิน เพราะไม่มีเงินจะใช้ ถ้าเจ้าของที่มีเงินจะให้เป็นเงินไป แต่หากไม่มีเหมือนกันก็ต้องตอบแทนเป็นการเอาแรงงานไปแลกเปลี่ยนเดิม กระนั้นก็ดี แม้ชาวบ้านจะเข้าไปข้องเกี่ยวกับระบบเงินตรามากขึ้นแล้วก็ตาม แต่การเอามือหรือกะเวน ไม่มีการแบ่งแยกหญิงหรือชาย สามารถคืนแรงหรือตอบแทนแรงด้วยแรงงานหญิงหรือชายก็ได้ ซึ่งต่างจากการคิดค่าแรงในการรับจ้างในหมู่บ้านคนเมืองทั่วไป ที่มักคิดค่าแรงหญิงต่ำกว่าแรงงานชายเล็กน้อย เช่น ผู้ชายได้ 100 บาท ในขณะที่ผู้หญิงได้ 80 บาท “คนข้างล่างเขาแบ่งผู้หญิงผู้ชาย แต่ที่นี่ไม่เป็นไร คนเหมือนกันถ้าจะมาเอามือ หญิงหรือชายก็ได้”

สำหรับงานส่วนรวม เช่น งานบุญ หรืองานเดินขบวนทอดพระเกียรติในอำเภอ แต่ละบ้านจะต้องส่งคนไปช่วยหนึ่งคน เช่น ทำตุง กันทอน หรือสร้างวัด ชาวบ้านเล่าว่า สมัยก่อนไม่เคยมีกฎ และคนส่วนใหญ่จะไปช่วยกันทุกคน แต่เดี๋ยวนี้ต้องมีกฎแล้ว เพราะบางบ้านก็ไม่ส่งคนไปช่วย กฎของหมู่บ้านจึงตั้งขึ้นเมื่อปีสองปีนี้(ประมาณปี พ.ศ.2542)ว่า หากใครไม่ไปช่วยต้องเสียเงินเข้ากองกลาง 100 บาท

4.3 ดาระอั้งกับการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต

การดำรงชีวิตของชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน นอกจากจะขึ้นอยู่กับการยังชีพด้วยทรัพยากรจากป่า และวิถีการผลิตที่ปรับเปลี่ยนไปแล้ว ภายใต้การปิดล้อมด้วยเงื่อนไขต่างๆ พบว่าชาวบ้านยังคงต้องดิ้นรน ต่อสู้โดยแสวงหาหนทางเลือกอื่นๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความอยู่รอด มั่นคงทางเลือกหนึ่งที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ผลักดันตัวเองเข้าไปคือ การเป็นแรงงานรับจ้าง ซึ่งพบว่า ไม่ว่าชาวดาระอั้งที่มีที่ดินมาก ปานกลาง หรือน้อย ต่างก็เลือกที่จะให้ความสำคัญต่อการเป็นแรงงานรับ

จ้าง ส่วนอีกทางเลือกหนึ่ง ทำได้เฉพาะผู้ที่มีทุน และมีความสามารถในการเข้าถึงแหล่งที่มาของ รายได้ นั่นคือ การทำบ้านพักนักท่องเที่ยว เพื่อรองรับธุรกิจท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่า หรือ trekking tour

4.3.1 การรับจ้าง

ทุกเช้า ภาพที่เห็นเจเนตาในขณะที่เก็บข้อมูลใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้าน คือภาพของการรวมตัวกัน ที่ปากทางเข้าหมู่บ้าน ชาวบ้านทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะมานั่งรอรถกระบะจากคนพื้นราบในตำบล เชียงดาว มารับคนงานไปทำงานในไร่กะเทียม หอม พริก นาข้าว แล้วแต่ฤดูกาล

เพราะชาวบ้านในตำบลเชียงดาว ดำเนินชีวิตด้วยระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ การใช้แรงงานแบบเข้มข้น จึงเป็นสิ่งจำเป็น หลายครัวเรือนทำการผลิตตลอดปี จึงจำเป็นต้องหาแรงงานที่ ทำงานได้ดี สม่ำเสมอ และมีความพร้อมในการรับจ้าง ชาวดาระอั้งบ้านปางแดงในนับเป็นแรงงาน ที่ดีในการรับจ้าง คนเมืองพื้นราบให้ความคิดเห็นว่า เพราะชาวดาระอั้งไม่ค่อยมีที่ดินทำกิน และยังคงต้องใช้เงิน(พึ่งพาระบบตลาด) จึงทำให้นิยมมาทำงานรับจ้าง

ชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน จัดสรรแรงงานในครัวเรือน ให้ทำงานในที่ดินของตนเฉพาะ ช่วงที่สำคัญเท่านั้น เช่น ช่วงการปลูก การเก็บเกี่ยว ส่วนช่วงการดูแลหากล่วงเว้นการให้ปุ๋ย ฉีด ฮอร์โมนหรือเอาหญ้าได้ ก็จะไปปล่อยให้พืชผลเติบโตเอง แล้วทุกคนที่เป็นแรงงานในครัวเรือนก็จะลงไปรับจ้างในเมืองตั้งแต่เช้าของวัน

ตัวอย่างของครัวเรือนนายนำแสง ลุงเมิง เจ้าของที่ดินที่มากที่สุดในบ้านปางแดงใน ซึ่งมีที่ดินทั้งหมด 7 แปลง ได้อธิบายการทำงานในไร่และการแบ่งแรงงานครอบครัวว่า หลังจากปลูกข้าว และข้าวโพดแล้ว แรงงานในครัวเรือนของตนซึ่งมีอยู่ 5 คน ได้แก่ตนเอง ภรรยา ลูกชายคนโต ลูกสะใภ้ และลูกสาวคนเล็ก จะไปทำงานรับจ้างกันทั้งบ้าน เช่น ช่วงเดือน พฤศจิกายน เป็นช่วงที่ใช้แรงงานเข้มข้นที่สุดทั้งงานในไร่ของตนเอง และงานรับจ้างในไร่ของคนเมือง เพราะเป็นช่วงเกี่ยวข้าว เขาและครอบครัวจะเลือกเกี่ยวข้าวของตนให้เสร็จโดยเร็ว(หลังจากดูวันเกี่ยวแล้ว) และกองข้าวทิ้งไว้ในแปลงยังไม่เอาขึ้นหลอง(ยุ้งข้าว) ในช่วงนั้น ทุกคนจะไปทำงานรับจ้าง ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะไปรับจ้างเกี่ยวข้าว ได้เงินค่าจ้างวันละ 100 บาท ส่วนผู้ชาย จะนิยมไปรับจ้างตีข้าว ซึ่งเป็นงานหนัก และได้ค่าแรงมากกว่า 20 บาท เป็นเงิน 120 บาท

แต่หากงานในไร่ยังไม่เสร็จ นำแสงและภรรยาจะเป็นคนทำงานในไร่ เช่น เอาหญ้า แล้วให้ลูกชายลูกสะใภ้และลูกสาวไปรับจ้าง ค่าจ้างแรงงานที่ได้รับมา ในครอบครัวนี้ จะนำมารวมกันในครอบครัวโดยมีแม่เป็นคนจัดการค่าใช้จ่ายในครัวเรือน อย่างไรก็ตาม พบว่า บางครอบครัว จะมี

การตกลงรวมค่าจ้างที่ได้รับไว้เป็นเงินส่วนรวมในบางครั้งเท่านั้น แต่ปกติจะเก็บไว้เป็นเงินค่าใช้จ่ายส่วนตัว

แต่สำหรับบางครอบครัว มีการเลือกทำงานรับจ้างในอีกลักษณะหนึ่ง กล่าวคือ “ช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงต้นธันวาคม งานรับจ้างเยอะ ถ้าเป็นไปได้ ในไร่ตัวเองจะยังไม่เก็บเกี่ยว ทิ้งไว้ก่อน เพราะช่วงเกี่ยวข้าวมันสั้นกว่า รับจ้างเอาสตางค์ก่อน”

ในช่วงปลายปีลักษณะงานรับจ้างคืองานเกี่ยวข้าว ส่วนในช่วงฤดูฝนจะเป็นงานเก็บพริก โดยอัตราค่าจ้างคิดเป็นค่าแรงเก็บต่อกิโลกรัม แตกต่างกันไปตามช่วง (3-7 บาท) โดยแต่ละคนมีความสามารถในการเก็บได้แตกต่างกันไปตั้งแต่ 10-30 กิโลกรัมต่อวัน แต่การรับจ้างเก็บพริก ไม่สามารถไปได้ทุกวันเพราะเป็นช่วงที่การผลิต ปลูกข้าว ข้าวโพดของตัวเองก็ยังคงมีอยู่ และคนที่อยากไปรับจ้างก็มีมาก ดังนั้น จึงจำเป็นต้องสลับกันออกไปรับจ้าง ชาวบ้านจะตกลงพูดคุยขอไปกันเอง ซึ่งการคัดสรรแรงงานจะเป็นหน้าที่ของคนในหมู่บ้านซึ่งผู้ว่าจ้างไว้วางใจจากการเป็นคนรับผิดชอบ ชยันทำงาน และดูมีความเป็นผู้นำ

อย่างไรก็ตาม การรับจ้างทำงานในช่วงเวลาตลอดปีนั้น จะมีช่วงว่างอยู่ประมาณ 1-2 เดือน คือช่วงเดือนเมษายน-มิถุนายน (ตารางที่ 4.2)

ตารางที่ 4.2 แสดงช่วงเวลาและลักษณะงานรับจ้างตลอดปี

ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
<p><ปลูกหอม></p> <p style="margin-left: 100px;"><เก็บหอม></p> <p><ปลูกพริก></p> <p style="margin-left: 300px;">←-----รับจ้างเก็บพริก-----></p> <p style="margin-left: 150px;">←-----ปลูกข้าว-----></p> <p style="text-align: right;"><..รับจ้าง</p> <p>เกี่ยวข้าว, เก็บตัว-></p>											

4.3.2 การทำบ้านพักนักท่องเที่ยว

ขณะที่การเติบโตของระบบเกษตรเชิงพาณิชย์ขยายตัวมากขึ้นในพื้นที่ราบลุ่มเชียงดาว แต่ละคริวเรือนในชุมชนดาระอั้ง จึงต้องปรับตัว เพื่อทำงานในไร่ของตนเอง และเป็นแรงงานรับจ้าง ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น บางครัวเรือนได้มีการปรับปรุงที่อยู่อาศัย หรือสร้างบ้านเพื่อจัดเป็นบ้านพักให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งธุรกิจท่องเที่ยวเริ่มมีการขยายตัวในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เตาะ-ห้วยอีโก้มากกว่าเดิม โดยบริษัทท่องเที่ยวในอำเภอเมือง ร่วมกับเจ้าของช้าง 6 เชือก ซึ่งคือนายทุนที่เคยได้รับสัมปทานทำไม้เมื่อครั้งมีช้างไว้ลากไม้

กระแสการท่องเที่ยวแบบ Trekking Tour ซึ่งประกอบด้วยการเล่นแพ ซี่ช้าง และแะชมชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และค้างคืนในหมู่บ้านชาวเขาเติบโตมากในช่วงปลายทศวรรษ 2530 ประกอบกับการจัดงานเฉลิมฉลองอำเภอเชียงดาวครบรอบ 700 ปี เมื่อปี พ.ศ.2541 ทำให้นักท่องเที่ยวต่างประหลาดใจ และนิยมท่องเที่ยวชมวัฒนธรรมชาวเขากันมากในเขตอำเภอเชียงดาว

ชาวบ้านเล่าว่า การทำบ้านพักนักท่องเที่ยว เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ.2531 ก่อนผู้ชายติดคุก ในช่วงปีนั้น เป็นการทำโดยเอาเงินเข้าส่วนรวม การดำเนินงานดังกล่าว ชาวบ้านต้องช่วยกันรับรองแขกตามที่ไกด์แนะนำ ในช่วงที่ผู้ชายติดคุก ไม่ค่อยมีนักท่องเที่ยวพัก เพราะหมู่บ้านค่อนข้างอยู่กันอย่างยากลำบาก ลักษณะบ้านเรือนล้อมโถงม ไกด์จึงไม่นิยมพาฝรั่งเข้ามา แต่หลังจากที่ผู้ชายออกมาจากคุก ลักษณะการดำเนินงานบ้านพักก็เปลี่ยนไป โดยเริ่มทำบ้านพักเป็นของตัวเองมากขึ้น

นันตา เป็นคนหนึ่งที่มักมีการบ้านพักให้นักท่องเที่ยวมานานหลังจากออกจากคุก และเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ที่ดีกับบริษัททัวร์ต่างๆ เขาเล่าว่า ตนเองทำกิจการนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 ที่มีการเปลี่ยนแปลงระบบ เพราะการทำบ้านพักกับนักท่องเที่ยวเป็นส่วนรวมนั้นจัดการยาก หากคนที่จะเป็นผู้รับผิดชอบดูแลรับทัวร์ยาก หลายคนอยากไปทำอะไร ทำให้ไม่มีคนดูแลจริงจัง ชาวบ้านจึงตกลงเปลี่ยนระบบ แล้วให้แบ่งเงินเข้ากองกลางกลุ่มละ 20 บาท (ถ้ากลุ่มเล็กอาจจ่ายเพียง 10 บาท) หรือ 70 บาทในกรณีที่มีการแสดงที่ต้องใช้ฮ่องและกลองของส่วนรวม โดยเริ่มมีการเอาเงินเข้าส่วนรวม ในช่วงปี พ.ศ.2540

ในวันที่มีนักท่องเที่ยวมาพักค้างคืนนั้น บริษัททัวร์จะเตรียมอาหารมาล่วงหน้าในตอนกลางวัน แล้วเข้ามาสู่บ้านพักที่ตนเองคุ้นเคย (ขึ้นอยู่กับบริการ) เอาอาหารมาทิ้งไว้ แล้วบอกให้เจ้าของที่พักเตรียมที่นอนตามจำนวนคน ลักษณะบ้าน จะเป็นบ้านพักหลังใหญ่ แล้วจัดที่

นอนเรียงเป็นแถวๆ ซึ่งจะเป็นการนอนรวมกันในบ้าน 1 หลัง เจ้าของบ้าน มีหน้าที่คอยบริการความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวและไกด์ และเตรียมชา น้ำมันก๊าด ข้าว

สักพักหนึ่งนักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้าหมู่บ้านด้วยรถตู้ รถไฟวีลมาจกในเมือง เพื่อรอขึ้นช้างในวันรุ่งขึ้น หรือ อาจขึ้นช้างมาจากหมู่บ้านอื่นตามโปรแกรมทัวร์ แล้วมาสิ้นสุด เพื่อค้างคืนในหมู่บ้านปางแดงใน เมื่อนักท่องเที่ยวมาถึงหมู่บ้าน จากนั้นนักท่องเที่ยวจะเดินเล่นในหมู่บ้าน แล้วกินอาหารเย็นที่ไกด์เป็นคนจัดหาให้โดยมีเจ้าของบ้านพักชาวดาระอั้งเป็นลูกมือคอยให้ความช่วยเหลือ ในช่วงกลางคืน จะมีการแสดง ซึ่งนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ที่ไปตามหมู่บ้านชาวเขาปรารถนาจะได้เห็น-ได้ชมคือ “การแสดงทางวัฒนธรรม” ภาพที่เกิดขึ้นคือ เด็กผู้หญิง และสาว ๆ ในเสื้อผ้าชุดดาระอั้งจะมารวมตัวกันร้องเพลงให้กับนักท่องเที่ยวฟัง บางครั้งถ้ากลุ่มนักท่องเที่ยว เป็นกลุ่มที่ชอบเฮฮา จะมีการร้องรำ พร้อมกับบกลองและฆ้องของหมู่บ้าน ซึ่งตีโดยเด็กผู้ชายด้วย การเลือกว่าจะมีหรือไม่มีกลองนั้น นั้นตาอธิบายว่า ขึ้นอยู่กับไกด์เป็นคนบอก ซึ่งเริ่มมีการแสดงครั้งแรก จากการที่ไกด์ขอให้จัดการแสดงให้นักท่องเที่ยวดู ตั้งแต่ปี พ.ศ.2536 เป็นต้นมา

เสียงเพลงของเด็กผู้หญิงและสาว ๆ ที่ร้องและเต้นรำในคืนนั้น เป็นไปด้วยความครื้นเครง เด็กผู้หญิงนิยมร้องเพลงไทยสมัยใหม่ให้กับนักท่องเที่ยวฟัง บางครั้งจะร้องเพลง jingle bell, row row your boat หรือ เพลง สุกี้ยากี้ ที่ผิดๆ ถูกๆ เพื่อสร้างความเฮฮา สนุกสนาน เพลงที่ร้องในเวลา รวม 2 ชั่วโมง ประมาณ 20 กว่าเพลงนั้น มีเพียง 1 เพลงเท่านั้นที่เป็นเพลงดาระอั้ง ที่บอกเล่าความทุกข์ยากและหมองหม่นของชะตากรรมชาวดาระอั้ง

หลังจากร้องเพลงเสร็จ ในบางคืน หากมีนักท่องเที่ยวมากกว่า 1 กลุ่ม กลุ่มร้องเพลงจะเปลี่ยนไปร้องในบ้านหลังถัดไป เพื่อหารายได้จากการแสดง ทุกวันนี้จึงพบว่า นอกจากจะทำงานรับจ้างในตอนกลางวันแล้ว เด็กสาวบางคนกลับมาจากงานรับจ้าง จะอาบน้ำเตรียมตัว เพื่อแสดงในตอนกลางคืนอีกด้วย แม้รายได้จะไม่มากนัก แต่เงินที่ได้จากการแสดงเล็กๆ น้อยๆ ก็เป็นที่ต้องการของคนในรุ่นใหม่นี้ ไว้เป็นค่าใช้จ่ายส่วนตัว ซึ่งการจ่ายเงินให้การแสดง ไกด์จะเป็นผู้จัดการให้นักท่องเที่ยวจ่ายเงินลงกล่อง(ต่างคนต่างจ่าย) หรือบางครั้ง บางกลุ่มทัวร์ ไกด์ก็จะจัดการเอง โดยจ่ายเป็นเงินกองกลางแทนนักท่องเที่ยวทุกคน เงินที่ได้ก่อนนั้นจะถูกแบ่งให้หมู่บ้าน 20 บาทหรือ 70 บาท ส่วนที่เหลือจึงแบ่งตามจำนวนเด็กที่มาแสดงในคืนนั้นๆ

สำหรับเจ้าของบ้าน จะได้ค่าที่พักค้างคืน เป็นเงิน 20 บาทต่อนักท่องเที่ยวหนึ่งคน ซึ่งเจ้าของบ้านพักบอกว่าได้พยายามต่อรองให้เพิ่มราคาแล้ว แต่ไกด์มักจะบอกว่า ตัวเองก็เป็นลูกน้องของบริษัททัวร์อีกต่อหนึ่ง ไม่มีสิทธิ์จะเพิ่มเงินให้ได้ นอกจากค่าที่พักแล้ว เจ้าของบ้านพักจะมีรายได้จากการขายเครื่องดื่ม ซึ่งแช่ในถังน้ำแข็งใบใหญ่ไว้

เข้าวันถัดไป มหกรรมการขายของจะเริ่มขึ้นแต่เช้าตรู่ เมื่อนักท่องเที่ยวเตรียมตัวออกจากหมู่บ้าน ผู้หญิงชาวดาระอั้ง จะหยิบสัมภาระค้าขายของตัวเอง ซึ่งได้แก่ ผ้านุ่งหรือชิ้น กระเป๋าใบเล็กที่เย็บขึ้นเอง หรือซื้อมาจากชาวลีซู กระเป๋าใส่กระบอกน้ำ กำไล ข้างไม้ และของที่ระลึกอื่นๆ ฯลฯ มาวางเป็นทางยาวหน้าทางเข้าหมู่บ้าน หรือหากเป็นบ้านพักที่อยู่ด้านในหมู่บ้านเข้าไปอีก ก็จะมีการวางขายในลานกลางหมู่บ้าน(บริเวณด้านหน้าบ้านของหัวหน้าหมู่บ้าน) การขายของนี้ชาวบ้านได้มีข้อตกลงกันว่า ห้ามขายของประชิดตัวนักท่องเที่ยว ไม่ไล่กวตุนักท่องเที่ยว และไม่ตะโกนเสียงดัง เพราะจะทำให้เกิดภาพไม่น่ามอง

และนอกจากนักท่องเที่ยวแบบค้างคืนแล้ว ยังมีนักท่องเที่ยวแบบแวะมาดูหมู่บ้าน แต่ไม่พักค้างคืน ซึ่งชาวบ้านจะเรียกการเที่ยวแบบนี้ว่า “พวกฝรั่ง one day” (เรียกตามไกด์) ชาวบ้านบอกว่า นักท่องเที่ยวแบบนี้ดี เพราะถ้าแวะเข้ามาชั่วคราวชั่วคราว ส่วนใหญ่จะซื้อของที่ระลึกมากกว่าพวกค้างคืน

อย่างไรก็ตาม จากการเข้าไปเก็บข้อมูลในช่วงเวลาต่างๆ พบว่า ข้อตกลงในการขายของที่ชาวบ้านเคยได้ตกลงกันได้ เริ่มไม่มีความเข้มแข็งศักดิ์สิทธิ์เท่าที่ควร จากช่วงห่างจากเดือนกรกฎาคม และเดือนพฤศจิกายนปีเดียวกัน (พ.ศ.2543) การขายของเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะชาวบ้านเริ่มทำการขายของที่ระลึกเหมือนสถานที่ท่องเที่ยวทั่วไป คือ การเข้าไปประชิดตัวผู้ซื้อ มีการร้องเรียกให้ดูสินค้าของตน มีการลดราคาแข่งกัน และเริ่มพูดคุยกดกลางกันมากขึ้น

เย็นวันหนึ่ง ขณะที่สังเกตการขายของที่เกิดขึ้น และจับลงท่ามกลางเสียงพูดคุยภาษาดาระอั้งที่ฟังรู้เรื่องบ้างไม่รู้เรื่องบ้างนี้ ก็ได้ยินคำๆ หนึ่งจากการสนทนาหลังการขายของ คำๆ นั้นคือ “กะหน้าฝรั่ง” ซึ่งพูดขึ้นโดยนางอู หลังจบคำว่า “กะหน้าฝรั่ง” กลุ่มผู้หญิงที่ขายของทุกคนก็หัวเราะ แม้ผู้ศึกษาจะทราบดีว่า คำว่า “กะหน้า” หมายถึงผีร้าย ดังนั้น กะหน้าฝรั่งก็ย่อมหมายถึงผีร้ายฝรั่ง อย่างไรก็ตามไม่ต้องสงสัย หากแต่สิ่งที่น่าสงสัยคือ ในเมื่อฝรั่งช่วยเข้ามาซื้อของแล้ว เหตุใดจึงต้องเป็นผีร้ายด้วยเล่า

เก็บความสงสัยนี้ไว้ถามความหมายจากคนหลายคน ผ่านไปหลายคำตอบ รวมความเพื่อคลายความข้องใจได้ว่า ที่ว่าฝรั่งหรือนักท่องเที่ยวเป็นผีร้าย เพราะฝรั่งนิสัยไม่ดี เมื่อเข้ามาบ้านเรา จะช่วยซื้อ ก็ช่วยซื้อไม่หมดทุกคน บางคนได้ขาย ขณะที่บางคนก็ไม่ได้ขาย “ถ้าจะเข้ามาช่วยแล้วก็น่าจะยุติธรรมกว่านี้”

สิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องอธิบายเพื่อเสริมการทำความเข้าใจนี้ คือเรื่องวิถีคิดของชาวดาระอั้งที่ผูกโยงกับเรื่องการทำบุญ เพราะชาวดาระอั้งเชื่อในเรื่องของบุญในชาติที่แล้วเหมือนความเชื่อของคนไทย คนดาระอั้งจึงมักอธิบายว่า การที่ทุกวันนี้ตัวเองลำบากเพราะบุญน้อย ส่วนคนไทย

หรือฝรั่งเป็นผู้มีบุญมากกว่า จึงเกิดมาไม่ลำบาก และยิ่งไปกว่านั้น ชาวดาระอั้งเชื่อว่า คนที่เกิดมา มีบุญเท่านั้นไม่พอ หากแต่ต้องกระทำความดี ด้วยการทำบุญหรือให้ทานกับคนที่ลำบากกว่าอีกด้วย และการทำบุญจำเป็นต้องทำด้วยใจบริสุทธิ์และยุติธรรม นอกจากนั้น อีกประเด็นหนึ่งที่ซ้อนทับในเรื่องการซื้อ-ขายของที่ระลึกให้นักท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นนี้ พวกเขาไม่ได้อธิบายการซื้อ-ขายนั้น เพียงแค่เป็นการแลกเปลี่ยนเพียงอย่างเดียว หากแต่ในอีกมิติหนึ่ง การซื้อของจากคนยากจนเปรียบเสมือนการช่วยเหลือคนที่ยากลำบากกว่า ให้มีชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้น การที่ฝรั่ง ซึ่งเข้ามาซื้อของในหมู่บ้าน มาซื้อเพียงคนบางคน ก็เท่ากับเป็นการช่วยเหลือเพียงบางคน ไม่เป็นการทำบุญที่บริสุทธิ์ยุติธรรม

จากการอธิบายความคิดเช่นนี้ หลายคนคงไม่เข้าใจว่า ในเมื่อได้ขายของแล้วก็น่าจะพอใจ แต่สิ่งสำคัญกลับอยู่ในอีกประเด็นหนึ่ง นั่นคือ คำพูดที่ชาวบ้านระบายออกในความคับแค้นใจนี้ ได้ทำให้เราเห็นถึงการพยายามปลดปล่อยความทุกข์ยากที่เขาต้องเผชิญ เป็นการพยายามดิ้นรนให้ตัวเองไปให้พ้นความกดดัน และการพึ่งพิงคนข้างนอกอย่างหมดศักดิ์ศรี และนำไปผูกโยงกับเรื่อง การมีบุญ การพึ่งพากันในแง่การทำความดีในทางศาสนา ดังนั้น "กะหน้าฝรั่ง" จึงเป็นภาพตัวแทนหนึ่งในการต่อต้านสภาวะกดดันที่เกิดขึ้นในการใช้ชีวิตประจำวันของชาวดาระอั้ง หรือที่ James C. Scott ได้ใช้คำว่า everyday acts of resistance นั้นเอง (Scott, 1985)

ปัจจุบัน บ้านปางแดงใน มีบ้านพักฝรั่งทั้งหมด 6 หลัง ที่ดำเนินกิจการโดย 6 ครัวเรือน แต่หลังจากจะมีการติดต่อ และมีความสัมพันธ์กับบริษัททัวร์ต่างๆ กันไป อย่างไรก็ตาม บริษัททัวร์หลายแห่งได้อธิบายว่า พยายามหมุนเวียนการพักหรือค้างคืนในบ้านแต่ละหลังไม่ซ้ำกัน แต่ในความเป็นจริงพบว่า ครัวเรือนใดที่ให้บริการได้ดี พุดจาเข้าใจง่าย และมีสภาพบ้านที่สะอาด สะอาด ใกล้เคียงธรรมชาติ เช่นบ้านนันตา ใกล้กับสวนป่าสัก เพราะเป็นบ้านหลังริมของหมู่บ้าน หรือ บ้านของนายอ่อง อยู่ใกล้ลำห้วย มักจะได้รับนักท่องเที่ยวมากกว่า

ฤดูที่มีนักท่องเที่ยวมากที่สุดใน ชาวบ้านบอกว่า เป็นฤดูฝน และฤดูหนาว ส่วนฤดูร้อนจะมีน้อย โดยตัวเลขในหนึ่งบ้าน เช่น บ้านของนันตา ในช่วงฤดูฝน มีนักท่องเที่ยวมาพักถึง 20 กลุ่มต่อเดือน ส่วนฤดูร้อนจะมีอย่างมากไม่เกิน 5 กลุ่มต่อเดือน

ในประเด็นการท่องเที่ยวที่ขยายตัวเข้ามาในหมู่บ้านนี้ พบว่า ได้สร้างความขัดแย้งให้กับคนในหมู่บ้านขึ้นบ้าง แม้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะไม่ใช่อะไรใหญ่ แต่ก็นับเป็นประเด็นที่ควรให้ความสนใจ เช่น ความขัดแย้งในเรื่องความสัมพันธ์กับบริษัททัวร์ ความขัดแย้งของผู้หญิงในการขายของ หรือแม้แตความขัดแย้งเล็กๆ น้อยๆ ของกลุ่มเด็กที่ต้องการได้เลือกเป็นกลุ่มแสดงให้นัก

ห้องเที่ยวดู กระนั้นก็ตาม แม้เกิดความขัดแย้งขึ้นบ้าง แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่า การที่มีทัวร์เข้ามา ไม่ว่าจะเป็นฝรั่งหรือคนไทย เป็นสิ่งที่ดี เพราะทำให้ชาวตาระอั้งได้เปิดเผยตัวต่อสาธารณชน

"ถ้าเขามาแสดงว่า เขาอยากรู้จักเรา อยากรู้จักประเพณี วัฒนธรรม มาสังเกต มาดูพวกเราและทำให้รู้ว่า ถ้าเขามาบ่อย แสดงว่า เขาอยากรู้จักเรา-คนที่มาที่หลังเขา"

นอกจากนั้นแล้ว จากการเก็บข้อมูลพบว่า ครอบครัวที่ถือครองที่ดินมากที่สุด เป็นหนึ่งในเจ้าของบ้านพักนักท่องเที่ยว ซึ่งเพิ่งสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2543 เขาเลือกที่จะทำบ้านพัก เพื่อสร้างรายได้อีกทางหนึ่ง อย่างไรก็ตาม เขาได้อธิบายว่า หากมีความจำเป็นต้องเลือกระหว่างบ้านพักนักท่องเที่ยวกับการทำไร่ ทำสวนนั้น เขาเลือกที่จะทำอะไรทำสวนมากกว่า เพราะมีความเสี่ยงน้อยกว่า ขึ้นอยู่กับแรงงานของเราเอง ส่วนบ้านพักนักท่องเที่ยว หากวันใดนักท่องเที่ยวไม่เข้ามาแล้วจะลำบาก

โดยสรุป สำหรับประเด็นตาระอั้งและการปรับวิถีชีวิตนั้น พบว่า ขณะที่ระบบตลาดได้ขยายตัวเข้ามาครอบงำวิถีชีวิตของชาวบ้านในแทบทุกวิถีทาง ชาวบ้านได้มีการเรียนรู้และจำเป็นต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง เช่น การเลือกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยม คือการเป็นแรงงานรับจ้าง หรือการทำบ้านพักนักท่องเที่ยว เพื่อรองรับธุรกิจดังกล่าว แต่ชาวบ้านก็เรียนรู้ที่จะปรับตัว และเป็นผู้ตัดสินใจเลือกที่จะรับจ้างหรือทำการผลิตในไร่นาตนเอง รวมถึงการเลือกที่จะทำบ้านพักให้นักท่องเที่ยว และการขายของที่ระลึก แม้จะมองได้ว่าเป็นการพึ่งพาภายนอกมาก แต่ชาวบ้านก็มีวิถีคิด เลือกที่จะมองและอธิบายตนเองได้ ชาวตาระอั้งแม้จะมีชีวิตเชื่อมต่อกับระบบทุนนิยมข้างนอกมากแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า เป็นเพียงผู้ถูกกระทำ ไม่รู้จักการต่อสู้ ตัณชน ปลดปล่อยตนเองออกจากกรอบการปิดล้อมใดๆ และแม้กระทั่งผู้หญิงที่อยู่ภายใต้การปิดล้อม กตทบก็ยังคงแสดงให้เห็นถึงความพยายามต่อต้าน และแสดงออกซึ่งการไม่ยอมจำนนในฐานะมนุษย์คนหนึ่งด้วยเช่นกัน

การปรับความสัมพันธ์ระหว่างชาวตาระอั้งและสิ่งแวดล้อมที่ได้ศึกษาที่ผ่านมา ทำให้ได้เข้าใจวิถีการปรับตัว ปรับความสัมพันธ์และการอธิบายตัวเองของชาวตาระอั้งท่ามกลางเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม แม้ชาวตาระอั้งจะพยายามแทรกตัวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมเพื่อสามารถใช้ประโยชน์จากป่าและที่ดิน รวมทั้งพยายามหาวิธีการในการดำรงชีวิตภายใต้การปิดล้อมทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ภาวะหนึ่งที่ชาวตาระอั้งต้องเผชิญ คือ เงื่อนไขทางการเมือง กล่าวคือ ตาระอั้งเป็นคนอพยพมาจากประเทศอื่น จากพื้นที่ต่างการปกครอง เพราะ

ฉะนั้น ภายใต้ระบบปกครองโดยรัฐชาติ ดาระอั้งจึงไม่ใช่ “คนไทย” หากคือคนไร้สัญชาติที่ไม่มีสิทธิในการใช้ชีวิตอย่างเท่าเทียมกับคนไทย ดังนั้น แม้ในระดับหนึ่ง ดาระอั้งจะได้พยายามต่อสู้ ดิ้นรนเพื่อให้เข้าถึงทรัพยากรเพื่อการดำรงชีพ เช่น การสร้างความสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่ความคุ้นเคย วางใจ เพื่อการซื้อที่ดิน หรือ การรวมตัวเป็นเครือข่ายป่าชุมชนฯ เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า เป็นต้น แต่ขณะเดียวกัน พวกเขา ก็ตระหนักดีถึงสิทธิในการครอบครองของตนนั้นมีเพียงน้อยนิด จนเรียกได้ว่า ไม่มีเลย ชาวดาระอั้งจึงต้องพยายามหาที่ยืนให้แก่ตนเองอย่างมั่นคง ขณะเดียวกันเมื่อที่ยืนถูกเปิดเผย แสดงออกต่อสาธารณะ พวกเขา ก็ต้องปฏิบัติ การเพื่อการยืนยันอ้างสิทธิในทรัพยากรที่พวกเขาเข้าถึงด้วยวิธีการที่พวกเขาคิดว่าสามารถสร้างความชอบธรรมและอ้างสิทธิได้ ดังนั้น ประเด็น “สิทธิและพื้นที่ทางสังคม” จึงเป็นประเด็นสำคัญที่เมื่อได้ศึกษาทำความเข้าใจแล้ว จะช่วยให้เราเข้าใจต่อปฏิบัติการบางอย่างของชาวดาระอั้งได้อีกในระดับหนึ่ง

4.4 สิทธิและพื้นที่ทางสังคมของคนชายขอบ

เมื่อ “พื้นที่เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม / ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ” (ไชยรัตน์, 2543;188) การพยายามเข้าถึงพื้นที่ทางสังคมก็ย่อมมีความหมายถึง การผูกโยงตัวเองเข้ากับ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในรูปแบบต่างๆ อย่างไรก็ตาม อำนาจไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว หากแต่เลื่อนไหลไปมา จึงไม่มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจใดที่จะสมบูรณ์ และเมื่อพื้นที่ของอำนาจเองก็เลื่อนไหลไปมาได้ จึงทำให้เกิดช่องว่างที่ปัจเจกสามารถเคลื่อนไหวระหว่างพื้นที่ของอำนาจนั้นๆ (อภิญา, 2543, 85-86) ในที่นี้ การพยายามหาที่ยืนให้ตัวเองของชาวดาระอั้งก็คือการพยายามแทรกตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ทางสังคม เพื่อให้เกิดการยอมรับการมีตัวตนในปริมนทลหนึ่งๆ ทั้ง ปริมนทลทางกายภาพและปริมนทลของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งการมีตัวตนทางสังคม ในแง่หนึ่งคือการยอมรับสิทธิในการมีอยู่ สิทธิในการดำรงชีพ และสิทธิในการครอบครองทรัพยากรที่ชาว ดาระอั้งเข้าถึงและใช้ประโยชน์นั่นเอง จากงานศึกษาพบว่า ดาระอั้งเลือกใช้วิธีการ 3 ประการในการอ้างสิทธิและเปิดพื้นที่ทางสังคม กล่าวคือ ประการแรกคือการใช้วัฒนธรรม ประการที่สอง การใช้เรื่องเล่า และประการสุดท้าย คือ การใช้ศาสนา

4.4.1 การใช้วัฒนธรรมในการเปิดพื้นที่ทางสังคม

เมื่อครั้งงานอเมซิงเซียงดาว 700 ปี (เมษายน 2541) เจ้าหน้าที่อำเภอ ได้ประชุมกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อาศัยในเขตลุ่มน้ำแม่ตาะ-ห้วยอีโก้ ให้จัดตัวแทนแสดงการแสดงผลเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตอำเภอเซียงดาว ดาระอั้ง ได้แสดงฟ้อนดาบโดยนายคำ จองตาล และนี่เป็นครั้งแรกของการขึ้นเวทีเพื่อแสดงรำดาบแบบดาระอั้งให้กับคนภายนอกได้ดูอย่างเป็นทางการและกว้างขวาง

เมื่อครั้งงานสมัชชาป่าชุมชน (ธันวาคม 2541) กลุ่มตัวแทนเครือข่ายป่าชุมชนประชุมร่วมกัน และเสนอให้มีการแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ บนเวทีสาธารณะที่จัดขึ้นที่หน้าอำเภอ จึงเป็นอีกครั้งที่การแสดงฟ้อนดาบของดาระอั้ง ได้ออกสู่สายตาชาวอำเภอเซียงดาว และคนอื่นๆ

งานประชุม งานเวทีอีกหลายต่อหลายครั้ง การแสดงฟ้อนดาบประเพณีดั้งเดิมของชาวดาระอั้งได้ถูกคนเข้าร่วมประชุมหยิบยกขึ้นมาเสนอ และถูกเรียกให้เป็นตัวแทนของการแสดงทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในอำเภอเซียงดาว ดังเช่นการประชุมเครือข่ายป่าชุมชน เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2543 ที่โครงการลุ่มน้ำแม่ปิงตอนบน มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชฯ กลุ่มตัวแทนกรรมการเครือข่าย ตระเตรียมขบวนเดินเทอดพระเกียรติวันที่ 1 ธันวาคม 2543 มีการตกลงให้กลุ่มชาวบ้านกลุ่มต่างๆ ที่เป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชน มาร่วมเดินขบวน และประชุมตกลงจัดการแสดงบนเวทีสาธารณะในวันดังกล่าว ตัวแทนชาวบ้านคนหนึ่ง เสนอขึ้นมาทันทีว่า ให้ลุงคำฟ้อนดาบ แล้วทุกคนก็พากันเห็นด้วย มติเป็นเอกฉันท์ ในขณะที่นายคำ จองตาล และตัวแทนชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน ยังไม่ทันได้แสดงความเห็นด้วยหรือคัดค้านใดๆ อยากรู้ก็ตาม การได้แสดงบนเวทีดังกล่าว เป็นเหมือนธรรมเนียมปฏิบัติ และชาวดาระอั้งรู้สึกยินดีที่ได้เป็นตัวแทนเพื่อแสดงบนเวที

“เขาอยากเห็นประเพณีเรา แสดงว่า ยอมรับว่าเราอยู่ที่นี้ เป็นเผ่าหนึ่ง แต่ยังไม่ใช่คนไทยอีกไม่นานน่าจะได้อินสฤษชาติ” (ชาวดาระอั้ง, ธันวาคม 2543)

บันทึกหน้าหนึ่งระหว่างการเก็บข้อมูล

วันที่ 29 พฤศจิกายน 43

มีการจัดงานเลี้ยงฉลอง “วัง-เดิน ธงเฉลิมพระเกียรติ 73 พรรษา ด้านภัยยาเสพติด” ขึ้นที่บ้านห้วยอีโก้

ช่วงเย็น กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 7 ขับรถเข้ามาในหมู่บ้าน แล้วเข้ามาคุยกับลุงคำว่าจะมีงานฉลอง จะมีนายอำเภอมาร่วมด้วย อยากให้ทางหมู่บ้านเอากองแสดงไปร่วมแสดงด้วย เพื่อร่วมในงานเฉลิมพระเกียรติ ลุงคำและผู้ชายอีกสามสี่คน ยังแกะสลักนกไม้ประดับกันตอน(ตุง-ที่จะเอาไปร่วมชบวนเดินเทอดพระเกียรติหน้าอำเภอเชียงดาว ได้รับปากเพื่อไปร่วม และรอให้คนที่ไปรับจ้าง ทั้งผู้ชายผู้ใหญ่ และเด็กผู้หญิงที่ไปรับจ้างกลับมาก่อน

ตกค่ำ ทุกคนขึ้นรถของกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่กลับมารับ มีเด็กผู้หญิงที่จะไปร่วมแสดง 8 คน และผู้ชายอีก 8 คน เอาของและกล่องไปร่วมแสดง

ในงานเมื่อนายอำเภอมา ทุกคนทักทายไหว้ สวัสดี นายอำเภอทักทายทุกคนที่เดินผ่านแล้วหยุดคุยกับลุงคำ และคุยกับกลุ่มเด็กผู้หญิง การพูดคุยดูสนิทสนม มีทั้งพูดและหัวเราะกัน คนที่อยู่ในงานประกอบไปด้วยกลุ่มคนในบ้านห้วยอีโก้ ทั้ง ลีชู อาซ่า และคนมาร่วมงานคือ คนเมือง ปกาเกอญอ และลาหู่

หลังจากดาระอั้งแสดงการรำพร้อมกล่อง และร้องเหมือนมีงานบุญที่บ้าน แต่ครั้งนี้จัดแสดงที่ลานหน้าบ้านลีชูห้วยอีโก้ หน้าที่จัดวางพระบรมฉายาธิสลักษณ์ และหน้านายอำเภอ ท่ามกลางผู้ชมหลากหลายชาติพันธุ์ จนจบการแสดงของทุกเผ่า นายอำเภอได้บอกกับพิธีกรอย่างเป็นทางการว่า ขอให้ลุงคำแสดงฟ้อนดาบ ซึ่งเป็นการแสดงประเพณีของชนเผ่าปะหล่อง ซึ่งลุงคำได้มาบอกเราในภายหลังด้วยน้ำเสียงปลาบปลื้มยินดีว่า นายอำเภอคนไหนๆ ก็ชอบดูลุงคำฟ้อนดาบ

ก่อนการแสดง ต้องหาเยี่ยมดาบของคนบ้านลีชู เพราะลุงคำไม่ได้เตรียมดาบมาด้วย ที่แรกตั้งใจจะแสดงเพียงการเดินรำประกอบการตีฆ้องและกล่องเท่านั้น พอฟ้อนดาบ รำดาบเสร็จ นายอำเภอก็ขึ้นกล่าวบนเวที ได้พูดชอบใจทุกเผ่าที่มาด้วยกัน และให้อิโวลแก่กลุ่มคนต่างๆ ซึ่งเนื้อหาในการพูดเน้นเรื่องยาเสพติด และในเนื้อหา(text)นั้นเอง ได้กล่าวอ้างชื่อลุงคำ และกลุ่มปะหล่องหลายครั้ง ดังเช่น

“แม้พวกลุงคำจะไม่มีสัญชาติไทย ไม่ได้เป็นไทยเต็มตัว แต่ก็มีสำนึกถึงความ เป็นไทย ได้ดูแลป้องกันหมู่บ้านตัวเองให้ปลอดภัยยาเสพติด ซึ่งถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดี”

พูดถึงว่าแดงที่พม่า ตัวการสำคัญในการผลิตยาบ้าส่งเข้ามาขายในเมืองไทย เป็นพวกไม่ดี ในพม่ามีสงคราม พวกเราผลิตยาไปซื้ออาวุธ และในสงครามก็ต้องมีคนหนีสงคราม อย่างกลุ่มลุงคำที่ต้องหนีมา เพราะไม่อยากเข้าไปร่วมในสงคราม ยังมีคนดีแบบนี้อยู่ซึ่งควรดูเป็นเยี่ยงอย่าง

เราสังเกตเอาเองว่า นายอำเภอพูดถึงลุงคำ กลุ่มปะหล่องในเวทีสาธารณะ และรวมถึงการพูดคุยกับลุงคำโดยตรง ขณะที่ไม่ได้พูดคุยกับกลุ่มอื่นๆเป็นพิเศษในงานคืนนั้น ทั้งที่จัดขึ้นที่บ้านห้วยอีโก้ บ้านลีซูและอาซา การให้ความสนทสนม และแสดงให้เห็นว่าตั้งใจต่อการปฏิบัติตนของลุงคำ การชอบและยอมรับการอยู่ร่วมของปะหล่อง ชอบประเพณีและวัฒนธรรมของปะหล่อง จึงดูเหมือนกับยืนยันว่า เจ้าหน้าที่ระดับสูง คนที่เสมือนหนึ่งมีอำนาจที่สุดในอำเภอรับรู้การมีอยู่และการอยู่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอเชียงดาว ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทย

และในคืนวันนั้นเอง เราได้ถามลุงคำว่า ไม่ต้องไปแสดงได้ไหม เพราะเขามาเรียกโดยไม่ได้บอกเราล่วงหน้า ทำไมเราต้องไปด้วย ลุงคำตอบว่า ไม่ต้องไปก็ได้

“เขาไม่ได้บังคับ แต่ถ้าได้เข้าไป เขาก็ได้เข้าไป ให้ได้เป็นผู้จัก ให้คนรู้จัก มีอะไรเป็นก็จะช่วยเขาได้”

และได้ต่อความเข้าใจอีกว่า แม้เขาจะไม่ช่วยก็ไม่เป็นไร และหากเขามาขอให้ไปช่วยแสดงอะไรก็จะช่วยอีก “ให้คนรู้จักประเพณีของเรา”

และอีกหนึ่งบทบันทึกในบ้านปางแดงใน

วันที่ 1 ธันวาคม 43

“มีการเดินขบวนเฉลิมพระเกียรติ จัดขึ้นโดยหลายหน่วยงาน โครงการลุ่มน้ำแม่ปิง เครือข่ายป่าชุมชน ฯลฯ ซึ่งชาวบ้านปางแดงใน ถือว่าเป็นหนึ่งในเครือข่ายป่าชุมชน จึงต้องร่วมแสดงพลัง และเดินขบวนด้วย นอกจากนั้น ชาวบ้านยังได้ทำกันทอน หรือตุงขนาดใหญ่ไปร่วมในงาน ตุงขนาดใหญ่มาก เป็นตุงที่ทำเฉพาะงานวันศีลใหญ่ประจำปีเท่านั้น(สะด้างด้าง) ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ต้องใช้ทุนและใช้คนมาช่วยทำเยอะ

“ทำกันทอนดี ๆ ใหญ่ ๆ บุญมันนั๊ก” ความเชื่อของคนดาระอั้ง

เดิมปีนี้มีอยู่อันหนึ่งแล้ว แต่ทางผู้จัดงาน (โครงการลุ่มน้ำแม่ปิงฯ) ขอให้ทำเพิ่มอีกอันเพื่อความสวยงาม และดูยิ่งใหญ่ ตุงนี้ใช้คนทำถึง 20 คน และใช้เวลาทำทั้งสิ้น 3 วัน จึงแล้วเสร็จ ทั้งผู้หญิงและผู้ชาย ผู้หญิงทำในส่วนตัวตุง (ใช้ไหมพรม) ส่วนผู้ชายทำส่วนยอดที่ต้องใช้ไม้

การทำตุงกันทอนนี้ เริ่มจากงานประชุมเตรียมงาน เพราะเห็นว่าตุงขนาดใหญ่ก็เป็นหน้าเป็นตาของหมู่บ้านด้วย ชาวบ้านก็ยินดีทำ บอกว่า “ทำการส่วนรวม เขาช่วยกัน เขามีสามัคคี” และขณะที่พูดก็เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ ได้อวดฝีมือ

และได้ทำให้คนรู้จักและยอมรับ โดยเฉพาะกับในวงที่มีการประชุม ตระเตรียมงาน เมื่อลุงคำไปร่วมประชุม ชาวบ้านไปร่วม และได้มีคำประชุม มติที่ประชุมพูดถึงให้ปะหล่องทำโน่น ทำนี่ที่สะท้อนความเป็นปะหล่อง เช่น ทำกันทอน หรือ ขอให้จัดการแสดงมาร่วม คือแสดงฟ้อนดาบโดยลุงคำ เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญและทำให้ลุงคำและชาวบ้านคนอื่นๆ หยิบขึ้นมาอธิบายตลอดเวลา ว่าคนเขาชอบดูปะหล่องฟ้อนดาบ เพราะไม่มีใครทำได้สวยแบบนี้ เขาไม่เคยเห็น

ในส่วนของกันทอนร่วมงานนี้ คนหนุ่มของหมู่บ้าน “จิ้น” รู้ภาษาไทย สามารถอ่านออก และเขียนได้ดี เพราะได้เรียนในโรงเรียนเป็นรุ่นแรกๆ พูดถึงเรื่องกันทอนแล้วบอกว่า อยากเอาป้ายชื่อ เครื่องช้ายป่าชุมชนบ้านปางแดงในไปติดที่เสากันทอน อยากบอกให้คนรู้ว่านี่เป็นของปะหล่อง “น่าจะเขียนชื่อป้าย ป่าชุมชนปางแดงใน ชาวดาระอั้ง เขาจะได้รู้ว่าใครเป็นคนทำ”

.....

คำตอบและคำอธิบายในหน้าบ้านที่กเหล่านี สะท้อนให้เห็นว่า ดาระอั้งต้องการบอกกล่าวออกไปยังพื้นที่สาธารณะ ให้คนอื่นได้รับรู้ว่า ตัวเองมีประเพณี มีรากเหง้า มีวัฒนธรรม และมีความสามารถ ชื่อสัตย์ จงรักภักดี และให้ความร่วมมือกับส่วนรวม โดยเฉพาะราชการและกลุ่มเครือข่ายที่ตัวเองได้เข้าไปสังกัดและร่วมมือ กล่าวอีกทางหนึ่ง ดาระอั้งได้อาศัยวัฒนธรรมประเพณีของตนในการแทรกตัวเข้าไปในพื้นที่ทางสังคมซึ่งประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลายกลุ่ม หลายระดับชั้น เพื่อให้เกิดการยอมรับในการมีตัวตน และดำรงชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้นๆ

ขณะเดียวกัน การที่นายอำเภอได้แสดงการโอบกอด พุดคุย สนทนากับตัวแทนและชาว ดาระอั้งท่ามกลางกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ แสดงให้เห็นถึงการได้รับการยอมรับจากผู้มีอำนาจ แม้เพียงชั่วขณะเวลาสั้นๆ ก็ตาม พื้นที่สาธารณะหรือการเป็นตัวแทนเวทีและการเป็นที่นิยมชมชอบจากผู้มีอำนาจ จึงเสมือนการเพิ่มอำนาจและที่ทางให้กับชาว ดาระอั้ง ในระดับหนึ่ง เพื่อให้เกิดการยอมรับการมีตัวตนของชาว ดาระอั้ง บ้านปางแดงในนั่นเอง

4.4.2 เรื่องเล่า : การอ้างความชอบธรรมในการดำรงชีวิตบนผืนดินไทย

ประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ ขณะการพุดคุยในแง่ที่ดิน ป่าและทรัพยากรกับชาว ดาระอั้งคือ การที่ชาว ดาระอั้งมักอ้างอิง หรือเล่าย้อนให้ฟังถึงการได้เข้ามาอยู่ในประเทศไทย เพราะการอนุญาตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ หมู่บ้านขอบด้ง บนดอยอ่างขาง เรื่องเล่าเหล่านี้ มีตัวดำเนิน

หนึ่งในการต่อรองสิทธิ เป็นเรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และเป็นการปฏิเสธการครอบงำอย่างเบ็ดเสร็จ ซึ่งในตัวของตัวเอง มีอำนาจก่อให้เกิดพลังในด้านต่างๆ กล่าวคือ พลังในการสร้างกรอบคิด สร้างความเข้าใจ พลังในการทำให้เกิดการกระทำ(action)และการต่อต้าน และรวมถึงเรื่องเล่ายังสามารถปลดปล่อยผู้เล่า ซึ่งเป็นผู้ถูกกระทำให้ได้มายืนในอีกด้านหนึ่งด้วย (หน้า 1054)

ขณะที่ชาวดาระอั้ง ถูกอธิบายจากกรอบของกฎหมาย รัฐ และคนอื่นว่าเป็นผู้ไม่มีสัญชาติ ไม่มีสิทธิในทรัพย์สิน และอ้างถึงความชอบธรรมของนโยบายป่าไม้ และกฎหมายต่างๆ ซึ่ง Fortmann มองว่าเป็นเรื่องเล่าในอีกทางหนึ่ง ดาระอั้ง ก็ได้นำเรื่องเล่าของตัวเองออกมาสู่สาธารณะ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้ตัวเองได้เช่นกัน (swing balance)(Adas, 1992 และ Rappaport, 1994 อ้างใน Fortmann 1995;1054) นอกจากนั้น Foley (1990) (อ้างใน Fortmann, 1995; 1055) ยังบอกด้วยว่า เรื่องเล่าเป็นเสมือนยานพาหนะที่นำเราไปสู่การเปลี่ยนแปลงและก่อรูปทางความหมายและเข้าถึงความหมาย หรือ “วาทกรรม” นั้นเอง

นอกจากนี้ Fortmann ได้สรุปไว้ในตอนท้ายว่า สำหรับคนที่อยู่ในจุดของการต่อสู้ช่วงชิงเรื่องเล่าเป็นวาทกรรมเพื่อเพิ่มอำนาจให้กับผู้เล่า ดังนั้น “การเล่าเรื่อง จึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อรอง อ้างสิทธิ์ในทรัพย์สิน”(หน้า 1061) และยุทธศาสตร์การใช้เรื่องเล่า นั้น ไม่ได้หวังผลตอบแทนทันที แต่จะค่อยๆ ให้ผลในระยะยาว ดังนั้น เรื่องเล่า จึงเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ Peters (1992) (อ้างใน Fortmann,1995; 1061) เรียกว่า การเปลี่ยนผ่านทางสังคมและวัฒนธรรม (social and cultural transformation)

4.4.3 ศาสนา : การตีความและการอ้างสิทธิ

ชาวดาระอั้งเป็นชาวพุทธนิกายเถรวาทที่นับถือศาสนาอย่างเคร่งครัด มีความเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ และผลของเวรกรรมที่ได้กระทำมาแต่ชาติก่อน ตำนานความเชื่อหลายเรื่องถูกนำเข้าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางศาสนา พระพุทธเจ้า การทำความดี และการเป็นผู้มีบุญ นอกจากนั้น ความเคร่งครัดในการทำบุญถือศีล ยังถูกนำมาเป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยและดาระอั้งผ่านการตีความในบทสวด การเข้าวัดทำบุญ และเหตุการณ์ศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้น

ไทยและดาระอั้ง : สายสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันด้วยศาสนา

ตำนานทางศาสนาเรื่องหนึ่งของดาระอั้ง เป็นตำนานที่เกี่ยวกับช่วงออกพรรษา หลังจากพระพุทธเจ้าได้เสด็จประทับอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ครบกาลออกพรรษา และต้องกลับลงมาสู่พื้นโลก ผู้คนมากมายรอเฝ้ารับเสด็จเพื่อถวายภัตตาหารแด่สมเด็จพระพุทธเจ้า ในการรอคอย

นั่น ดาระอั้งเล่าว่า มีผู้คนจากหลายกลุ่ม หลายเผ่าพันธุ์ ซึ่งในที่นั้นรวมถึงคนไทย คนพม่า ชาว ดาระอั้ง และชาวลีซู (เชื่อว่ามีคนอื่นๆ อีก แต่กลุ่มคนทั้งหมดที่ชาวดาระอั้งยกตัวอย่างมา คือกลุ่ม คนที่ปัจจุบันดาระอั้งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดด้วย)

ในตำนานกล่าวว่า มีคนรอเฝ้ารับเสด็จมากมาย แต่มีไม่กี่คนที่ได้พบเจอ ซึ่งคนที่มีบุญที่ สุดจะได้เป็นคนถวายภัตราหารแด่พระพุทธองค์ หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จลงมา ในตำนานบอก ว่า ตัวแทนคนไทย(น่าจะเป็นกษัตริย์) เป็นคนแรกที่ได้เจอและเฝ้ารับเสด็จพระพุทธเจ้าก่อนฉันทพล พระพุทธเจ้าได้ฉันอาหารที่คนไทยนำมาถวาย หลังฉันอาหารเสร็จ คนไทยได้กราบไหว้และขอพร ให้ได้ "กินวันกินเมือง" (ปกครองบ้านเมือง - ซึ่งช่วงนั้นทางภาคเหนือของไทย ล้านนาและพม่ายังคงเป็นดินแดนแถบเดียวกัน และยังไม่มีการแบ่งแยกการปกครองเป็นประเทศแบบสมัยปัจจุบัน ตามตำนานเรื่องเล่า-ผู้เขียน) และเพราะบุญที่คนไทยได้ถวายอาหารเพล จึงทำให้คนไทยทุกวันนี้ ได้มีแผ่นดินเป็นปึกแผ่น และได้ปกครองบ้านเมืองอย่างสงบร่มเย็น คนถวายอาหารให้พระพุทธเจ้า คือคนมีบุญ กษัตริย์ไทยจึงเป็นเชื้อสายของผู้มีบุญ

ส่วนคนพม่า ก็มารอถวายอาหารเพลเหมือนกัน แต่มาช้าไม่ทันได้ถวายอาหาร เพราะพระ พุทธเจ้าอิ่มแล้ว จึงไม่ได้รับอาหารเพิ่มอีก อย่างไรก็ตามพม่าก็ได้เข้าเฝ้า กราบไหว้และขอพรเช่น กัน พม่าขอพรให้ได้ "กินวันกินเมือง" เช่นกัน แต่เพราะหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จกลับแล้ว พม่าได้เอาอาหารที่เตรียมถวายพระพุทธเจ้าไปขว้างทิ้ง ปล่อยให้หมู หมา กา ไก่ ก็มาแย่งกันกิน ดังนั้น ทุกวันนี้พม่าเลยไม่ได้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ต้องแย่งกันปกครอง แย่งกันเป็นใหญ่ เหมือนที่ หมู หมา กา ไก่แย่งกันกินข้าวในตอนนั้น

ส่วนคนดาระอั้ง ไปไม่ทันเจอพระพุทธเจ้า แต่ได้ไปทันเห็นสถานที่ที่คนไทยจัดเตรียมไว้ ถวายอาหาร ซึ่งหมายถึง "วัด" นั่นเอง ในวัดมีเครื่องรับเสด็จ มีเครื่องบูชา มีสิ่งต่างๆที่วัดต้องมี ใน การทำบุญในปัจจุบัน ดาระอั้งไม่ทันได้เจอพระพุทธเจ้าก็จริง แต่ได้ขอคนไทยเข้าไปในวัด จึงเกิด การเรียนรู้วิธีการจัดการ จัดแต่งวัด ประเพณีและการตั้งเครื่องหมูปูชา ดังนั้น ชาวดาระอั้ง จึงคุ้นเคยกับการทำบุญที่วัด และมีวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์และที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งพวกเขาเชื่อกันว่า ชาวดาระอั้งเป็นคนบนดอยเพียงกลุ่มเดียวที่มีวัดเป็นของตัวเอง อย่างไรก็ตาม การที่ดาระอั้ง ไม่ได้เฝ้าพระพุทธเจ้าในตำนานนั่นเอง จึงทำให้ชาวดาระอั้งไม่มีแผ่นดินที่อยู่ของตัวเอง

หลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปได้สักพัก ชาวลีซู ได้มาที่วัดแต่ไม่ได้เข้าวัด เพราะความที่ ไม่ทันพบพระพุทธเจ้า จึงร้อรอนและถามหาทางที่พระพุทธเจ้าเสด็จไป โดยไม่ได้สนใจวัดเลย เมื่อชาวลีซูตามไปแล้ว แต่ก็ยังไม่ทันได้เฝ้าอยู่ดี พบเพียงแต่ที่ประทับพักผ่อนของพระพุทธเจ้าได้

ต้นไม้เกี้ยว(ต้นสน) ชาวดาระอั้งจึงเชื่อกันว่า ทุกวันนี้ หากลี้ชูที่นับถือศาสนาพุทธจะทำพิธีกรรมทางศาสนาใดๆ จะต้องมีเกี้ยวไม้เกี้ยวประกอบในพิธีกรรมนั้นด้วย

ตำนานดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ในเรื่องบุญและชีวิตในปัจจุบัน ขณะที่คนไทยและคนพม่าเป็นผู้มีบุญได้พบพระพุทธเจ้า ปัจจุบันจึงได้มีประเทศอยู่อาศัยหากแต่เพราะการกระทำที่แตกต่าง ทำให้ประเทศไทยอยู่สงบร่มเย็น มีกษัตริย์ซึ่งเป็นเชื้อสายของผู้มีบุญเป็นผู้ปกครอง ขณะที่พม่าอยู่ไม่สงบสุข มีสงครามและการแก่งแย่งแข่งขันกันตลอดเวลา ส่วนคนบนภูเขาอย่างชาวดาระอั้งและลี้ชู ไม่มีบุญเท่าเทียมกับคนไทยและคนพม่า จึงทำให้ทุกวันนี้ไม่มีประเทศของตนเอง อย่างไรก็ตาม เนื้อหาในตำนานได้กล่าวพาดพิงถึงวัดของคนไทย ซึ่งชาว ดาระอั้งได้มีการเรียนรู้สืบทอดปฏิบัติตามสิ่งที่ได้พบเห็นและคิดว่าเป็นสิ่งที่ดีนั้นมา ชาวดาระอั้งจึงมีวัด และมีการถือศีลในวัด ซึ่งใกล้เคียงกับวิถีปฏิบัติของคนไทย ที่มีการถือศีลอยู่วัดในช่วงวันพระ

สำหรับประเด็นเรื่องวัด นับว่าเป็นประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่ง กล่าวคือ ชาวดาระอั้งได้หยิบยกตัวอย่างในเนื้อหาบทสวดว่า ใกล้เคียงกับบทสวดของคนไทยมาก เมื่อดาระอั้งมาที่ประเทศไทย สามารถเข้าวัดฟังธรรมของวัดไทยได้อย่างเข้าใจ จึงยิ่งก่อให้เกิดความศรัทธาและศอกย้ำความเชื่อที่ว่าคนไทยและคนดาระอั้งมีความผูกพันใกล้ชิดกันมานานแล้ว

ชาวดาระอั้งได้ยกตัวอย่าง บทสวด "ปรอยเยาสีทาด" ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในชาติภพที่เป็นพระเวสสันดร และในเรื่องนี้เองคนไทยก็มีบทสวดที่เรียกว่า "ปอยพระเวสสันดร" ซึ่งบทสวดเช่นกัน

"ปรอยเยาสีทาด และปอยพระเวสสันดร มันเหมือนกัน ต่างกันก็นิดๆ น้อยๆ"

"ทางศาสนาของดาระอั้งทุกบ้าน เหมือนเมืองไทยมากกว่าพม่า ตรงกันหมด คนเผ่าคนแก่เล่ามานี้ตรงกันหมด มันต่างกันน้อยๆ เพราะแยกกันเป็นร้อยๆ ปี"

ชาวดาระอั้ง เริ่มก่อความเชื่อเรื่องสายสัมพันธ์ไทย-ดาระอั้ง และร้อยเรื่องราวว่า คนดาระอั้งเคยอาศัยอยู่ในดินแดนแถบนี้มาก่อนจากการโยงตำนานทางศาสนา และบทสวด เพราะเชื่อว่าสมัยก่อนไม่มีการแบ่งแยกเขตแดน การปกครองยังไม่แบ่งเป็นประเทศเหมือนเช่นสมัยนี้ การโยงเรื่องศาสนากับดินแดนถูกทำให้แน่นหนักยิ่งไปกว่าเดิม เมื่อคนบนดอยแถบลุ่มน้ำแม่เตาะ-ห้วยอีโก้พบซากวัดเก่าในเขตหมู่บ้านท่าซี้เหล็ก

"เมื่อไม่นานมานี้ มีคนมาเรียกให้ไปดูวัดเก่าทำด้วยปูนที่บ้านท่าซี้เหล็ก(บ้านกะเหรียง) เป็นวัดในศาสนาพุทธ พอถามคนกะเหรียงและคนแถวนั้นก็ไม่มีใครรู้ว่าวัดของใคร เป็นวัดเก่าแก่มาก"

อายุหลายร้อยปีแล้ว ทำให้เราคิดเอาว่า อาจจะเป็นวัดดาระอั้งเก่า เพราะดูจากคนบนดอยแล้ว กะเหรี่ยงก็ไม่เคยมีวัด คนดอยไม่เห็นใครมีวัด มีแต่ดาระอั้งเท่านั้นที่มีวัด..."

เหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้พวกเขายิ่งเชื่อว่าตนเคยอยู่ดินแดนแถบนี้มาก่อน อีกทั้งยังพยายามอธิบายเพิ่มเติมว่า ตะกอนดาระอั้งน่าจะเคยอยู่ที่เมืองไทย พอมีสงครามก็หนีไป ไม่รู้ว่าสงครามอะไร แต่คงเหมือนตอนนี้ ทุกวันนี้ที่ตัวเองก็ต้องหนีสงครามมาจากพม่ามาเมืองไทย การอยู่อาศัยในประเทศไทยปัจจุบันจึงเสมือนหนึ่งว่า ได้กลับมาอยู่ในบ้านเก่าของตนเอง

ในอีกทางหนึ่ง การบอกเล่าตำนานเหล่านี้ เท่ากับเป็นการแสดงให้เห็นถึงสัมพันธภาพระหว่างชาวดาระอั้งกับคนไทยที่มีมานาน เป็นการโยงความสัมพันธ์โดยปฏิบัติการทางสัญลักษณ์ (Cohen, 1974 อ้างใน ยศ, 2543; 233) ซึ่งร้อยเรียงเรื่องราว เหตุการณ์ที่ผ่านมาในอดีตเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับปัจจุบัน

ครูบาวัดบ้านเด่น อีกหนึ่งสายสัมพันธ์เพื่อแสดงตัวตน

นอกจากการใช้ตำนาน และประวัติศาสตร์เชื่อมโยงศาสนากับความผูกพันระหว่างคนไทยและดาระอั้งแล้ว ดาระอั้งยังได้สร้างปฏิสัมพันธ์กับเจ้าอาวาส วัดบ้านเด่น อำเภอแม่แตง (เชียงใหม่) ซึ่งปัจจุบันมีความเกี่ยวข้องและเป็นเสมือนผู้อุปถัมภ์แลกเปลี่ยนกัน โดยผ่านพิธีกรรมความเชื่อทางศาสนา เช่น การช่วยสนับสนุนทุนในการสร้างวัดที่หมู่บ้านปางแดงใน เมื่อปี พ.ศ.2542 ชาวบ้านก็ให้ความศรัทธาเคารพนับถือ ทำบุญและฟังฟังทางจิตใจ ชาวบ้านได้เล่าถึงที่มาของการทำความรู้จักกับพระเจ้าอาวาส ซึ่งเรียกว่า "ครูบาบ้านเด่น" นี้ว่า

ชาวดาระอั้งบ้านปางแดงในเริ่มรู้จักครูบาบ้านเด่น เมื่อปี พ.ศ.2536 เมื่อครูบาจะมาสร้างพระธาตุบนดอยใกล้วัดหน้าด้า ซึ่งศรัทธาวัดหลายคนจะมาช่วยสร้าง ชาวดาระอั้งบ้านปางแดงในเดินผ่านทางขึ้นพระธาตุ เห็นคนมาก็สอบถาม และเมื่อเจอพระสงฆ์ ก็ให้ความเคารพนับถือไหว้ขอพร เมื่อรู้ว่า พระครูบาจะมาสร้างพระธาตุ จึงได้ตามขึ้นไปบนพระธาตุ จากนั้นครูบาได้อธิษฐาน ขอสร้าง(บูรณะ) พระธาตุ ถ้ามีบุญอยู่ทางนี้บ้าง ขอให้ปักไม้เสาลงดินได้ในครั้งเดียว ซึ่งชาวบ้านบอกว่าดินแข็งมาก ว่าแล้ว ครูบาก็ปักไม้ลงดิน คนที่ไปร่วมดู และมีศรัทธาอยู่แล้ว ยิ่งเพิ่มศรัทธามากขึ้น เพราะไม้สามารถปักเพียงครั้งเดียวติด ชาวดาระอั้งที่ได้เห็นเหตุการณ์ครั้งนั้น (3 คน ได้แก่หัวหน้าหมู่บ้าน หมอผี และชาวบ้าน) เล่าว่า ในขณะที่ครูบาอธิษฐานอยู่นั้น ตัวเองก็อธิษฐานในใจ(ชาวบ้านใช้คำว่า "สัญญาในใจ") ว่า หากครูบาคนนี้มีบุญ และสามารถสร้างพระธาตุ คนบ้านปางแดงในจะมาร่วมสร้างตั้งแต่เริ่มต้นจนแล้วเสร็จ ซึ่งนั่นจะหมายถึงว่า ดาระอั้งและครูบามีบุญร่วมกัน

ดังนั้น เมื่อเริ่มต้นสร้างพระธาตุ ชาวदारะอั้งบ้านปางแดงในจึงจัดเวร และใช้แรงงานในหมู่บ้านมาร่วมสร้างพระธาตุ ช่วยกันขนดิน หิน ททราย ปูน และน้ำขึ้นจากที่ราบขึ้นบนดอย ชาวสิบกว่าวัน (ในการสร้าง แรงงานรับจ้างก็มี แต่दारะอั้งมาช่วยเพื่อสร้างบุญ)

“เมื่อตอนฉลองพระธาตุ หลอมทองเป็นใจพระธาตุ ก็ให้เขาเป็นพยานด้วย” ชาวบ้านเล่าด้วยน้ำเสียงแสดงความรู้สึกราวกับว่า ได้รับความสำคัญ เพราะงานในลักษณะนี้ ตามความคิดของคนนับถือพุทธแบบเคร่งในพิธีกรรมและเรื่องบาป-บุญอย่างชาวदारะอั้ง ถือว่า การได้เป็นพยานในงานสำคัญๆ เท่ากับตัวเองมีความสำคัญ และได้รับการยอมรับ ได้รับเกียรติมาก

ตั้งแต่นั้นมา ดาระอั้งก็นับถือ และปรึกษากิจกรรมทางศาสนากับครูบาวัดบ้านเด่นมาโดยตลอด ทั้งช่วงงานบุญต่างๆ เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา จนเมื่อปี พ.ศ.2541 ชาวบ้านปรึกษากันแล้วเห็นว่า น่าจะมีวัดในหมู่บ้านของตนเอง จะได้ไม่ต้องเดินออกไปทำบุญที่วัดหน้าถ้ำ (ทางเข้าหมู่บ้าน) จึงปรึกษากับครูบา และได้รับเงินสนับสนุนจากครูบา ตั้งแต่ค่าอุปกรณ์ก่อสร้าง และค่าจ้างสล่าคนเมืองมาสร้าง (दारะอั้งช่วยสร้างและเป็นแรงงานในส่วนอื่นด้วย)

ประเด็นเรื่องการสร้างวัดปะหล่อง มีเรื่องเล่าที่มีนัยสำคัญสะท้อนให้เห็นถึงการอธิบายความสัมพันธ์ของตนเองกับป่าไม้ด้วย หัวหน้าหมู่บ้านเล่าว่า

“เสาของวัดนี้ เราจับโอกาสที่เขาไถถนน เอาต้นไม้สองข้างทางออกพอดี เขาก็ไปขอเจ้าหน้าที่ว่าจะเอาไม้มาทำเสาวัด เป็นของส่วนรวม เจ้าหน้าที่ตำรวจคุมให้เอา กำนันศรีทนต์ยังมาช่วยเขา เอารถหกล้อขนไม้มาส่งถึงวัด อาข้า กับลีซอยังถามเป็นว่า ทำไมปะหล่องขอไม่ได้ เจ้าหน้าที่ยังตอบว่า ‘แล้วแต่ลุงค่าเขา’

วัดนี้ บุญบารมีเขาใหญ่ ชาวบ้านยินดีทุกคน เจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้ที่ ตำรวจเจียงดาวให้ไม้ ครูบาก็ให้เงิน ให้พระพุทธรูป โต๊ะ เก้าอี้ สาด”

อย่างไรก็ตาม วัดในบ้านปางแดงในยังคงมีลักษณะเหมือนศาลาฝาผนังเปิด มีพระประธานองค์ใหญ่ตั้งเด่นสง่าอยู่ในศาลา พิธีกรรมทางศาสนา สวดมนต์ ถือน้ำศีล และงานบุญต่างๆ จะจัดขึ้นในวัด หากแต่ไม่มีพระสงฆ์จำวัด ซึ่งชาวบ้านยังได้มีความเห็นร่วมกันว่า ถ้าเด็กผู้ชายในหมู่บ้านเรียนจบป. 6 ที่โรงเรียนบ้านปางแดงในจะไปบวชเป็นเณร แต่เลือกที่จะไปบวชที่วัดบ้านเด่น แทนที่จะไปบวชที่วัดदारะอั้งที่ห้วยหมากเหลี่ยม เหตุผลที่เขาอธิบายคือ บวชที่วัดบ้านเด่นจะได้ใบสุทธิ พระที่บวชให้ก็เป็นคนไทย มีบัตรประชาชน ถ้าบวชกับพระदारะอั้ง พระदारะอั้งไม่มีบัตรประชาชน ดังนั้น ก็จะได้ใบสุทธิ

“ในไบสุทธินี้จะมีหมายเลข คล้ายกับบัตรประจำตัว ครูบาบอกว่า ถ้าบวชประเทศไทย ไม่มีไบสุทธินี้เรียกว่าเป็นพระปลอม” ชาวบ้านจึงตีความเอาว่า การได้ไบสุทธินี้คือการได้รับรองว่าได้เป็นคนไทยเต็มตัวแล้วเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้สัมภาษณ์คนเมือง และเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่บางคน ข้อมูลเกี่ยวกับครูบาบ้านเด่น กลับถูกนำมาพูดในอีกด้านหนึ่ง ซึ่งให้ความหมายในแง่ลบเกี่ยวกับความเป็นพระที่แสวงหาศรัทธา เพื่อแสดงอำนาจ บุญบารมี คนเมืองส่วนใหญ่ไม่ค่อยศรัทธา แต่มักจะเป็นคนนอกพื้นที่ และคนบนดอย ซึ่งในประเด็นนี้ ได้ลองสอบถามชาวบ้านถึงความศรัทธาต่อครูบา ชาวบ้านบอกว่า รู้ว่ามีคนกล่าวถึงครูบาอย่างไร และหากครูบาไม่ดีจริง ก็จะไม่ศรัทธา ถือว่าบุญที่สร้างร่วมกันมา มีเพียงเท่านั้น และยืนยันให้เห็นว่า การนับถือศาสนาพุทธของชาวดาระอั้ง เป็นการนับถือที่หลักคำสอน และคนดีที่ปฏิบัติธรรมจริงๆ เท่านั้น

นอกจากนี้แล้ว จากการศึกษาพบว่า เพราะการโยงความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับการมีตัวตนนี้เอง ทำให้ชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน มักเปรียบเทียบตนเองกับชาวดาระอั้งบ้านปางแดงนอก ด้วยสถานภาพที่สูงกว่า เพราะชาวปางแดงนอกหลายคนในปัจจุบันได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ด้วยเหตุผลหลายประการ แม้จะยังคงศรัทธาศาสนาพุทธอยู่ก็ตาม(ชาวดาระอั้งปางแดงนอกที่นับถือศาสนาคริสต์ยังคงเข้าร่วมพิธีกรรม และงานบุญต่างๆ)

โดยสรุป ชาวดาระอั้งได้นำตำนาน ความเชื่อ เรื่องเล่าต่างๆ มาร้อยเรียงเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับชาวดาระอั้ง ขณะเดียวกันได้พยายามตีความเรื่องเล่า และความสัมพันธ์ต่างๆ เพื่ออ้างสิทธิและความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ แม้จะอยู่ในฐานะของผู้มาใหม่ก็ตาม

4.5 สรุป

ท่ามกลางการปิดล้อมในการเข้าถึงทรัพยากรของชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน ชาวดาระอั้งได้เรียนรู้ ปรับตัวต่อการเงื่อนไขการปิดล้อมต่างๆ เพื่อความอยู่รอด โดยไม่ยอมตกเป็นเพียงผู้ถูกระงับแต่ฝ่ายเดียว การปรับตัวของดาระอั้งเป็นไปทั้งยอมรับเงื่อนไขที่เข้ามา ปรับเปลี่ยนรูปแบบบางประการ และต่อต้านขัดขืนต่อการปิดล้อมครอบงำ

ในประเด็นทรัพยากร ซึ่งได้พิจารณาแยกเป็น 2 ประเด็นหลัก คือ ป่าและที่ดิน พบว่าชาวดาระอั้งมีการปรับตัวในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่า ด้วยการให้ความเชื่อและ

รื้อฟื้นพิธีกรรมในการอ้างพื้นที่ป่าที่อยู่ใกล้บ้านให้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของตน ในรูปของพื้นที่ “ป่าช้า” และยอมรับความคิดเรื่องป่าชุมชนให้เข้ามาอยู่ในวิธีการจัดการพื้นที่ป่าของตนเอง ทั้งยังได้ผนวกรวมตัวเองเข้ากับเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิงอำเภอเชียงดาว เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงพื้นที่ป่าและเพิ่มอำนาจต่อรองกับการใช้ประโยชน์จากป่าในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา ขณะเดียวกัน ชาวบ้านยังได้เรียนรู้ที่จะต่อรองเพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ป่าใช้สอย และความชอบธรรมในการตั้งหมู่บ้าน และทำกินอยู่ในพื้นที่ป่า ด้วยการสร้างความสัมพันธ์และให้ความร่วมมือในทุกด้านกับเจ้าหน้าที่รัฐหน่วยงานต่างๆ ทั้งหน่วยงานป่าไม้ หน่วยงานปกครอง

ส่วนประเด็นที่ดินและระบบการผลิตนั้น พบว่า ชาวบ้านต้องเรียนรู้และปรับระบบคิดเกี่ยวกับที่ดินซึ่งเคยได้มาด้วยการบุกเบิก มาสู่การได้มาซึ่งที่ดินภายใต้เงื่อนไขของระบบตลาด ด้วยการหยิบยืม ขอใช้เปล่า เชายืม และแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา ชาวบ้านจึงต้องปรับตัวต่อระบบการผลิตที่คุ้นเคยกับการทำไร่หมุนเวียนเพื่อยังชีพ มาสู่ระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ในที่ดินที่มีจำกัด และเป็นการผลิตซ้ำในที่ดินเดิม ซึ่งในการศึกษาพบว่า คนที่มีที่ดินน้อยเลือกที่จะผลิตเพื่อขายเป็นหลัก พร้อมทั้งเข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้างมากขึ้น ส่วนคนที่มีที่ดินมากเพียงพอจะแบ่งที่ดิน เพื่อปลูกข้าวกินและปลูกข้าวโพดและถั่วเพื่อขาย อย่างไรก็ตาม แม้ชาวดาระอั้งได้ปรับรูปแบบการผลิตจากแบบดั้งเดิมมาสู่แบบใหม่ในแบบที่เรียกได้ว่า ไม่เหลือเค้าเดิมเลยก็ตาม แต่ก็ยังพบว่า ชาวบ้านได้รื้อฟื้นและผลิตซ้ำวิถีคิดและอุดมการณ์ความเชื่อ ที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติ สัตว์ ต้นไม้ พืชผล และมนุษย์ล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน สิ่งต่างๆ ล้วนมีเจ้าของและมีผู้ปกป้องรักษาดูแล การได้มาซึ่งสิ่งเหล่านี้จึงจำเป็นต้องขออนุญาตจากเจ้าของก่อน เช่น ก่อนการทำการผลิตต้องมีพิธีไหว้ผีป่า ผีต้นไม้ และเจ้าเมืองเพื่อช่วยดูแลผลผลิต และให้ได้ผลผลิตดี ดังตัวอย่างในงานพิธีกรรม “กะบิไค่บ๊าก” เป็นต้น หรือ เมื่อจะใช้ไม้ในป่าใช้สอย นอกจากต้องขอตนเองจากกรรมการป่าชุมชนใช้สอยแล้ว ยังต้องทำพิธีของไม้จากผีต้นไม้หรือ “กะหย้าแปร์” รวมทั้งไม้ตัดไม้มากเกินความจำเป็น

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้ปรับวิธีการปลูก โดยรื้อฟื้นวิธีการบางอย่างที่เคยใช้ในไร่ข้าวหมุนเวียนและการผลิตเมื่อครั้งอยู่ที่ประเทศพม่า เช่น การปลูกข้าวฟ่างในไร่ข้าว เพื่อล่อให้นกมาจิกข้าวฟ่างแทน หรือการปลูกถั่วแปยี่เพื่อปรับปรุงดินที่ต้องปลูกซ้ำๆ ในที่เดิม

กระนั้นก็ดี แม้ว่าชาวดาระอั้งจะพยายามปรับตัว ต่อรอง และค้นหาวิธีการต่างๆ เพื่อเข้าถึง และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้และที่ดินแล้วก็ตาม ชาวดาระอั้งก็ยังคงพบความยากลำบากในการดำรงชีพ เพราะวิถีชีวิตได้เข้าไปผูกพันเชื่อมต่อกับระบบตลาด การพึ่งพาตัวเองจึงลด

บทบาทลง ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง ซึ่งสิ่งที่ชาวบ้านได้พยายามผลักดันตัวเองเข้าสู่การเป็นแรงงานรับจ้าง และการทำบ้านพักนักท่องเที่ยว เพื่อรองรับธุรกิจท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่า Trekking Tour ที่เข้ามาบูมในเขตเชียงดาวในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา

ภายใต้การปรับตัวต่างๆ ที่ดูเหมือนจะเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องและจำยอมให้อยู่ในวงล้อมของเงื่อนไขภายนอก และแม้การเข้าถึงทรัพยากรป่าไม้และที่ดินดูเหมือนจะทำได้เพียงการใช้ประโยชน์หากแต่ไม่มีสิทธิครอบครอง เพราะการเป็นคนไร้สัญชาติ ไร้สิทธิในการดำรงชีวิตในแผ่นดินอื่น แต่ชาวดาระอั้งก็ได้แสดงให้เห็นถึงการไม่ยอมจำนนอย่างสิ้นท่า ด้วยการตอบโต้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การเล่าเรื่องการเข้ามาในประเทศไทยโดยเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับสถาบันอันสูงสุด ซึ่งหมายถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ เพื่ออ้างความชอบธรรมในการใช้ชีวิต การอ้างตัวตนให้มีสัมพันธภาพกับคนไทยโดยผ่านตำนานและความเชื่อในเรื่องของศาสนา หรือการใช้วัฒนธรรมของตนในการเปิดพื้นที่ทางสังคมเพื่อให้เกิดการยอมรับในการมีอยู่ของชุมชนดาระอั้งบ้านปางแดงใน และแม้กระทั่งเรื่องเล็กๆ อย่างการตอบโต้ในชีวิตประจำวัน เช่น การตัดสินนักท่องเที่ยวว่าเป็นผีร้ายที่ไม่มีความยุติธรรมในการช่วยเหลือเกื้อกูลอย่างแท้จริง เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นว่า แม้อยู่ท่ามกลางการปิดล้อมต่างๆ แต่ชาวดาระอั้ง ซึ่งเป็นเสมือน "คนชายขอบของชายขอบ" ก็ไม่ได้ยอมเป็นเพียงผู้ถูกกระทำ โดยไม่สามารถที่จะโต้ตอบใดๆ